

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

BRASNYÓ ISTVÁN REGÉNYÉNEK BEFEJEZŐ RÉSZE
NÉMETH ISTVÁN, JUHÁSZ ERZSÉBET
ÉS MOLNÁR CSIKÓS ATTILA NOVELLÁJA
CS. SIMON ISTVÁN: ENYÉSZET (MOZAIKOK)
NÉMETH FERENC TANULMÁNYA FÜLEP LAJOS
BECSKEREKI ÉVEIRŐL
FÜLEP LAJOS ISMERETLEN ÍRÁSAI
BARÁCIUS ZOLTÁN D. JUHÁSZ ZSUZSÁRÓL
KUNKIN ZSUZSANNA A KÜLÖNÖS HÁZASSÁG VALÓS
ALAKJAIRÓL

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1995

Április–május

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LIX. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Brasnyó István: Rokonság téli ágon (regény, VII., befejező rész)</i>	249
<i>Németh István: Isten fakuló szeme (elbeszélés)</i>	257
<i>Juhász Erzsébet: József Attila út 31 (elbeszélés)</i>	276
<i>Brasnyó István: Utánérzések (versciklus)</i>	286
<i>Molnár Cs. Attila: Az idegenség (novella)</i>	289
<i>Baranovszky Edit versei</i>	296

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

<i>Cs. Simon István: Enyészet (mozaikok)</i>	299
<i>Németh Ferenc: A Fülep család Becskerekén (Fülep Lajos születésének 110. évfordulójára)</i>	308
<i>Fülep Lajos első öt, mindeddig ismeretlen zsengeje a Torontálban</i>	315

ROKONSÁG TÉLI ÁGON

(GOMBROWICZ-SZEMINÁRIUM)

Regény, VII.

B R A S N Y Ó I S T V Á N

A leendő Havak érkezésével végre előkerül Kóroly, és az érrefelé korábban nemigen forgolódo Zajonc rokokó alakja is ott valahol támaszkodik a Fogas mögött a helyiség Legsarkában.

– Figyelj oda – próbálgatja valakire rátukmálni a Véleményét Zajonc –, egy napon majd itt fogják létesíteni a Semmit, no, de a kerek Nagy Semmit, ám akkor ezen az elmebeli Lajtorján már csak madarak alsznak, Végigfosva a fokain. Figyelsz rám? – fordul akárkihez; végtére is Tömény szellemi árut kínál, szemenszedett Ürességet.

– Hihetetlen alakokat gyűjtenek itt! – sikkant Idillkó, és Csin-Csilla is Zajoncra irányítja szeme Sugarát.

Zajonc azonban inkább a Szubkultúrához vonzódik, nem annyira a Lajtorjához, esze ágában sincs változtatni a nézetén, az Ürességén, ez teljes egészében Bésszarion Területe, Bésszarion a Kommunista, Zajonc nem az. Bár Bésszarion igencsak Ideges, hiszen nem hívták rendőrségi Informatív Beszélgetésre, és így minden Információ, amivel csak terheli az agyát („Rendelkezik”), Kárba Vész.

Nono, mi ez itt? Afféle tél eleji nyitány, kossavától megkúszált Fürdővel? A Toronyörök most Vastag bundát öltenek, és a fejükre Kucs-mát húznak, ha egyáltalán Élnek még a városban toronyörök. És Harangszó? Harangszót hallani-e még itt olykor?

Kóroly néz fölfelé, és álla alatt Megfeszül a hájas nyaka bőre, hogy kénytelen a Száját is eltátani, és úgy vizslat befelé a harangok Magas Szoknyája alá: hogy nem oda bújt-e, Rejtezett-e el Dákoska? – Dákoska! – szólongatja is, felemás Hangan, enyhén Tetszhalott módjára. – Dákoskaaa!

Ekkor már néhányan köréje Gyűlnek, és Ruganyoztatják a testmasságukat, hogy szemükkel eltalálják a legmegfelelőbb szöveget, és a Toronyablak rácsainak részén ők is rálássanak a Harangnyelvre. Haha, csakhogy az egyáltalán nem nyelv, inkább fallikus Dorong, de annak is Mekkora! Részben ebben is Rejlik, Rejelhetne (ím, egy Ige, amelyet még csak nem is lehet a Nyelvtan szabályai szerint ragozni) a világ valamely ellentmondása, ha netán mértéken fölül beleélnénk magunkat. Ez az ellentmondás pedig azóta megvan, amióta Harangok vannak. És most hogy épp Oda bújt-e Dákoska? Hát hova máshová Bújhatott volna? Azok meg céloznak a szemükkel, be, a Félhomályba: nos, ekként van ez Dákoskával! Parázna Lélek! Beste Kurafi! Lengedezik a harang Palástja alatt a Dermedt, rezes Mívű mivolta!

Kileng, mintha (pusztán) Földrengés közeledtét jelezné, Kóroly viszont már odébbállt a kialakulni kezdő Csődület magvából, úgyhogy hozzá ilyesfajta Értésülés nem jut el. Ő csupán csinált egy Csődületet, és azután Lelkiismeretlenül magára hagyta. Történnék ilyen bánatos dolgok, talán nálunk, itt, Délen, gyakrabban esnek meg, főként a Faramuci vidéken, egyszóval a Délvidéken. Hogy ezt a „Délvidék”-et ki sem volt Szabad ejtenie a száján Magyar Hapsinak, mert mindjárt akadt volna másik Magyar Pofa, aki nyomban lecsap rá, természetesen valami Öntudatos Nagy Kommunista, aki elsősorban a Magyarok tempóit Gyűlölte, a szocialista Internacionalizmusból eredően elsősorban a Magyaroktól viszolygott a Leginkább, és Magyarokkal nem is valami szívesen Beszélt Magyarul – ez volt Szocialista Hazafiságának a gyakorlati Próbaköve, mindenkori Eszmei Meghatározója: hogy kordában tartani a délvidéki magyarokat, egy senkiföldjén, mert az nevezetesen mihez viszonyítva „Dél”, mitől esik délre az a vidék? Egy albánnak vagy macedónnak, sőt, egy szlovénnek sem „Délvidék”, akkor tehát egy magyar számára sem az – itt ugyanis nem *azok* a Magyarok élnek, akik a Határainktól Északra; ez számított kommunista Irányelvnek, ez volt a credo, és Kóroly épp ennek fordított itt hátat, a Harang palástja alatt hatalmasan himbálózó és függeszkedő fagyos Dákoskának, még mielőtt netán Kongatni kezdene. – Irredentista! – ezt Kongatná a Fülébe. Hogy ez Mi?

Pánhungarizmus! – juj, micsoda Hangzat és Zengzet; Ond, Kond, Huba és Töhötöm! Hétvezér és Csodaszarvas . . .

Nimród: ezt már Hallani is Rossz!

Dákoska: ezt Hallani Jó.

Tehát bőven akadtak, akik mint Golyóálló mellényt öltöttek magukra a Kommunizmus erogén zónáit, s elmondhatatlan Kéjérzet ütött rajtuk, ha valakit lemagyarnacionalistázhattak, Magyarul; az nem volt döntő, hogy az a Valaki csakugyan Magyar nacionalista volt-e, a fontos számukra a Magyarellenességük fitogtatása volt, hogy ők Mennyire, mily Mérhetetlenül, mindent meghaladó mértékben, a Tökükig – Hölgyek esetében: a Petefészükig – Jugoszláv Kommunisták, s ha Valakinek a fejét a Lajtorja Fokaiba akarták verni, annak föltétlenül már eleve Magyar nacionalistának kellett lennie; a Sikkasztók és a Csalók békésen megmaradtak Eszmei Körükben és ideológiai Tisztségükben – azok csak emberek voltak, bizonyára épp annyira, mint ők maguk. Ó, de egy Magyar nacionalista: hát ez már valóságos Kisebbségi Politika volt! Itt már tehettek valamit a tulajdon Egyenjogúságukért is. Évente föl kellett Hajtaniuk egy-két Magyar nacionalistát, erről nyilvánvalóan a hivatalban levő Párttitkárnak kellett gondoskodnia, mert ha nem haladt keze alatt a dolog, akkor azt Kockáztatta, hogy netán elveszíti Főideológusi, vagy legalábbis Előgondolkodói Hatáskörét, és Előrehaladás helyett majd szépen lecsúszik a Lajtorjáról, az Ideológiai Talpak meg a béka segge alá. Nagy volt a tét, amelyben esetről esetre Kommunista Méltóságok is érdekelve voltak. Az ő útmutatásuk alapján zajlott az Egyed kiemelése az arctalan Tömegeből, és esetleg Jelenlétükkel is támogatták az ingtagabb Pártalapszervezetet, mármint Szemmel Tartották, hogy Egyhangúlag szavaz-e, működik-e a titói Monolitizmus? Egy Pártalapszervezet kizárólag egyhangúlag Szavazhatott, Tartózkodás pedig nincs, a Határozat ellen viszont úgysem Mer senki sem szavazni. Valószínűleg ezt nevezték kommunista kifejezéssel Demokratikus Centralizmusnak.

Ha én ott lettem volna, én Mertem volna mindahányszor legalább Tartózkodni a szavazástól: bizonyára ezért is nem voltam Ott – mert már előbb Alaposan megnézték, hogy Kiket is vesznek Oda.

A Táblás Ház tehát végső soron nemcsak Buta, hanem legalább ugyanennyire Gyáva Faszok gyülekezete is volt; ma legalább ennyivel kénytelen vagyok kiegészíteni Bésszarion egykori Megállapítását. Ezek két vagy három Öregasszonytól rettegtek, hogy neveket már ne kelljen mondanom. Akik meg állítólagos Férfiakként tartották őket Rettegésben, azok még – mint utólag Kiderült – egy csomó Öregasszonynál is Beszaribb Alakok voltak. „Nem tehettem mást, nem tehettem mást . . .” – cincognak, Ejha, hát mivé lett a Kommunista Rátartiság? Az egykori Áldozataik hozzájuk képest Gyémántból vannak, ők pedig lágyak és Bűzlenek, akár a Kanális moslékja, Bésszarion Hónapos Levese.

Bésszarion pedig tovább keresi Jesszus Máriát, pedig Nagyon is jól tudhatja, hol van, hol Tartózkodik, kivel Hál, miegymás. A Gyerekét követeli rajta, pedig, Isten bizony, nincs is Gyereke. Jesszus Máriának sincs Gyereke. De ő csak Követeli rajta.

Ez még mindenesetre a Hőskor, a Marxista Végvonaglás hőskora, e végvonaglás Káposztalevesének Sűrejében gázolunk, miközben Kóroly a Havat, a nagyobb havat várja, hogy minden Csontafejér legyen, és ne ez a Fosszínú lé csorogjon a Magas Falakon, permetezve az emberek arcába és öltözetére: úgyhogy Együtt vagyunk, de hogy milyen Alapon és Milyen célból, ezt egyikünk sem sejtí, ezzel bizonyára így leszünk majd akkor is, amikor majd oly távol leszünk egymástól, hogy egyikünk a másikáról semmit sem tud, Hall; híre pedig csak Zajoncnak járja, az ő Üres Elméletének, hogy ez az Üregezettség fog elkövetkezni, amire pedig ugyanúgy föl kellene készülni, akárcsak a Télre: ám nekem, nekem Legalábbis, semmi Félnivalóm, én egy kígyó eszével – amit magamban hordok – úgyis a Véletlenre alapoztam mindent, ami velem kapcsolatos lehetne, a Véletlen pedig úgyis jön, ez az Egyetlen, amire Mérget lehet venni, hogy Megérkezik – hát itt Tartunk.

Üreg és Üreg és Üreg: Üresség.

Állíts egymás mellé száz Faszt, és majd meglátod: ekkora Üresség még nem volt az Ég alatt! Az a Száz Egyén ahogy majd ott áll a pusztá égbolt odvas ürege alatt, egyből rádöbbenve, hogy amit Ilyképpen kitölt, az az Üresség. Ők az Ürességnek az alapvonala, a felezővonala, az átlója, az érintője, ha egyenes vonalat képeznek. Márpedig azt fognak Képezni, mert a Katonás Hozzáállás lesz a legfontosabb, ez lesz a Döntő. Csak még egy kis Türelmet!

Addig is mélyíteni kell az Üreget, fokozni az Ürességet, miként Zajonc értelmezi, abban a Formában. De hát az Ürességnek nincs is Formája, az Távoltság és Tágasság is egyszerre, sőt, Szűkösség és Gyűrötség, az az Állapot, amikor mindez Megfér egymásban – hozzáértve azt a ridegséget, ami ekkorra végleg elhatalmasodott a Táblás Házon, Huzatolt a folyosóin és Kelepelt a Szellőztetőin, az ember pedig egyre Fogyatkozott, mintha azok Bezárkóztak volna, Vad veszélyeket sejtve még Fényes Nappal is, a Bekívánkozót csak Szűk résen engedték be a széles üvegajtón, hogy előbb ezzel az Ajtószárnyal, azután pedig a Lengőajtóval kellett megküzdenie a Befelé Hatolónak, s a Kettő között Igazolatták is, mint egy kutyát.

A Jákob Lajtorjája zsúfolt volt, le-fel jártak rajta, mint egy áruházi Mozgólépcsőn, csak a Takarításakor kellett Vigyázni, mert a Fölfelé

haladó sáv odafönn, a lefelé haladó pedig odalenn minduntalan elkapta a Kefe szőrét.

Odafönn a 2783. Értekezletet Ülik. Zártat, Nagyon Zártat. Jaj, nagyon Zártat! Nagyon sok lett a Pimasz Alak, aki Tito halála után már Egyáltalán nem úgy képzei, ahogyan a Halált megelőzően tette. Folyik az ezek Fölszámolását célzó platform kidolgozása, továbbá a szemükben Vétkes Magyarok föllelése. Kezdődik a Bácskai Nagy Magyar Vadászidény, egy bizonyos Szarszagó – vagy hogy hívják – állítása szerint most majd meg fogják tisztítani – természetesen Ideológiailag – a soraikat. Ki a fene akarna náluk sorba állni? Inkább akkor már az Üresség Átlójaként! Bár számosan vannak azok, akik a Helyzet Magaslatán állnak, még Biztosak magukban – hát hogyné Lennének! Amikor Intellektuális irányítójuk, Szellemi Fővezérük képes beszédben okítja őket nap mint nap: Vigyázzunk, nehogy Fordítva Ülünk a Bilire!

Igencsak vigyázhatnak, igencsak szemmel tartják a Bili Száját. Szarszagóra is nyilvánvalóan ennek során ragadt ez a Név.

Innentől Röhincse; kétségtelen, hogy néhanapján ezért is Verekszik be magukat némelyek a Táblás Házba, hogy eszmei-politikai Adomákat gyűjtsenek, miután az egész rezsim a némafilmek nagyjait kezdi utánozni, és itt egy végtelen mozielőadás folyik, tart, pereg, permetez a mesterségesen elsötétített Fejekben, az ezekben Beleképzelt, kisöpört és ideológiailag fertőtlenített tágas termekben: mert végtére nem az Ürességről van-e itt szó? Mi másról beszélénk? Ennek hatására még Zajonc is elhallgat, ámul: hiszen Működőképes az Elmélete, máris ennek bizonyul, és kétséges, hogy az Előadásnak egyhamar vége szakadna. Mert mindvégig mi a Jelszó? Tito után is Tito! Bitó után is Bitó . . .

És mi, a Bilin Fordítva ücsörgők? Tudjuk, hogyné tudnánk, miszerint lehetséges, hogy hamarosan a Rohamsisakunkon ücsörgünk így, erről mintha létezne elképzelés, illetőleg a Magasabb helyi Eszme, egyáltalán a Hely Szelleme ezt a lehetőséget mindvégig Fontolgatta is, a kurva kis Kártyások ezt mindvégig ott tartották a Pakliban, ez a Képtelenebbnél Képtelenebb Eszme a lapjárás tartozéka volt, hogy Háború! Háború! Méghozzá az ő Mizerábiájuk Védelmében, hogy háborítatlanul fejezhessék be a partit, amelyet kis alapon játszottak, miként igazi kis élősdiekhez illik, törőlmetszett Parazitákhoz, azaz nem is Parazitákhoz – amikor a Paraziták, azok a Többiek! Egy Parazitának nincs Tisztsége, Pozíciója, és egy Parazita sohasem lehet Megbecsült Elvtárs.

Egyértelműen megvolt az, hogy ki kit minősíthet ezzel a Szovjet Műszóval. Például olyan valaki Minősíthetett, aki annak idején oroszul

olvasta Marxtól A tőke című Kapitális Munkát. Mert ez egy időben inkább Orosz Mű volt, és egyáltalán nem Német Mű. Szóval, tartotta a kezében az orosz kiadást. Fölismerte a Já meg a Ju betűt. A többi meg már valóságos Kutyakomédia: oroszul tudni, az annyit jelenthetett, hogy tudni Szocializmusul, tudni Bolsevikul, ám ha ezek megszólaltak, kisült, hogy csak Sztalinul tudnak, az meg végül is tisztára közép–kelet-európai nemzetközi nyelv volt, világos és érthető, akárcsak a tárcsás géppuska csöve. Ej uhnyem!

Ilyen előképzettséggel itt számosan Társadalmi Tényezőnek számítottak, voltak Elvárásaik, de legfőképpen Diktatórikus Nézeteik, jaj volt a Táblás Háznak! Számosan voltunk olyanok, akik a Táblás Ház alkalmazottai közül kimondottan csak a Pincéreket szerettük. Ezekben még csörgedezett némi Embervér: ha megtiltották nekik, hogy Tömény Italt mérjenek, azért volt bátorságuk Tömény Italt fölszolgálni, ha valaki épp azt kért. Miért csak a Vaddisznók vedeljenek? Hiszen Azoknak is ők szolgálták föl a Tömény Italt, és ha ők nem tudták a Saját Rezsimjüket tömény ital nélkül elviselni, miért kellett volna épp másoknak beleszakadni e Prohibícióba, kényszerű Absztinenciába?

Tehát iszogatva, és Fecsegve-Locsogva.

Egyszer csak látom ám, hogy egy hatalmas Zsaru! Mit Hatalmas – legalább akkora, mint egy Emelődaru. És ez is Alkalmazott! Méghozzá itt, a Táblás Házban! Ugyanaz a kikötői zsaru, aki annak idején engem meg Orgoványt igazoltatott, mert Orgoványnak valami Tervei lehettek a Magyarokkal (kölcson szeretett volna kérni tőlük). Én meg csak a Kompország hajósait bámultam, a parancsnoki hídon Fehér Egyenruhában páváskodó Tengernagyokat. Szakasztott olyanok voltak, ám most, ahogy megpillantottam a Zsarut, már duruzsolni is kezdett a fülemben az ott hallott Rákóczi-induló, de az az asztalunknak háttal áll, és amarra néz, mintha a Főzeléket kanalizók között keresne magának társat, csakhogy a kajla Fülén világosan látni, hogy emide hallgat, Ránk lehet állítva, az most Mellékes, hogy ki által.

– Nézd a, Zsaru! – böktem oldalba Bésszariont, nehogy véletlenül valami téves Ige hagyja el a penderedő szája sarkát.

– Hol? – nézett ő is Messzire, a Cuszpájzot kanalizók cigány tábora felé, de semmit sem látott.

– Itt, te! Az orrod előtt! Ne a Pofáját keresd, mert azt nem láthatod, amikor háttal áll feléd; a Fülét figyeld!

– A Fülét? Az anyjuk Istenét! Mit ki nem találnának! Ez már-már Tökélyre vitt Lehallgatás! – ámuldozott, és valami Sótalan szónoklatba

vágott. A Fül erre oldalt lépett, de még egy ideig hallótávolságon Belül ácsorgott. Ez kétségtelenül kiképzett kocsmai besúgóként kezdhetette a Pályáját. Éles hallása lehet, kár, hogy akkor elmulasztottuk tesztelni. Ám ekkor már nyilvánvaló volt, hogy itt-ott Műfülek is vannak beépítve a Táblás Házba. Tito is Hallgatózott a hálószobájából, amíg meg nem Romlott a hallása, ő is Ellenőrizte háza népét. Itt sem lehetett mást várni a Magasideológiával foglalkozók Körétől. A raisonjuk azonos lehetett, ugyanaz az eszmei Ötlet: akkor törni ki a nyakad, amikor nem is álmodsz róla! Úgyhogy majd egy Napon nemigen lesz érdemes itt Kurjongatni, vagy máris nem az.

– Mit szólsz ehhez? – kérdeztem Bésszariont, amikor a Fül eltávolodott a közelünkből. – Te vagy a Kommunista, neked kell szólnod!

– Gyanúba vagyok keverve – mondta Hüledezve. – Gyanúba keveredtem! De miért épp én?

– Nem is annyira te. Inkább én!

– Hogyhogy te!? Mindannyian! – Tehát ő már sejthette, hogy valószínűleg mindannyian. Tekintettel Destruktív Magatartásunkra.

Kóroly éppen Sört ivott, hogy este majd Pálinkát ihasson. Bésszarion is Sört ivott, pedig ő valójában a Bort kedvelte. Zajonc úgy tett, mintha inna a Sörből, de már elment attól a Kedve, hogy csakugyan igyon is. És én is Sört ittam, pedig a Sörtől délutánra mindig megbetegedtem, és olyankor egy Rettentő Délután köszöntött rám, máris Vártam az Érkezését. Pedig ekkor már nem is volt Délután, messze túl az őszi Ekvinokciumon.

És valahol az alkonyatban már folyt egy Stratégia Elaborálása, hogy az Egylépcsős legyen-e vagy Kétlépcsős, csős, csős, és sziporkáztak Csöstül az elképzelések, a 2783. Pártértekezleten a következőképpen fogalmazódott meg az Egylépcsős-Elmélet: az Eszmei és Politikai Tisztánlátás céljából Gigant intézkedni fog. Akad itt, akit már rég meg kellett volna vizsgálni, hogy Milyen Párterő. Itt Éleslátás kell, és legalább ekkora Határozottság, nincs helye Tétovázásnak.

Ez az Első Etáp.

A Párthölgyek csivitelnek. Köröttük több, sok Pártelet átvészelt koros Mókus, nyúlkálnak, némelyikük Tapizik is. A Párthölgyek mosolyognak: bírja még magát az Öreg! De ez csak Elvtársi Érintkezés, őszinte, nincs benne semmi Merevség. Ha szigorúan a pártvonalon marad, még viheti is valamire a sok Ártatlan Teremtés. Csak vessék alá magukat a Pártnak; úgyhogy azért több volt ebben a Nevetséges, mint a Komoly, az olyan valaki számára például, aki nem volt érdekelt a dologban.

Vagyis mi a fenét akarhattunk mi itt, ezeknek a világában? Hiszen az alapvető elképzelésük az volt, hogy Halasszuk el a Jövőt! Maradjon minden a Régiben!

Bésszarion minden ilyen Megnyilvánulásukra emelgetni kezdte a fejét:

- Jövő? Jövőről van szó? Hát toljuk el!
- De hiszen már eltoltuk! Eltoltuk a Jövőt! – ez volt erről a Vélemény.
- Vagy épp most Tolják el! Folyik áltudományos elbaltázása . . .
- Majd meglátod, hogy ezt is rád fogják kenni. Vagy Gigantra Fogják Kenni, hogy ő tolta el. De mégis jobban megfelel nekik, hogy rád kenjék – mondta Zajonc Bésszarionnak. – Úgysem leszel elég Határozott, hogy Tiltakozz. Ők meg Bőgni fognak, Bőgnék bele a jövőbe, és Keresnek maguknak másik Pártot. Szép kis Pártot, igen sok Balfácánnal. És aztán elkezdenek megint Beszélni. Ők lesznek Helyettetek a Magyarok . . .
- Templomba járnak majd! – süvítette Kóroly a Sörhabba. – Dákoskák! – harsogta. – Ebbe még Beledögletek!

(Vége)

ISTEN FAKULÓ SZEME

N É M E T H I S T V Á N

Reggeli készülődés. Apámnak, kedve ellenére, valamiért le kell mennie a faluba. Anyám megkérdi tőle:

- Melyik ruhádat készítem ki?
- Tán azt a sitíttkiket – válaszolja apám.

Anyám kezében egy pillanatra megáll a munka. Végigméri, ezzel a tekintetével nem először, apámat.

- Te „sitítkík”, te!

Mi minden benne volt ebben a rövid mondatban! S mi minden szikrázódott ki belőle. Mindenekelőtt édesanyám hiábavaló küzdelmének keserősége, amiért képtelen a hites urát, ilyen szituációkban a „Csülkös Jánost”, kissé „moderálni”, finomítani, csupán annyira, hogy a „sitítkík” helyett használja ő is a „sötétkéket”. Nem ment! Nem azért nem ment, mert apám olyannyira fafejű volt, hogy még csak föl se tudta fogni anyám „nemes” szándékát, s nem is azért, mert apám dacból, csökönyösségből, csakazértisből „sitítkíkezett”; egyszerűen arról volt szó, hogy ő képtelen volt „úrhatnámkodni”. Mert úrhatnámságnak, affektálásnak, önmaga megtagadásának tartotta, ha idegenek előtt, de különösen otthon az övéi között egy más nyelven szólal meg, mint amelyet gyerekkorától fogva megszokott. Vagyis hogy a *kinyér* helyett kenyeret, a *píz* helyett pénzt, a *kík* helyett pedig kéket vesz a szájára. Pedig sokszor elegendő ennyi is ahhoz, hogy az élettársak ne csiszolódjanak elvárható módon egymáshoz. De mért erőszakoskodott annyira édesanyám, amikor apám nem kívánta meg a párjától, hogy ő is „sitítkíkezzék”? Mert szenvedélyesen, a sírva fakadásig izzott benne a felemelkedés vágya, azaz a szegénységből, a nincstelenségből való kilábalás vágya. Úgy gondolhatta szegény, hogy ehhez első lépcsőfoknak elegendő, ha a férje darabosságát

köszörülgeti. Ugyanakkor mi sem állt tőle távolabb, mint az úrhatnám-ság, az affektálás. Bizony, „píz”-ezett ő is, és „kinyer”-ezett, mint a legtöbb hegyesi, de a rusnya „sitítkík”-ezés a saját ura szájából már sok volt számára.

*

Most, hogy a fenti sorokat papírra vetettem, meglepődve kérdelem magamtól: apámnak volt-e egyáltalán sötétkék öltönye? Ha volt is, nem emlékszem rá. De inkább nem volt, mint igen. Mert bizony nem dagadt a szekrényünk az öltöneitől. Feltehetően ünneplő ruhája azért mégis lehetett. Meg egy kopottabb, az „ideodás”: amit hétköznap akkor vett fel, ha valami dolga akadt a faluban, vagy ha lement a piacra. És hát végül volt az otthoni ruhája, ami már nem is volt annak nevezhető: a folt hátán folt gúnya. (Ezek a gúnyák a foltoktól néha már oly nehezek voltak, mint a sár.)

Szegények voltunk tehát, nincstelének; még a fejünk felett a fedél se volt a miénk. És egy barázda földünk sem a széles hegyesi határban. (Mondogatták is istápolóim kezdő koromban: jó volna már, ha témát váltanál, mindig a szegénységhez térsz vissza. „Mindig az a jaj, milyen szegények voltunk!” Hidd el, nem hatódik meg már ettől a mai olvasó. És unja is már a sok szegénységet. Arról nem is beszélve, hogy az esztétika . . . stb.)

Édesanyám ebből a nincstelenségből szeretett volna fölemelkedni. Emiatt örökös harc dúlt közte és a nehezebben mozduló apám között. Ő se békélt meg ugyan a szegénységgel, de az ebből való kivezető utat nem annyira a saját erejében és szorgalmában látta, mint inkább az oroszokban; majd ha jönnek, és azok tesznek igazságot! (Várta is őket nyugodtan, kitartó türelemmel.)

Volt-e tehát apámnak sötétkék öltönye? Kék szeme volt, de az nem volt sötétkék, inkább olyan, mint a már-már fehéren izzó nyári ég. Különben a szeme ritkán izzott, ritkán szórt haragos szikrákat, csak akkor, ha többet ivott a kelleténél. Olyankor ő maga is fölháborodott azon, hogy semmink sincsen, még húsrá való se, ha néha ráéhezne az ember. Egyszer, ilyen állapotban, meg is ragadta a krumplipaprikásos tálat, és kivágta az udvarra.

Egy másik alkalommal meg csaknem félholtra verte e sorok íróját, aki akkor még zsenge gyermek voltam, s nem sejtette rólam senki, hogy egykor üstökösként ragyogom be szülőföldünk roskatag égét. Ha anyám ki nem ragad a kezéből, ezek a sorok soha meg nem születnek. De még

így is annyira elnászpágot egy hirtelen keze ügyébe került bodzafa bottal, hogy magam is megrémültem: mi történt egyszerre apámmal, aki eddig nemcsak hogy nekem, de a légynek sem ártott?

Aligha csak a lakodalomban elfogyasztott bor dolgozott benne, fejtettem meg évek múltán, amikor már jómagam is megtapasztaltam ilyen-olyan hatását ennek az itálnak. A világ ellen felgyülemlett, de mind ez ideig elfojtott düh tört fel egyszerre belőle. Vagy tört ki rajta, mint a megveszett eb száján a hab. De mert az ellenséges világot mégsem lobbanthatta lángra, hát elővette saját gyermekét. Ez a gyermek alkalmasint maga szolgáltatott közvetlen okot az agyonveretésre. Nem találván ugyanis megszokott rejtekhelyén az ajtó kulcsát, lefeszítette az ablakról a szúnyoghálót, s úgy bújt be a szobába valami roppant fontos dologért. Még ki sem érkeztem mászni, apám máris ott állt a félig letépett szúnyoghálós ablak alatt.

– Gyere ki! – dermedtem meg vészjósló hangjától.

– Nem bírom az ajtót kinyitni.

– Gyere ki ott, ahol bemásztál! – dörögte.

Rosszat sejtve dugtam ki a lábamat az ablakon. De épp hogy csak kidugtam, apám a bottal akkorát húzott rá, hogy ijedtemben és fájdalomban visszabuktam a szobába.

– Hallottad mit mondtam? Gyere ki!

Dermedten álltam a szobában, sajtó lábam szárát tapogatva.

Egy darabig csend volt, de ebben a csendben mégis hallani lehetett, hogy apám nem mozdult el az ablak alól, ott áll továbbra is. Végül újra megszólalt, mintegy a föld gyomrából:

– Gyere, meg ne várd, hogy én menjek be érted, mert akkor! . . .

Egész testemben reszketve újra fölkapaszkodtam az ablakba, kidugtam a lábamat, elkészülve az újabb szörnyű botütésre. De ez most elmaradt. Ehelyett apám fölnyúlt értem, s karomnál fogva kirántott az ablakon. S abban a pillanatban, ahogy a földre huppantam, nekem esett. Soha nem hallott szitkok közepette csakugyan úgy vágott a bottal, mint a répát.

Anyám már az én eget verő üvöltésemre bukott be futtában a kiskapun, s ragadott ki a dühöngő férje kezéből. Rosszat sejtve loholt haza megköttyagosodott ura után a lakodalomból. Különben . . . Különben nem tudni, mi történt volna.

Egy másik alkalommal, amikor meg nagyon is rászolgáltam volna az agyonveretésre, ugyanez az ember, aki fennebb az elfogyasztott bőr által tüzelve s a világ keserűségével betelve „ártalmatlanul” kis híján agyonvert, most csakugyan hajmeresztő „csínytevésemért” nagylelkű, jószágos angyalként emelt fel megsemmisülésem üszkös romjai közül.

Üszkös romokat mondok, de nem a metafora kedvéért. Már belekaptak a lángok a fogason lógó szoknyába, kabátokba, gyapjúmotringokba, s onnan percek alatt átharapóztak volna a szekrényre, a szekrényről a nyoszolyára, épp arra a nyoszolyára, amely alatt rémületemben elrejtőttem, aztán már lángra lobbant volna az egész szoba, a ház, ami annál nagyobb csapás lett volna számunkra, mert nem is a miénk volt, hanem „keresztapáméké”, a Marci Pista bácsiéké.

Ha a „karácsonyi” gyertya gyújtására buzdító cimborám a lángot kapó fogas láttán ki nem rohan a szobából, és oda nem kiáltja fejesztett menekülésében a havat takarítgató apámnak:

– János bácsi, a Pista felgyújtotta a Julis néni szoknyáját!

Mert az volt a szerencse, hogy odakiáltotta. Mégse vesztette el hát teljesen a fejét. Én sokkal inkább, aki az udvar, az utca föllármázása vagy tűzoltás helyett az ágy alá menekültem. Minden porcikámban reszketve.

Apám a kis oldalablakra kapta a tekintetét, ahonnan ha még nem is tódult, de már veszedelmesen szivárgott ki a füst. Rögtön vödör után kapott, fölrántotta a kútból a vizet, s rohant be a szobába. A füsttől már nem lehetett látni, de mert tudta, hol szokott lógni „a Julis néni szoknyája”, rálódította a vödör tartalmát a feltételezett tűzfészekre, a fogasra. Az ablakokat kitárta, s futva sietett újabb vödör vízért. Néhány perc alatt a tüzet sikerült eloltania. A helyiség a mennyezetet megszállt füstben és a szoba földjét elárasztó vízben úszott.

Ekkor nézhetett csak jobban körül, de akit riadt szemével keresett, sehol se volt.

- Itt vagy? – kiáltotta el magát.
- Itt – szólaltam meg síri hangon.
- Hol?
- Az ágy alatt.
- Most már előbújhatsz.

Rögtön a hangjából kiérződött, hogy a gyújtogató nem lesz kétfelé hasítva. Kimásztam hát onnan, ahová az imént nemcsak a lángok elől menekültem. A veréstől ugyanis jobban féltem, mint attól, hogy a lángok martalékává válhatok. Ez utóbbi eshetősége eszembe se jutott.

Pedig a szüleim, különösen apám, nagy ritkán folyamodtak, fordult testi fenytéshez. Apám istenigazából mindössze kétszer vett elő, az egyiket már elmondtam. Édesanyám naponta kiosztott nyakleveleit zokon se vettem. Csak amikor a tollseprő csontos végével koppintott a fejemre. Sokkal többet kikaptam az iskolában, mint odahaza. Kőrmös, tenyeres, az üstökömnél fogva a kobakom iskolatáblához való verése.

Most viszont „jogosan” elvártam annyit, amennyit szavakban elég gyakran ígérettek: „Lemehetsz, gyerek, a Krivajra, de ha belefulladász, agyonütlek!”

Ez egyszer apám részéről az agyonütetésem be fog következni.

De ahhoz előbb ki kell húzzon az ágy alól.

S lám, magam másztam ki onnan. Óriási megkönnyebbüléssel. Mert már a hangjából megéreztem, hogy nem csap ketté, még csak szíjat se hasít a hátamból.

Gyorsan levetkőztetett, és csillapító szavak kíséretében ágyba bújított. Nem emlékszem már, de valószínűleg már ott az ágyban, nyakig betakarva meséltette el, hogyan is történt a házfelgyújtás.

(Úgy, hogy karácsonyfásdit játszottunk a pajtásommal. Földíszítettük a kisseprőt, s a szóban forgó, azóta a tűz martalékává lett fogas alá állítottuk. Ebből még nem lett volna ugyan semmi galiba, de a „karácsonyfánkon” gyertya is volt, s ezt illet meggyújtani. Aztán az égő gyertya lángja belekapott a fogason lelógó „Julis néni szoknyájába” . . .)

Édesanyám már a felgyújtott ház rémületes hírére futott haza valamelyik szomszédból. Amikor halálsápadtan berontott a szobába, apám épp a kezéből etetett engem, aki még mindig állig betakarva feküdtem az ágyban.

– Még eteted, nehogy menten ott ütötted volna agyon?! – csapta össze a tenyerét elborzadva attól a látványtól, ami a szobában fogadta. Hazafelé futva már az egész utca a velem együtt gyújtogató cimborám híresztelését visszhangozta. Tudott tehát mindent, még mielőtt hazaért volna. S a házba betoppanva azt kellett látnia, hogy a fő gyújtogatót nehogy fölnégyelték volna, hanem etetik, mint a galambot.

Édesapám a feleségét, aki fellobbanó haragjában néha „haramiának” titulálta őt, most szelíd szavakkal próbálta lecsillapítani:

– Etetem, mert ijedtében megéhezett. – Majd feléje fordulva csodálkozva mondta: – Nem gondolod tán, hogy szántsándékkal gyújtották magukra a házat? Játszottak . . .

– Gyufával, ugye?!

– Tudod, milyen a gyerek – válaszolta apám úgy, mintha arra, ami történt, több szót pazarolni sem érdemes. Számba tette az utolsó falatot, megrágtam, lenyeltem, majd hamarosan elnyomott az álom. Abban a boldog öntudatlanságban, hogy a történetek ellenére is otthon vagyok; azok között, akik ha fázom, betakarnak, ha éhezem, enni adnak; azok között, akik az „ellenük” elkövetett vétkeiben is megvédenek.

*

(Míg ezeket a sorokat szedem ráncba, körülssompolygom a feleséget, úgy adva fel neki a kérdést, mintha őt vizsgáztatnám, holott az a szégyenletes igazság, hogy magam álltam meg egy pillanatra elbizonytalanodva édesapám máig reám figyelő szeme színének milyenségét illetően. Fönnebb leírtam már ugyan, hogy a szeme olyan volt, mint az izzó nyári ég színe itt a szülőföldünk felett: kifakult kék. De vajon jól emlékszem-e erre emberöltőnyi távolságból? Igen, még erre is! Hát még jelentéktelenebb dolgokra! Az emlékező bizony néha megbotolhat még saját, azaz megélt múltja simának tudott talaján is.

Zavaromat leplezve tehát úgy teszem fel a kérdést, mintha az ő emlékezőképességét vizsgáztatnám:

– Látod-e még néha az apósod szemét?

Rám emeli tekintetét, ez meredezik benne: ehhez meg már megint mi jött?

– Látom – válaszolja aztán. – Még mindig oly tisztán, mintha ma nézne rám.

– Azzal a kék szemével – biztatom, hogy bizonyítsa.

– Igen, olyan volt a szeme kékje, mint a fakó nyári ég.

Igen, olyan volt, mégiscsak jól látom majd harminc év távlatából is, vonulok vissza megnyugtatva magamat a teleírandó papiros fölé.)

*

Ez a fejében olyannyira veszedelmes, felforgató gondolatokat rejtgető ember egy ma született gyermek szelídségével és ártatlanságával szemlélte az őt körülvevő világot. (Kivételt a megbokrosodott pillanatai képeztek; azok, amikor hétvégeken, munkából hazafelé tartva, olykor betért a Fekete Csikóhoz címzett sarki kocsmába. Ahova néha úgy be tudott ülni, hogy sem a kocsmajtóban megjelenő feleségének a könyörgése, sem a fiainak a rimánkodása nem tudta kimozdítani.)

A fejében forgó veszedelmes gondolatok és a szemének szelíd, nyugodtan szemlélődő nézése között nem bújt meg semmi kétszínűség. Ha majd jönnek az oroszok, másképp lesz itt minden. Addig a jelen körülmények között hiába is törekedne az ember arra, amire a felesége naponta noszogatja: mozdulnánk már mi is egy kicsit előre, lám, „másoknak” már saját fedél van a fejük felett, mi életünk végéig házbérben akarunk lakni?

Ami azt illeti, igaza volt édesanyámnak, csakugyan „nem mozdultunk előre”. Apám évről évre felvállalta és elvégezte ugyan a megítélése szerint legfontosabb munkákat: tavasszal a részre felfogott kukoricát kétszer-háromszor megkapálta, ősszel letörte és betakarította: minden évben ugyancsak részarató volt, s minden nyáron elállt a cséplőgéphez. Napszámba azonban – holott napszámos „státusa” volt – némigen járt. Előfordult, hogy telente elment fát, illetve tuskót szedni. És kész. Fennmaradt idejét a méheknek szentelte.

No de ezt a tudós méhész alaposágával és szívósságával csinálta. Járatta a méhésztársaságot, méhésztársaival szervezte a téli méhésztanfolyamot. A kaptárokat, akárcsak a méhész Öregapa, az édesapja, maga készítette. És mindig a legkorszerűbbeket. Ezek a háború előtt természetesen a Tamaskó-féle kaptárak voltak. Apám egyik leghívebb követője, tanítványa volt a tudós méhésznek, Tamaskó Józsefnek.

Közben sokat olvasgatott. Járatta a Szervezett Munkást, a Hidat. (Egy téli délelőttön a kemencepadkán ülve ezt a két verssort vagy bökverset olvasta fel nekem jóízű nevetés közepette, egy kicsit talán saját magára gondolva: „Mi már innen elmegyünk, itt élelmet nem lelünk!” S mutatta a vers illusztrációját is, amint az éhező egerek elhagyják az üres padlást. A vonuló egércsapat élén egy zászlót tartó rágcsláló haladt. Felkérem a kutatókat, üres óráikban nézzenek utána, vajon csakugyan volt-e ilyen versikét és rajzot tartalmazó Híd-szám a harmincas évek dereka táján.)

Ő volt a téli esti bandázások felolvasója, minthogy ezt folyékonyan tudta csinálni a csupa akadozva olvasók között. És bámulatosan szép kézírása volt, elmehetett volna a községházára írnoknak, passzus-, járatlevél-kiállítónak.

Édesanyám szemében mégis ő volt a „műveletlen”. Persze ő ezt a szót életében ki se ejtette a száján, tán nem is tudott létezéséről. Szemében apám volt a „sitítkík” a maga „sötétkék”-jével szemben. Apám csak legintett minderre. Ha jókedve volt, így heccelte anyámat:

– Valahol megvan még a levél, amit a katonasághoz írtál: „Itthon az az újság, hogy hullanak a *tukok*.” Napokig törtem a fejem, míg rájöttem, hogy a tyúkokról van szó.

– Mert olyan öttünkötött vagy – nevetett végül már édesanyám is saját „tukságain”. Szegénynek kinszenvedés volt megírni egy levelet. Könyv se igen fordulhatott meg a kezében. Annál színesebben tudott dolgokat fölleveníteni, előadni. Ha valami történetbe fogott, megnyíltak benne a humor zsilipjei. S oly megelevenítő erővel állította elébünk akár azt a holt követ is, amiben az utcán megbotlott, hogy aztán az már nem is kő volt, hanem a földből kikandikáló, áldozataira váró eleven ördög.

*

Ama „tukos” levél alighanem Ohridba íródott, ahová apámat tartalékos katonának hívták be. Leszerelése után csodálatosan szép, soha nem látott, óriás almákkal tért haza. A tetovói piacon vásárolta őket. Ohrid városról a véleményét egyetlen mondatban foglalta össze: „Az utcára öntik ki a szennyvizet, ott úsztatják le a szarukat is.”

Háború lesz, kezdték suttozni az emberek, jöllehet a háború Európa bizonyos részein már ki is tört.

Hogy hatottak az ilyen hírek egy kilenc-tíz éves gyereke egy olyan környezetben, amelyben akkoriban még a rádió is ritkaságszámba ment? Nem emlékszem, hogy „dobozos” rádiója valakinek is lett volna közvetlen környezetemben, az utcánkban. Esetleg fülhallgató. (Apám persze, megtalálta a módját, hogy esténként rádiót hallgasson. Hogy mit mond Moszkva, mint mond London?)

Kukoricatörésre gyűltek össze a részesek a Hornyák-féle tanyán, késő este munka és vacsora után szokásos helyükön, az istállóban vackoltak meg maguknak. Fáradtak voltak ugyan, de alvás előtt jólesett egy kis beszélgetés. Mint gyerekeknek az esti mese. Én persze apám mellett feküdtem, vele egy pokróc alatt. Egész nap vágtam ugyan a szárat, mégse nyomott el a fáradtság és az álom: tiszta fül voltam. A gyermek számára nincs (vagy nem volt) nagyobb élvezet annál, mint a felnőttek történeteit hallgatni. Az istálló másik felében, a lábunknál, a lovak jóízűen röffengettek, ropogtatták a szénát, a nyitott istállóajtón sejtelmesen bevilágított a hold, szalmavackukon a részesek pedig a közelgő háború veszélyeit latolgatták. Jómagam úgy füleltem apám mellett, mintha az a lehetséges háború nem hogy közelegne, de mintha máris itt dübörögne a tanyaudvaron. Ennek a rémétől hátrálva, mind közelebb húzódtam apámhoz.

Végül szinte már hozzátapadtam, s keserves zokogásban törtem ki. Csak nagy nehezen tudtam kinyögni, mi a bajom. „Ugyan már, nem lesz háború, mi csak beszélgetünk róla. Nem olyan könnyű máma háborút kirobbantani, fiam” – próbált lecsillapítani. Ezt olyan meggyőzően mondta, mint amikor a rám törő halálfélelem miatt estem pánikba: „Fiam, nem lehet olyan könnyen csak úgy meghalni.” Megnyugodtam, mert elhittem neki, amit mondott, ahogy mondta.

A következő év tavaszán, húsvét vasárnapjára virradva boldog sietéssel édesanyám rázott fel álmomból. „Gyorsan kapjátok össze magatokat! Szaporán!” Ez nekem meg az alig ötéves öcsémnek szólt. Ez az utóbbi még ki se törölte szeméből az álmat, álomtitan nézett körül: „Mit hozott a nyuszi?” „Majd meglátjátok, mit hozott, csak gyorsan!” – sürgetett főleg engem, mert az öcsémet ő kezdte lázas kapkodásában öltöztetni.

Nem tudtam hova lenni a csodálkozástól: édesanyámat én még ilyen izgatott állapotban nem láttam. Mi történhetett? Valami nagy, váratlan öröm érhetett, ami alig tud megfért a szívében, s azért sürget bennünket az öltözködésben, hogy ezt a kicsorduló örömét minél előbb megoszt-hassa velünk.

Édesanyám soha politikával nem foglalkozott, talán még a szónak az értelmét se fogta fel, annyira nem érdekelte a politika. Arról se ejtett soha még egy szót se, hogy magyar. Hiszen ez annyira természetes volt számára, mint az, hogy lélegzik. Szeretett volna magának egy hajlékot, amit a sajátjának mondhat, szeretett volna, ha az ura egy kicsit jobban iparkodik ennek a hajléknak a megszerzésében, valamint azt, hogy a gyerekei ne rekedjenek meg az iskola negyedik osztályánál, mint ő, hanem tanuljanak. Benne ez a vágy erősebb volt, mint apámban, aki úgy gondolta – hitte! –, hogy az a szép, új világ, amelynek eljövételét anyagi türelemmel várta, mindent magától és egy csapásra megold.

Anyám ezzel szemben csak a saját tíz körmében bízott, ettől, meg élete párja tíz körmétől várta felemelkedésüket. Álmaiba, terveibe nem kalkulált be semmiféle rendszerváltozást. Ez annyira közömbös volt számára, hogy apám meg se kísérelte őt „megagitálni”. Morzsolgatták életüket egymás mellett, meghagyván ki-kit a maga hitében. (Apám például soha még csak egy szóval se, egy szemrehányó pillantással sem rótt fel a feleségének, hogy templomba járó. Még közvetlenül a háború utáni években sem; nem tartott attól, hogy esetleg megjegyzik az „elvtársak”: „Németh elvtárs, a maga felesége még mindig a papok reve-rendáján lóg?” Vagy: „Nem tudtál odahatni, hogy a fiadat ne *azok*

bérmálják meg?” Ha apámtól esetleg számon is kértek az „elvtársak” hasonló dolgokat, ő ezeket az ügyeket „nem hozta haza”, sem a fiait, sem a feleségét nem próbálta meg a saját politikai meggyőződése mellé állítani.)

Ebben a pillanatban azonban még nincs vége a háborúnak, amikor majd apám szívéből nagy kő esik le: nem kellett többé attól tartani, hogy a kakastollas csendőrök újból kezelésbe vehetik. Ebben a pillanatban ezerkilencszáznegyvenegy húsvét vasárnapja van, lévén hogy a húsvét ünnepe mindig vasárnapra esik. Édesanyámat szemmel láthatóan mégsem ez hozta oly lázas izgalomba, hanem ennél jóval nagyobb és jelentősebb esemény, amely nem ismétlődik meg minden esztendőben.

Bejöttek a magyarok!

Kézen fogva magával ragadott bennünket, s futott velünk végig az utcán, futott le a nemzetközi út mellé, amelynek mindkét oldalán már ott szorongott, sírt, lelkesedett s éljenzett az egész falu.

(Ennél nagyobb s lélekemelőbb ünnepet azóta sem láttam s éltem át. Ezt az ünnepet nem szervezte meg senki, de nem is kellett megszervezni: huszonkét éve várt rá reménytelenül, el-elcsüggedve vagy reménykedve a falu népe. Ennek oka egyetlen rövid mondatba befér: a királyi Jugoszláviában a magyarok – más nemzeti kisebbségekkel együtt – jogfosztottságban éltek. Ezt még a politika iránt teljes közömbösséggel viselkedő édesanyámnak se kellett magyarázni: a saját bőrén érezte. Ezért élte át a falu színmagyar lakossága a „magyarok bejövetelét” feltámadásként. Ha esetleg a dolog magyarázatra szorulna annyi év távlatából is. Meg azért, mert azon a napon nem az arabusok jöttek be, de még csak nem is a hottentották, hanem azok, akikkel – legalábbis úgy hitte abban a pillanatban minden falubéli – szót tudott érteni. Annál az egyszerű oknál fogva, hogy azok, akik megérkeztek, meg azok, akik könnyes szemmel és tárt karokkal várták őket, egyazon nyelvet beszéltek.)

A bevonuló honvédok meg az éljenző sokadalom láttán természetesen engemet is magával ragadott a lelkesedés. Annál lesújtóbb és megemészthetlenebb volt számomra az, amit még ugyanaznap hallottam apám szájából. Pedig halkan mondta, s inkább csak magának szánta, mint a közelében lábatlankodó fiának: „Nehogy most is cseberből vederbe essünk!”

Fel se foghattam akkor még ésszel: azon kevesekhez tartozott, aki nem a „magyarokat” várta, hanem hű tanítványhoz és csendes igehirdetőhöz illón az „oroszokat”, nem az impériumváltozástól remélte sorának és sorstársainak, az elnyomottaknak és kisemmizetteknek a jobbra fordulását, hanem a forradalmi változásoktól. Ezt pedig csakis az oroszok hozhatják el, mégpedig a világ minden proletárjának a számára.

Mert rendszeres újságolvasó volt, a *Függetlenséget* vásárolgatta, a háború vége felé egy nem tudom, honnan szerzett lepedőnyi Európa-térképen jelölgette magának nyilakkal, zászlócskákkal, mint a tábornokok, az orosz front közeledését. Ahogy ezt az akkori újságírózsargon nevezte: „a németek tervszerű visszavonulását”. Ő értette ezt a zsargont, és nagy elégtétellel – meghurcolták vallásáért – és kárörömmel vette tudomásul.

Azonban most még csak negyvenegy ősze, alig fél éve vonultak be a magyarok.

Keresztanya emlékezete őrizte meg az alábbiakat:

„Apád elvitték a csendőrök a kukoricaföldről. (Nem vitték el, csak üzentek érte, hogy jelentkezzen a rendőrlaktanyán – a szerző megjegyzése.) A csendőrlaktanya a Szőke-féle házban volt, rögtön, ahogy megtudtam, mi történt, siettem megérdeklődni, hol van apád. A kakastollasok velem nem gorombáskodtak, de nem is mondták meg, hol tartják fogva a rabokat. Ekkor elindultam a községházára, hát apád ott ül az udvaron, s amikor észrevesz, int, majd körülnéz, hogy látja-e valaki, hozzám siet, s odasúgja: vigyek be neki egy kis enivalót. Ez már alighanem a megveretésük után történt, mert nagyon ellátták a bajukat a csendőrök, amikor vallatták őket. De ezt csak később, a Sárgaházból való szabadulásuk után tudtuk meg. No, hazaloholok, vágtam sonkát, szeltem kenyeret és bevittem neki. Egyszer halljuk, látta valaki, hogy vonaton Szabadka felé vitték őket. Hát akkor gyérünk mi is utánuk! Anyád, a Péter meg én. Öregapád beszélt rá, hogy én is menjek, megfizeti az útiköltséget. Hát elindultunk. Utoljára akkor jártam Szabadkán, amikor ott szolgáltam. Még lánykoromban. Rég volt. Hát a törvényszék körül ólálkodtunk. Egyszer hozzánk szegődik egy úrfoma, súgva megkérdezi, hogy kit keresünk. Mondom neki. Mert szegény anyád idegességében meg se tudott szólalni. Menjünk be az épületbe, magyarázza az úrféle, a folyosóról lelátunk a börtönudvarra, lent sétálnak a rabok. Hátha meglátjuk köztük azt is, akit keresünk. De legyünk óvatosak, ne keltsünk feltűnést. Jó. Bementünk, de anyád még lépni is alig mert. Én meg biztattam, hogy szedje össze magát. De hát nekem se volt mindegy!

Mégis besompolyogtunk, lopva lenéztünk a folyosó ablakából a börtönudvarra, ott csakugyan rabok sétáltak, ahogy az az úrféle mondta, de apádat hiába kerestük köztük a szemünkkel. Ki vissza az utcára. Újra ott van mellettünk az az úrféle. No, meglátták? Nem. Nem volt köztük. Akkor menjenek a Sárgaházhoz ott a nagypostánál, hátha ott lesznek. De senkinek el ne árulják, hogy én küldtem oda magukat! Úgy gondoltam, hogy ez az úrféle valami kommunista lehetett. Odaérünk, hát a posta előtt csendőrök, intenek, hogy tilos ott mászkálni. Valahogy mégis besodródunk a Sárgaházba. Anyád, szegény, most is csak lábujjhegyen mer járni. Fél is, ideges is. Odasúgja nekem, hogy pisilhetnékje van. Rámordulok: tartsd vissza! Bekeveredünk egy irodába, megmondjuk, mi járatban vagyunk, azt mondja egy úr, jöjjünk vissza tizenegy órakor. Jaj nekem, gondoltam magamban, Jóska szopós, mikor kerülünk haza?! A déli vonatot most már nem érjük el. És mikor lesz még tizenegy óra! Hogy gyorsabban múljon az idő, kimegyünk a rongypiacra. De most már mindnyájan idegesek vagyunk, nem várjuk meg a tizenegy órát, vissza a Sárgaház elé. Ott már új őrség. Nem bánom én, bemegyek! Anyád meg a Péter kint maradnak a trafikosbódé mellett. Az irodában is másik ember! Megkérdezi, ki nekem a keresett személy, meg a másik kettő, Zsadányi Pál és Frindik Péter. Megmondom. Németh János az édesbátyám, a másik kettő meg a bátyám barátja, szintén hegyesiek. Itt van a bátyám felesége is, meg az öcsém, de ők kint várakoznak az utcán. Rendben van, mondja, ha hoztak az embereknek fehérneműt, hagyják itt. Meg ha van kevés pénzük a tisztálkodásra, azt is itt leadhatják. Nagy örömmel szólok anyádnak. Örömmel, hogy megtaláltuk őket. És hogy mit mondott az irodában az ember. Anyádnak jut eszébe, hogy a szennyest, ha lehet, adják ki. Sietek vissza be az épületbe. A kapu alatt nagy pinceajtó. Követem a tisztviselőt. Kinyitja a nagy vasajtót, fülledt meleg csapja meg az arcomat, a pince tömve emberekkel. A tisztviselő beadja a csomagot, megmondja, kinek szól, meg azt is, hogy a szennyest várjuk. Nemsokára ott is van a kezemben. Csakugyan apádé, anyád rögtön megismerte. No, legalább most már biztos tudjuk, hogy itt vannak. Itt vannak Szabadkán, a Sárgaházban. A fehérneművel együtt tíz vagy száz pengőt is átadtunk a tisztviselőnek. Nem emlékszem már, mennyit. Nem nagy összeg lehetett. Elég az hozzá, apád mesélte már idehaza, szabaddulása után, hogy az összegből, ami megmaradt, apádnak az a tisztviselő az utolsó paráig visszaadta. Ilyen becsületes ember volt.”

Édesapámat negyvenegy őszén „vitték el”, s a következő év elején szabadult. Míg ő a Sárgaházban ült, édesanyám tojásfelvásárlási enge-

délyért folyamodott a hatóságokhoz (valamiből élni kell megcsonkított családjának), s ezt az engedélyt, annak ellenére, hogy a kommunista-gyanús férje a hírhedt Sárgaház „vendége” volt, minden huzavona nélkül megkapta. Érdekes módon nem a „hatalom” tört borsot az orra alá, hanem a falu akkori fő tojás- és baromfifelvásárlója, tartva a „konkurenciától”. Ez a „borstörés” abban nyilvánult meg, hogy a fölvásárló – különben is csúfolódó természetű, gőgös ember volt – édesanyámat úton-útfélen kicsúfolta, kigúnyolta. Sőt a füle hallatára, a vevők előtt a piacon! Annál inkább fáj ez neki, mert képtelen volt hasonló módon visszavágni. A „tojásszedéssel” mégsem hagyott fel, hiszen ehhez szabályos engedélye volt, s ez volt akkoriban az egyetlen jövedelmi forrása. Különben igencsak a kezére állt ez a munka; aznap például, amikor apám szabadult, teli ruháskosár tojást – több ezer darabot – gyűjtött össze, s kétszeres boldogsággal cipeltük haza a havas, csúszós utcán. Egyrészt, hogy ilyen sokat sikerült összeszednie, különösen pedig azért, hogy apám ismét itthon van. Valószínűleg ennek az utóbbinak örültünk a legjobban. Több volt ez örömnél – boldogok voltunk. Majd kiszakadt a karom, oly súlyos volt a teher, mégis röpülni tudtam volna. „Nem baj, ha elesünk és kiborul a kosár, most már újra együtt vagyunk” – tört ki belőlem a hangos ujjongás. „Ne bolondozz, te – intett le anyám –, meghalnék bánatomban, ha fölborítanánk a kosarat!”

Aznap reggel még az ágyban voltam, aludtam, amikor hideg, hószagú kabátjával rám hajolt apám. Alva, félálomban is tudtam, hogy ő érkezett meg. Belecsimpaszkodtam a nyakába, s percekig nem tudtam elengedni . . .

No, az oroszok, ha kissé lassan, lomhán is, mégiscsak ideértek. Kivárta apám az annyira várt fordulatot. Mondhatnám: lepedőnyi Európa-térképén addig „nyilazta, zászlócskázta” a frontvonalat, hogy az végre elérte Kishegyes határát. Kelet felől, tehát a Moholi úton, mintegy a mellékbejáraton özönlöttek be a faluba. Hálából a falu új vezetősége később a Vörös Hadseregről nevezte el ezt az utcát, amit néhány év múltán a Jugoszláv Néphadsereg utcára változtattak. Mert, ugye, a Történelem néha egészen közvetlen módon avatkozik be a dolgok alakulásába. (Máskor viszont elszunyókál a Történelem; mert az az utca még a mai nap is a Jugoszláv Néphadsereg nevét viseli, holott ilyen hadsereg nem létezik többé. De ne irritáljuk a nagybetűs hamisítót, addig jó, míg szunyókál.)

Szóval azon a régi októberi délutánon megérkeztek az oroszok. Mint mondám, nem a főbejáraton jöttek, hanem a mellékbejáraton, s úgy, mint a tenger árja. De nem úgy, ahogy szegény apám várta őket:

megrakodva mindenféle jóval, mint a mesében. Nem bizony. Ezzel szemben jöttek, özönlöttek rongyosan, elcsigázva a hosszú úttól. S ami első látásra még nem volt észlelhető: tetvesen. Győzőként vert seregek benyomását keltve. S megérkezésükkor az első dolguk nem az volt, ahogyan azt kisszámú híveik gyerekes naivitással megálmodták, hanem mint afféle erdei zsványok, elkötötték a gazdák lovait (igaz, cserébe hagyva fáradt, hosszú szőrű, ám kicsiny lovaikat), fegyvereikkel kiliggatták a boroshordókat, s utcákon, kerteken át üldözték a hajadonokat, menyecskéket, asszonyokat. Csakugyan, mintha beigazolódott volna az, amit a németek terjesztettek róluk: meneküljön, ki merre lát, mert barbárok jönnek. Ezzel szemben apám tudni vélte: a tűzvonalba a mindenféle csőcseléket, szemét embereket dobták be, hogy megkíméljék az értékeseket. Majd meglátjátok, ha bevonulnak az igazi vöröskatonák!

S mert ezek később se igen akartak mutatkozni, megérkeztek a partizánok. Ők már a főbejáraton vonultak be, Szekics irányából. Diadalmasan, az igazi győztesek göggyével. Nem liggatták ki a maradék boroshordókat, nem erőszakolták meg az elcsípett lányokat. Mert el se csípték őket. A falunkat arra se méltatták, hogy megálljanak, körülnézzenek benne. Minek, gondolhatták magukban; már szőröstül-bőröstül úgys újra a miénk.

A „partizánoknak” másra volt gondjuk. Már azt hitte a falu, hogy emberáldozat nélkül ússza meg a frontátvonulást, amikor híre futott, hogy összeszedtek vagy nyolcvanhárom helybéli lakost, s a topolyai fogolytáborba szállították őket. Apámék akkor már a Sárgaházat megszenvedett s egyéb meghurcolt társaival és elvtársaival valamiféle helyi „hatóságként” a községházán ütötték fel főhadiszállásukat („hatalommal” nem rendelkeztek, hiszen a katonai közigazgatás volt a tényleges hatalom), s a hírre, ami igaznak bizonyult, összedugták a fejüket: hogyan menthetnék ki s hozhatnák haza az elhurcolt embereket? Kivételem nélkül ismerték őket, s tudták róluk, hogy ártatlanok. Sajnos, a krónikás mind ez ideig nem járt utána, hogyan sikerült az elhurcolt embereket kimenteniük, hazahozatniuk. Elég az hozzá, hogy ez mégis sikerült. Pedig a krónikás is csak utólag szerzett tudomást róla, mily kegyetlen idők szakadtak ránk azokban a hetekben és hónapokban. Csak mostanában jutott a fülébe például, hogy azon az „ellentmondásos” őszön a saját szülőfalujában is megásattak egy nagy gödröt, állítólag azt mondván az ásókkal, lapátokkal kivezényelt embereknek, hogy ott lesz egy új kenderáztató. Nem tudni, ki hitte el ezt közülük, hiszen a kendergyár a falu ellenkező szélén állt. A nagy gödörösás után fél évszázaddal is csak

sejteni merik a maradék emlékezők: „nálunk is készültek valamire a partizánok”.

*

Apám szívvel-lélekkel állt a kialakulóban lévő „új világ” mellé, szolgálatába. A költővel együtt ő se így várta az oly régen várt fordulatot, de hitte, hogy most már az lesz, amit „mi akarunk”. Hitét nem váteszi erejű versek táplálták, hanem többek között az új „hittankönyvek” is; a Szikra kiadásában frissen megjelent piros fedelű brosúrák, például ez: „Miért erős a szovjetállam” stb. Jóllehet most olvasásra alig maradt ideje: szinte éjjel-nappal „lent volt a faluban”. Mint aktivistának, természetesen részt kellett vállalnia a beszolgáltatás végrehajtásában is.

*

– Megírhatom-e, édesapám, annak a késő éjszakába nyúló népgyűlésnek tragikus történetét?

– Tudod, fiam, ez engem még haló poromban se hagy nyugton.

– Nem segítene-e valamelyest, ha végre ezt is kibeszélnénk magunkból?

– Ha már fölébresztettél, fiam, mondd, mi újság odafönt? Lassan harminc éve semmi hír felőletek. Milyen a világ nálatok?

– Cudar, édesapám; cudarabb már nem lehet.

– Talán akkor jobb is, hogy itt vagyok, ahol vagyok. Anyátokkal is már teljes a béke. Porom a porával, pora a porommal szétválaszthatatlanul elkeveredett. Szóval megvagyunk. Mondod, hogy nálatok cudar világ van.

– Igen, apám, de most nem ezért szólítottam meg. Én még mindig irkállok, jelenleg egy krónikafélét, s kétségek gyötörnek: elmondhatom-e, van-e jogom elmondani annak a régi népgyűlésnek a hiteles történetét. Tudja, amikor állítólag azt vágta a felbőszült „kulákok” arcába: „ha nem tudtok enni adni a gyerekeiteknek, verjétek őket a falhoz!” Így volt, apám?

Síri csend.

Újra szólítom: így volt?

– Én erről tinéktek soha nem beszéltem – szólal meg csakugyan síri hangon. – Azon az estén, ott a Dömötör-féle kocsmá nagytermében – ahol, emlékszel még, először kaptalak rajta, milyen mesteri mozdulattal pöccinted le égő cigarettád hamuját –, szóval ott, abban a nagyteremben mintha eleve készülődtek volna valamire az emberek. Nekem, fiam, erről még ma is, itt lent is ez a meggyőződés. Tudtam én, láttam én,

hogy nagyon elégük van már a beszolgáltatásból, nemcsak a kulákokat sanyargatták vele, már a nincsteleneket is. Úgy látszik, betelt a pohár, el voltak mindenre szánva. Én, fiam, senkinek a bajuszát meg nem téptem, nem vizeltem senki szájába, hallottam viszont, hogy ennél még komiszabb dolgokat is elkövettek a janicsárok, mert janicsárok is voltak köztünk. Amit most mondok neked, arról én már odafönt sokat elgondolkoztam, sajnos, nem a történetek előtt, hanem már utána. Amikor már a történeteket nem lehetett visszacsinálni . . . Hallasz te engem? No. Nem a meggyőződés, a fejem irányított már engem, hanem a hitem, a vak hit, amitől téged is, utólag, innen, óva intelek. Olyan ilyenkor az ember, mintha leinná magát a sárga földig. Az ország lakossága csakugyan éhezik, ti meg elrejtitek, a trágyadombba elássátok az ételmezt? Olyasmiről kellett őket meggyőzni, amiről nem lehetett: vegyétek ki a szátokból az utolsó falatot, és adjátok oda az éhező országnak! Elsőbbet nem az éhező gyerekeinknek? Azokat, ha nem tudtok mit adni nekik, verjétek a falhoz! Alig várták, hogy ezt, valami ehhez hasonlót, az arcukba vágjak. Mintha épp erre vártak volna: a gyűlésterem egyszerre lángra lobbant. Készülhettek erre, s nekem is rossz előérzetem volt már a gyűlés megkezdése előtt. Még meg se nyitottuk a gyűlést, izzásig hevült a kocsmá levegője. Jelen volt egy levitézlett községi jegyző is, fölszerelve írógéppel. Abban a pillanatban, ahogy elhangzott az az istenkáromló, falhoz verő szavam, többé nem én, a tömeg uralta a termet, és máris kattogni kezdett, mint egy gépfegyver, a volt jegyző fürgé ujjai alatt az írógép. Felvetették vele, mi az, hogy felvetették, ő ajánlkozott, hogy azon melegében hiteles jegyzőkönyvet vesz fel. Engem meg halálosan megfenyegettek: ezért még lakolni fogsz! Nem is tudom, hogy keveredtem haza azon az elborult éjszakán; elgondolhatod, hogy nem volt mindegy.

– Szóval így történt?

– Talán így – válaszolta.

– Akkor hát megírhatom?

– De azt is tedd hozzá, hogy a történetek után is otthon maradtam, nem bujdosztam el; földi életem végéig hordtam a homlokomon annak az éjszakának a bélyegét; ha úgy tetszik, azok között próbáltam a vétkemet levezekelni, akik között elkövettem. Ha ez egyáltalán mentségemül szolgálhat.

– Még valamit, édesapám!

De a vonal hirtelen megszakadt. Síri csend süvített benne. S többé hiába próbálkoztam . . .

Így történt? – kérdezem magamtól, ki tudja, hányadszor, e síri telefonbeszélgetés után is. Nekünk, gyerekeknek, idefönt csakugyan nem beszélt róla. A feleségének vajon elmondta-e legalább a saját „verzióját”, mert a másokét, az ott jelenlévőkéét és a jelen nem lévőkéét is másnap már sisteregve terjesztette a falu. Ő ha nem is mondta el itthon, hazahozta magán és magával ama drámai „népgyűlés” minden iszonyatát. S amit abban a pillanatban élete párja nem olvashatott le az arcáról, csak sejthette a bajt, másnap már hallhatta, mi történt az este a Dömötörnél. És próbálta magában megemészteni a megemészthetlent.

A hatalom apámat természetesen elejtette, kihullajtotta, kiséperte kötényéből. A történetek másnapján átvitték Topolyára, a járási székhelyre, s ott is felvettek az „esetről” egy jegyzőkönyvet. Annyi kímélettel voltak azért iránta, hogy egy revolvert csúsztattak a zsebébe: „Ha éjnek éjszakáján mégis megtámadnának a kulákok, legyen mivel védekezned.” Nem sokáig hordhatta, rejtegethette azonban ezt a számára is olyannyira idegen gyilkot, mert a faluban a kedélyek lassan lecsillapodtak.

Sokat tűnődtem magamban: hogyan tudott ezzel a súlyos váddal és önváddal élni azok között és önmagával, ahol és aki, talán egy másik énje, ezt az iszonyatos valamit, mert megfelelő szó sincs reá, embertársai arcába vágta? Keresett, talált-e rá mentséget, magyarázatot? Az ember önmagát fel nem oldozhatja elkövetett vétkei alól.

És a „falu”, az emberek felejtettek-e, megbocsátottak-e? Apám az „események” után se vált emberkerülővé, úgy járt-kelt közöttük, mint azelőtt. Csupán „rendetlenkedő” szívére panaszkodott egyre gyakrabban, de ezt mindig a kakastollas csendőrök számlájára írta, akik annak idején félholtra verték, ezzel szemben édesanyám egyértelműen a mértéktelenül fogyasztott cigaretták számlájára: „Te már nem is szívod azt a rohadt cigarettát, hanem eszed!”

A temetésén sokan megjelentek, megtelt az udvar, a ház eleje embeerekkel, ott voltak a falu vezetői is. A koporsó mellett épp szemben álltam ezekkel az utóbbiakkal, jószerivel gyerekkori barátaim, ismerőseim voltak. Közöttük volt természetesen a párttitkár is, jöllehet apám már rég nem volt párttag. Így hát pappal temettük. Hiszen pap keresztelte, miután megszületett, pap áldoztatta, miután meggyónt, az oltár előtt kötöttek házasságot, s felnőtt korában is olykor betért a templomba, utoljára alighanem akkor, amikor negyvenkettőben a Sárgaházból szabadult az ügyész eme útravalójával: „Remélem, ha innen hazatér, az első útja a templomba vezet, de jót tenne magának, a családjának és a

nemzetének is, ha legalább vasárnaponként ott rendesen megjelenne.” (Apám a Sárgaházból való szabadulása után – hat hónapot töltött ott, rémséges dolgokat mesélve az ott látottakról és átéltekről – néhányszor meg is mutatta magát a nagymisén.) Ott álltam most a koporsója mellett, s tudtam, elérkezik hamarosan a pillanat, amikor ott a falu vezetőségét és a párttitkárt leszámítva mindenki keresztvetésre fogja emelni a kezét, az itt megjelent fél falu, a rokonság, az öcsém, a feleségem. Vajon az én jobbam tesz-e ilyen mozdulatot? A gyászban, apám lezárt koporsója mellett ez foglalkoztat, ez a gondolat gyötört. Mit tegyek? Hiszen ebben a szomorú gyülekezetben mindenki sejti, a falu vezetősége meg éppenséggel tudván tudja, ki vagyok, mi vagyok. És én most melyiket tagadjam meg: a Pártot, a Teremtőt, a Megboldogultat? Nem volt mindegy. Csakugyan úgy éreztem, a Párt rajtam tartja most a szemét, mintha csak tudná, miféle kétségek gyötörnek. De vajon a falu nem tartja-e rajtam a szemét? És a jó isten? Itt nem lehet nem színt vallani! Magasságos Ég! A pap máris emeli a szentelőjét, a permetéből nem csupán a koporsóra, de az arcomra is jut, mire a jobbomat a homlokomhoz, két vállamhoz, majd a szegycsontomhoz szorítom ama belső parancs sugallatára, hogy most Embertől veszünk végső búcsút, Embertől, aki esendő volt ugyan életében, mint mi magunk, de egy porszemnyit mégis a Teremtő Fiához hasonlatos abban a törekvésben és tiszta hitében, hogy tenni próbált valamit a megalázottakért és megszorítottakért. (Ha meghurcoltatásán és megveretésén kívül mást nem is ért el.)

Édesanyám ekkor már kilenc éve halott volt. Ha Reá gondolok, mindig azt a nyári délutánt látom, amikor már a családját megebédeltette, az asztalt lebontotta, elmosogatott, a konyhát felseperte, az újra leterített asztal közepére pedig odaállította nagy, füles, közös ivópoharunkba a vizet. A friss ivóvíz gyöngyözött a pernyével csillogóra tisztított pohárban. Ezáltal, így, fölsöprögetve, az asztal közepére állított pohár vízzel, a beáramló nyári délután fényében a szabadkéményes konyha immár nem egy nyomorúságos lyuk benyomását keltette bennem, hanem egy kápolna tiszta szentélyét. A leterített családi asztal a közepén a pohár vízzel volt benne az oltár. A házioltár.

Tudtam, hogy ezt a csodálatos varázslatot édesanyámnak köszönhetem. Miután a konyhát így rendbe tette, tiszta vizet öntött a nagy lavórba is, s kitette a gangra, hogy a víz meglangyosodjék a délutáni napon. A lavórban a víz az alig érzékelhető fuvallattól, avagy a föld titokzatos döngésétől meg-megremegett, oly finoman, hogy ezt nem is annyira a víz felületéről lehetett leolvasni, mint inkább a gang mennyezetére tükröztetett visszfényről: arról a hatalmas aranytallérról, amelyben ha eszembe jut, mindig anyám mosolyát látom.

Mosolya mintha egy gyémánttisza könnycseppen tört volna át.

S miután már a lavór víz is a helyére került a délutáni napfényben úszó gangon, fogta a fejteni való mákot, avagy a füzérbe fonandó fokhagyamacsomót, s a kontya alatt megkötött nyári fejkendőjében ment ki az utcára a megszokott fa hűvösébe, ahol majd nemsokára megjelennek a szomszédasszonyok is a szintén fejteni való mákfejekkel, babbal, miegymással, hogy még társalgás, pletykázás közben se álljon a kezük, hogy még akkor se tétlenkedjenek. Felettük a szelíd nyári égbolt ontotta mérhetetlen fényét, béke volt, s én, a gyermek, úgy oldódtam fel ennek a nyári délutánnak a békéjében, hogy bizonyos voltam benne: a világ mindig ilyen kerek és tökéletes marad, amilyennek ebben a boldog révületben mutatta magát.

Édesanyám állandó jelenléte, sugárzása elegendő és megnyugtató biztosíték volt ehhez.

Valahol most is ott üldögél asszonytársaival a porcfüves falusi utcán a papsajtok között egy eper- vagy akácfa puha árnyékában, örökös nyár van, mindent betölt a szemmel be nem fogadható fénye s füllel fel nem fogható szüntelen muzsikája, nyár van, anyám fejti a mákfejeket, mind-egyiket külön megkopogtatván a kés fokával, hogy egy szem, nem sok ugyan, bennük ne maradjon. Felettük a nagy, beláthatatlan, mozdulatlan napszítta kékség. Az Isten fakuló szeme.

JÓZSEF ATTILA ÚT 31

J U H Á S Z E R Z S É B E T

Úgy gondolta (ő, nem én, nem tudnék vele teljes közösséget vállalni, annyi közöm van hozzá, mint egy testemen, mondjuk, az agyamon keletkezett kinövéshez, daganat lenne mégis a helyes kifejezés? –, egyszóval egy hozzám tartozó, ám lényembe szervesen mégsem beépülő góc, épp olyan ez az ő). Kezdem előlről: úgy gondolta, hogy nincs nagyobb ajándék, mint elutazhatni mindennapjainak rút, lepusztult színhelyéről, amelyhez már csak a tehetetlenség köti, de az nagyon, így semmiképp sem tudná vállalni a költözködés, a tartós helyváltoztatás megpróbáltatásait. Micsoda fellengzősség! Hisz nem is lenne hova elköltöznie. Innen neki már csak menekülni lehet, s ez az önfenntartás ösztönvilágába tartozik, nincs mit töprengeni rajta, semmi köze az elhatározáshoz, bármiféle fontolgatáshoz. A menekülés viszont, föltehetően, annyi, mint átlendülni az önkívületbe. Mint amikor a tudatot kettészeli egy pengeéles rianás, s nem marad belőle más, mint két egymástól független, reflexszerű rángás. Metafizikai szorongások csak előtte lehetnek, s utólag, ha a menekülést túléli az ember.

Úgy gondolta, hogy nincs nagyobb ajándék, mint elutazhatni mindennapjainak rút, lepusztult helyszínéről. Úgy gondolta, hogy egyetlen röpke utazás erejéig is kimozdulni innen, életveszélyes vállalkozás.

Az utazás előkészületei legalább két hónapot vettek igénybe, különböző utazgatásokat Budapest és Belgrád között, minthogy – be lévén kaszlizva önmagukba – vízum nélkül nekik nemigen lehet átszelni különböző országhatárokat. Miért vállalkozott erre az elég kilátástalan végeredménnyel kecsegtető rohangálásra? Nem lehet tudni. Hisz vágyott ő erre a hollandiai utazásra? Rettegett tőle. Sőt időről időre olyan szorongás kerítette hatalmába, hogy nem volt tőle se éjjele, se nappala.

Hogy létezik szívós, konok szomorúság, s hogy a szomorúság is ezerarcú, azt kitapasztalta az elmúlt néhány év során. Régebben másmilyen volt minden szomorúság. Volt benne, túl az összetörtségen, valami könnyű szárnyalás is. S tulajdonképpen ez emelte túl az egyszerű lehangoltságon és rosszkedvűségen. Csak akkor lehet az ember szomorú, ha a tudata vagy úgynevezett lelkivilága egy távoli zugában megképződik valami teljesen irreális vágy, így a lélek örökös összehasonlításra kényszerül. Számot vet a hiányokkal, amelyek szomorúságát előidéztek, s a hiába-valóság biztos tudatában is vágyódik mindarra, ami olykor nem is nevezhető néven; kirajzolódik azonban egy fiktív ív, mely összeköti valamiféle átélhető, a vágyvilágban mégiscsak létező, delejes teljességgel. S minél részletezhetetlenebb, minél elvontabb e teljesség, annál emelkedettebb maga a szomorúság.

A szomorúság szívós és konok változata a fentivel ellentétben azon a leülepedett tudáson alapul, hogy onnan, ahol vagyunk, nem vezet út tovább sehová. Még képzeletben, még gondolatban sem. Így bátran elmondható, hogy íme, hát meglelte hazáját . . . e föld majd befogadja, mint a persely. Mert nem kell a háborúból visszamaradt húszfilléres, a vashatos. Megszokható ez a fajta szomorúság? Nem szokható meg. Ezért kellene az olyan tevékenységek, amelyek a tudat felületét ostromolják, s így némi távolságtartást, legalábbis hosszabb-rövidebb kikapcsolódást biztosítanak e szívós és konok szomorúsággal való szimbiózisban.

Különös, hogy életének mai, rút, lepusztult színhelye nem arra döbentette rá, hogy régebben itt mégiscsak kialakult, ha másként nem is, a megszokottságból eredően mindenképp, a létezésnek valamiféle elviselhető rendje, már-már szépsége, amelyben örökösen csak kételkedni lehetett ugyan, de olykor mégis fals nagy nevetések verték fel az utcát, ahol volt még kívül együtt nevetnie, s így letudni a csillapíthatatlan kételyt s a ráeszmélés kísértéseit. Ehelyett arra eszmélt rá, hogy mennyire vak volt születésétől fogva, mert nem tűnt a szemébe (akár ki is szúrhatta volna! – annyira nyilvánvaló volt), hogy egy hártavyékony felszín tart itt össze mindent. Semmi sem gyökerezik itt semmiben, bizonytalan és átmeneti itt minden, mint egy rozoga színházi kulissza. A kezdet kezdetétől fogva ugyanennek a sivár világnak a visszája bolygott benne, mely mostanában fordult színére. E rá-rátörő tudás folyamán világosan érzi, hogy az őt körülvevő világ rútsága és lepusztultsága belül is javában munkálkodik már, s hogy széthullóban már a teste, mint a kelme, mit összerágtak a molyok.

Sokat töprengett kínkeserves és hosszadalmas úti előkészületei köze-pette, hogyan tud majd engem is magával vonszolni, mert én, én tényleg gyökeret vertem itt, hatókrös szekérrel sem lehetne kimozdítani. Ám ha itthon hagy, képes leszek a legalkalmatlanabb pillanatokban jelt adni magamról (a távolságot, ezt az egyet, mint üveggolyót, tényleg megkap-tam), nem lehet biztosan számítani nyugton maradásomra. Képes leszek a legalkalmatlanabb pillanatban fölrémli tudatában, és széttörni, szét-zúzni mindazt, ami az e helytől való tetemes távolságnak köszönhetően elszongító kábulatként – néhány jótékony pillanatra legalább – magába szippanthatná lényét. Úgy látszik, ilyesmit nem remélt. Nem volt más megoldása, mint hogy magával vigyen engem is. Így pontosan abban az állapotban sikerült útra kelnie, mikor a hűség is eloldalog, az emlékek is eltűnnek, üresen és szabadon, mint amikor már nem fog kézen, amit megfogunk.

Titkon netán mégiscsak arra számított, hogy így, magával víve engem is, felszámolhatja azt a súlyos ellentétet, amelyet ez a két, egymással homlokegyenest ellentétes világ: a Balkán és Hollandia képvisel? Vagy azzal áltatta volna magát, hogy Hollandia Nakonxipán fedőneve csupán, hogy e nagyon is valóságos világból egy nem létező világba sikerül eltávoznia?

Minden képtelensége, azaz: megoldhatatlansága ellenére az eltűnés vágya sarkallhatta erre az utazásra.

Néhai fellengzős szomorúságai idején milyen elszántan mondogatta, hogy aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni, ott kell annak megtanulni, hogyan kell a dudát fújni, azt képzelve, hogy ez a pokolra vivő út az ő személyes különjárata, csak rajta múlik, megjárja-e vagy sem. Sőt, amikor képzeletben, lélekben meg is tette ezt az utat, micsoda otthonos, belakható fájdalom volt az: ott lenni. Minden éles és hideg, kés-ídő pengéi vagdalják, szurkálják és sebzik fel egész valóját, minden számkivettség, kimeredés, fölöslegesség összes tapasztalatát rántja össze egyetlen részletezhetetlen egésszé mint létélménnyé ez a fajta pokoljárás. Arra azonban nem számított, hogy olyan idők is elkövetkez-hetnek, amikor nem ő száll alá a poklok mélyére, hanem maga a pokol emelkedik ki metafizikainak hitt mélységéből, s úgy telepszik meg kö-rülötte, mint egy megvirradhatatlan külvárosi éj. Minden nedves és nehéz. A nyomor országairól térképet rajzol a penész. S amott a kopár réteken rongyok a rongyos füveken s papír. Csüngsz az egen, mint a kötelen foszló perkál s az életen a bú.

A Ferihegy kettőről indult a gép, melyre hollandiai vendéglátói megvették számára a jegyet. Újvidékről azonban mérhetetlenül hosszú az út odáig. Időben olyan hosszú, mint amilyen rövid a térbeli távolságot illetően. (Közép-Európa kis viharvert, tenyérnyi országainak az a legrokonabb vonása, hogy itt a távolságot [mint üveggolyót] mindenki igazi sorsközösségben megkapja. Más egyebet nem is adnak. Osztogatás nincs. Igaz, ezt se adják, ez adódik, megadódik, édes mindannyiunknak.) Az alatt a végeérhetetlennek tetsző idő alatt, amíg az utat megtette Újvidéktől Pestig, úgy érezte magát, mint egy amputált. Mint akinek évekkel előbb levágták az egyik lábát, a csonk réges-rég sebmentes. Majdnem úgy néz ki, mintha sohasem folytatódott volna lábban, ugyanakkor mint valami révületben, nyugtalan félálomban erre a néhai lábra emlékezne a teste. Már-már úgy érzi, most mindjárt útnak is eredhet, azzal az elementáris természetességgel, mint mindazok, akiknek mindkét lábuk ép és egész, a csonkban már bizserog a lépést megelőző lendület, amikor mint pengeéles kés, hasít a tudatába, hogy normálisan járni-kelni ő képtelen. Arra döbben rá hirtelen, hogy csonkasága abból a súlyos baklövésből következik, hogy engem is magával hozott, mint-hogy nincs többé senki, akire visszagondolhatna, akit otthagytott, ahol egykor otthona volt, ma viszont pusztán az állandó lakhelye. Arra gondolt, hogy nincs is ő távozóban, ott van ő megülve most is, változatlanul, mint fák tövében a bolondgomba, ahol otthon volt egykor, csak nem találja többé a helyét. Ha engem otthon hagy, emlékeztethetném arra a helyre, mérföldköve lehetnék az ő távolodásának.

Istenem, milyen kíneserves is ez a (lét)dadogás, ha utazásnak álcázza magát!

Ahogy közeledett Pest felé, egyre távolabb került attól a tudattól, hogy állandó lakhelyétől van távolodóban, mintha emlékezetét veszítette volna, nem volt többé súlyos, nyomasztó konkrétum e hely, hanem valami hűvös és szorongató absztrakcióvá tárgyiatlanodott. Mint ahogy a közeledő Pest is, mely csak annyiban jelentett e pillanatban konkrét színhelyet számára, hogy ez az a hely, ahol tévelyegni fog. S ez nincs is egészen szoros összefüggésben azzal, hogy ne ismerné a járást. Valamelyest ismeri. Mintha bensőjében is utak, s különböző útelágazások nyílnának ilyenkor, ezek akár ismerősek is lehetnének, s ő mégis inkább úgy dönt, hogy nem ismeri fel őket. Mert nemcsak az ismeretlenség tölti el mostanában szorongással, de az ismerőség is, sőt a kellemetlen és nyomasztó események éppúgy, mint a kellemesek. Pontosan úgy, ahogy

nemrég állandó lakhelyén élte ezt át. Egy ismerőse nagyon megbántotta, napokig nem tudott napirendre térni felette, ám alighogy valamelyest összeszedte magát, s szünni kezdett testi-lelki összetörtsége, egy másik ismerőse nem remélt figyelemmel volt iránta. S ekkor ugyanaz a testi-lelki összetörtség teperte le. Színéről és fonákjáról a fájdalomnak ugyanarra az ösvényére kényszerítve, ahol neki most már mindig hűvös és örökkévaló dolgok közt muszáj őgyelegnie.

A repülőn egyszeriben olyan jóérzés kerítette hatalmába, amelyről már emléke is alig maradt. Fent van, messzi fent, nemcsak a való világ, de a habzó és tetejénél is feljebb. Egyszeriben nem volt többé idő, melynek múlását siettetni vagy visszafogni szeretné, nem volt se múlt, se jelen, se jövő, se vágyakozás, se szomorúság. Nem szárnyalt a lelke, nem is zuhant alá, csak létezett, mint amikor egy mosoly révébe fut bele az arcunk, s hosszan kitartva úgy marad.

Az amszterdami Schipholon Emőke várta, aki Magyarországról származik, de harminc éve él Hollandiában. Rögtön tudta, hogy ő a rendelkezésére álló rövid időt amszterdami csatangolásokkal szeretné eltölteni. Szeretné látni a csatornákat, néhány Van Gogh-, Rembrandt- és Vermeer-festményt, a többire nem lenne ideje. Nagy szerencse volt, hogy remekül össze tudták hangolni a tempót. Ez a vihariramban bonyolódó városnézés nagyon üdítő volt, csupa kis felületi öröm és felületi ámulás. Nemcsak az idő rövidsége miatt zajlott ez az egész csak lelkének, tudatának felszínén, hanem mert valahogy kísértetiesen valószerűtlennek tetszett mindez. Mintha az a bizonyos lábcsontk álomban kinőtt volna, s ő valamely színes és üde hajnali álomban futkározna egy messzi-messzi város utcáin és hidain, síkatorain és szellős parkjain át. S hogy mindez még valószerűtlenebbnek tetsszen, híre-hamva sem volt esőnek, borulásnak. Az ég a végtelenségig kék, a fű a végtelenségig zöld. Ilyen napsütés a legritkábban fordul itt elő szeptember végén – mondja Emőke –, ezért van mindenki az utcán, ilyen napsütést itt nem lehet elszalasztani. Egyetlen valami tudta egész valóját mindenestül átjárni: az emberek beszéde, a holland nyelv a maga teljes ismeretlenségével és különös dallamával. Emőke kalauzolásának köszönhetően egy árva szót sem kellett kinyögnie németül vagy angolul, mely nyelveket valaha nagy ambíciókkal tanulta, de minthogy tényleges használatuk nem állt módjában, az idők során egymásba gubancolódott benne a két nyelv, s így fogyatkozott lassacskán, hogy ne maradjon belőle más, csak

Csernik Attila illusztrációja

kusza morzsalék. Néha az a szorongató érzése támad, hogy az anyanyelvét is ez a sors várja. A lassú, de föltartóztathatatlan nyelvfelejtés fázisában egy teljesen ismeretlen nyelvre fülelni csak a zenéhez hasonlítható.

Életének egy réges-rég letűnt korszakában járt már itt. Emlékszik még erre-arra, például, hogy akkor – noha nyár volt javában – mindig szürke volt az ég, s óránként eleredt az eső. Emlékszik a csatornák partját szegélyező régi, patinás hangulatú, keskeny és magas házak egymásba épülő sorára (ezekről írja 1931-ben Kosztolányi, hogy minden holland ház kacsalábon forgó tündérvár). Emlékszik a nappal is kivilágított ablakokra, s hogy ezek a függönnyel épp csak szegélyezett ablakok, mint megannyi színpompás interieur, úgy vonzották a tekintetét. Mindezek az emlékek – Kedv! Remények! Lillák! – mintha csak egy napsütötte másik életből intettek volna át.

Lelkének felületi örömei és ámulásai alatt azonban egyre jobban érezte, hogy úr tátong, s ez veszélyes növekedésre vetemedve egyre gyengébbé és hasadozottabbá teszi örömét és ámulatát. Egyre kínzóbban érezte úgy, hogy semmit, a világon semmit sem képes e városból magába szippantani, s hogy váratlan ajándékul kapott ittléte azzal a sötét felismeréssel fog zárulni, hogy ő már csak a széthullásban tud eligazodni. Illetőleg hogy sehol sem képes már igazán jelen lenni, s bárhol is legyen, már csak a kihátrálásra képes. Hogy mindazon helyszínek, ahol valamilyen ember formájú élet, kultúra, művészet, szépség és harmónia eleven jelenvalóságára nyílik rálátás, az őt valójában meg sem érinti már. Hogy minden effajta igény úgy hullott le róla, mint ruha másról a boldog szerelemben. Nem is maga a hiány járta át fokról fokra jobban, hanem, mint huzat a házon, e hiány hiánya. Mintha életnagyságnyi képeslapok között kóvályogna, vagy tűhegyre szúrva függne egy helyben, s ezeket a képeslapokat valaki ide-oda mozgatná a szeme előtt.

Emőkéék Amszterdam egyik külvárosában, Badhoevedorpban laknak. Busszal nem több félórai útnál. Ahogy távolodik az ember Amszterdam szívéből, a vidék egyre zöldebb, földszintes házacsok sorai kilométereken át, előttük művészi tökélyvel megkomponált kertek műremekei. Valószínűleg, egyre valószínűlenebb ez az egész, olyan gyönyörűség, amelyen nem ejtődött egyetlenegy apró baleset sem. Ahogy nézelődik, olyan idegennek érzi magát, mint aki még önmagával sem találkozott össze soha. Semmi sem rezdül már benne, se öröm, se szomorúság, teljesen személytelenül veszi szemügyre az elé táruló látványok sorát. Vajon milyen az élet ezekben a tökéletes műremek benyomását keltő

házakban? Milyen érzés lehet kilépni egy-egy ilyen kertbe? Vajon ebbe nem tompul-e bele az ember? Sokkal inkább, mint ha élettere rút és lepusztult, csupa rémálomszerű szedettvedettség. S mindenkor a világ elementáris eszméletlenségének megtestesüléseként vágja mellbe az embert. Mert ott, a pusztulás zónájában minden csupa rom. Ernyőt nyit a kutyatej az elhagyott gyárudivaron. Töredezett, apró ablakok fakó lépcssein szállnak a napok alá a nyirkos homályba. (Felelj – innen vagy?) Ott a lelkek egy megszerkesztett, szép szilárd jövőt oly üresen várnak, mint ahogy a telkek körös-körül mélán és komorlón álmodoznak gyors zszibongást szövő magas házakról. Kínlódó gypüket sárba száradt üvegcserepek nézik fénytelen, merev szemmel.

Emőkéék badehoevedorpi háza a legemlékezetesebb ház, ahová valaha is alkalma volt belépni. Az utcáról nézve kétkirakatnyi ablak az egész, egy a földszinten, a másik az emeleten. S ezekben a kirakatüvegni ablakokban kisebb-nagyobb cégtáblák és reklámtáblák megszámlálhatatlan sokaságát látni. Mint ahogy nincs a háznak (a mellékhelyiségeket is beleértve) egyetlenegy olyan zuga sem, amely ne lenne tele ezekkel a régi táblákkal. Európa minden zugából van belőlük, holland, francia, német a század elejétől kezdődően, de a néhai Osztrák–Magyar Monarchia valamennyi országából úgyszintén, Magyarországról éppúgy, mint Csehországból, Slovenskóból, Bukovinából és Galíciából. Olyan ámulat és lázszerűen felszökkenő lelkesedés kerítette hatalmába, hogy alig tudott magán uralkodni. E cégtáblák és hirdetőtáblák azonban csak egy kis töredékét képezték e sajátos múzeumnak, mert voltak itt réges-régi mozdonylámpák is hatalmas mennyiségben s legalább száz évre visszamenőleg különböző korszakokból, amelyek Európa legkülönbözőbb vasúti pályáit világították be egykor. A ház utcai oldalával szembeni, ugyancsak kirakatnyi nagyságú ablakból a kertre nyílt kilátás, ahol harsányzöld fűben egy réges-régi mozdony állt, csöppnyi vasúti indóházhoz támaszkodva; hatalmas lámpáin a szobából kiáradó világosság visszfénye.

Mindez Emőke férjének, a holland, de magyarul is kitűnően beszélő Juppe-nek a gyűjteménye, aki nyilván nem számított ekkora érdeklődésre, sőt lemérhető lelkesedésre, így aztán egykettőre ő is átlendült a lelkesedés felfokozott állapotába, s rendre elmesélte, mit honnan sikerült beszereznie az elmúlt évtizedek során. Mindebből alig lehetett volna bármit is megjegyezni, hacsak nem kezdett volna jegyzeteket készíteni, de erre semmi esélye sem lehetett abban a felfokozott állapotban, amely mámor volt, szárnyalás, az elragadtatás eksztázisa. A gyűjtemény csúcsát

számára a régi zenélő órák sokasága jelentette. A pianínó tetején sorakoztak dupla sorban egymás mellett ezek a réges-régi csodálatos zenélő órák. És Juppe, a mámoros estét betetézendő, sorra felhúzta ezeket a zenélő órákat, s mindegyik végigpengette a maga kis cérnavékonyan percegő dallamát.

Mielőtt elkészönt volna szíves vendéglátóitól, Juppe, aki ugyancsak mámoros volt a nem várt érdeklődéstől, arra kérte, hogy válasszon egy táblát, neki szeretné ajándékozni emlékül. Zavarba jött. Tényleg komolyan gondolja ezt Juppe? Ezek az ő kincsei, legislegdrágább kincsei, hogyan adhatná oda egy idetévedt idegennek bármelyiket is? De a tépelődés egy váratlan pillanatában a pianínó mögötti falon, ahol a zenélő óráktól nem is érkezett eddig észrevenni, ott függött a falon egy utcatábla. Egy utcatábla, melyen ez állt:

JÓZSEF ATTILA ÚT

31

Csaknem földbe gyökerezett a lába, ahogy megpillantotta, s azzal a tökéletes bizonyossággal, ahogy legfontosabb dolgainkban döntünk, illetőleg azok döntődnek el bennünk metszetéles pontossággal és megfelellebbezhetetlenséggel, azonnal rámutatott.

A mámorba csapó lelkesedéstől kótyagosan kívánt jó éjt, s felbotorkálva a szűk és meredek csigalépcsőn, benyitott a neki szánt vendégszobába. Leült az ágyra, és forgott vele a világ.

A zaklatott boldogságtól nagyon hosszú ideig le sem tudta hunyni a szemét. Tágra nyitott szemeit a sötétségre függesztve valamiféle révület lett úrrá felette: Mindaz, amit gondolt, zavaros összevisszaságban örvénylett benne. Majd később lassulni kezdett a kavargás, s ez a féltálmom felé sodorta holtfáradt eszméletét. E fura kótyagosságban egyszeriben világosan érezte, hogy megtalálta az utat, azt az egyetlenegy, amelyen ő valóban képes járni. Hogy ezer és milliárd pokol van, kinek-kinek a magáé. Itt van egy ezeréves civilizáció helyszínén, egy holland családi házban, ahol Európa egyetlen, oszthatatlan egész. Olyan, amilyen a valóságban soha nem is volt, nem is lesz. De egy szép, szárnyalóan irreális fikció és megszállottság mégis hiánytalan teljességgel ötvözte egyggyé. Már nem is képzelte, de féltálmomban látta is, hogy ide fut be a kontinens valamennyi vasútvonalának összes vonata, s innen indulnak dohogva s nagyot füttyentve az összes mozdonyok, hogy mint egy hatalmas érrendszerbe, szétvigyék az éltető véráramot.

Már hajnalodott, amikor fura álomból ébredve kristálytisztán fogalmazódott meg benne, hogy állandó lakhelyének szögéből nézve e gazdagságból, szépségből és teljességből eleve adott és végérvényes kirekesztődése folytán a mindenk hiányaként perzselő eleven pokol is lehetne számára e hely. S ő e percben mégis nyugodt és csupa könnyűség a lelke.

Reggel Juppe, vendégszeretete jeléül, sorra húzta fel a zenélő órákat. Ezek a kis cérnahangok ébresztették. Élvezte a percegő dallamok sajátos ütemeltolódásait, a váratlan kihagyásokat és felgyorsulásokat. (Mint egy sohasem volt egész és oszthatatlan Európa kézírása – éppolyan ezeknek a zenélő óráknak a játéka.)

S ekkor végre felém fordult. Olyan pontosan illeszkedett egymáshoz az arcunk, mint tükörkép és mása. Egyszerre voltunk közel és távol, távol mindentől és közel mindenhez. A sorra megszólaló zenélő órák hangjai pedig egy ihletett pillanatunkban azzal a finom illúzióval töltöttek el, hogy egy ismeretlen nyelven mi magunk beszélünk, nem is beszélünk, énekelünk, pokolmélyből egekig szárnyalón, s pokoli egekből végtelen mélységegig szállva alá. Mert ez az a nyelv, amelyen minden őrlő hiány és minden megálmódott teljesség szavakba foglalható. S oly tökéletesen illeszkedik egymáshoz, mint a töltött fegyver az üres szívhez.

UTÁNÉRZÉSEK

BRASNYÓ ISTVÁN

IX

Kabátja szárnya már-már
élettelenül lóg, ám ne feledjük, ez már március!
3 Előbb a húshagyó keddet ünnepli,
ezt igyekszik végiggondolni, csak azután
jön sorra a többi nap, amíg a jázminbokor
6 virágba nem borul, szitáló esőben.
Világ csodája! Mintha valakinek
egyszeriben felesége lenne, pedig
9 sohasem házasodott. Az asszony
nyűgösködik, kisdedet akar,
véletlenül sem hajlandó beérni
12 holmi ígéretekkel. Mit lehessen itt tenni?

X

A világért sem csírázna le krumplit,
pedig hamarosan kétséges elképzelésként
3 ugyanazok a hajtások ütik át a bőrét s
futják be a homlokát, mint aki nem is
innen származik, hanem ki tudja,
6 mely helyet nevezhetne meg bölcsőhelyéül.
Még mindig vannak, akik egy régi
háborút hoznak föl mentségükre,

- 9 megjegyezve, hogy elszánt gondolataikat
jelenleg is ez tartja összekuszálva,
mintha semmi egyéb sem történt volna
12 azóta a világon. Nos, a világon semmi egyéb
sem történt: Van, aki krumplit vermelt el,
és van, aki még mindig egy háborúról szól.
15 A halálnak is lehetnek példaképei.

XI

- Kemény fagy nemzeti történelmek folyamán,
hogy forgás közben megdermed a kocsikerék,
3 s a hidegtől megpattan az ember nyelve alá
rejtett ezüstpénz.
Erre virágozni, nyitni, rózsaszín szirmot!
6 Betartva törvényeket, amelyeket mások fogalmaztak.

XII

- Előttünk az egész világot már
töviről hegyire áttanulmányozta valaki,
3 oly biztos kézzel kapcsolva össze
a fogalmakat, mintha valami újnak
jutott volna a nyomára.
6 Csakhogy kinek-kinek új ez az egész,
mindaddig, míg ki nem tördeli fogait,
s eróziója föl nem kapaszkodik
9 a feje búbján. Ekkor következhetne
valami megoldás, történelmi formáság,
átjárás az idő módozatain, tompa szögben.
12 De nincs átjárás, csak visszaverődés,
érdes fölületről, amely a fénytörés túloldalát
lepi, s ki-ki a maga nyálával írja be.
15 Hogy a más nyála: Isten mentsen!

XIII

- Érces hangon akkorát kiáltva,
 hogy a hangerőtől ijedtében
 3 szárnyra kapjon a műtrágyaszóró
 repülőgép: ezt nevezném én
 teljesítménynek! Ettől még
 6 a szürke égajl is megvonaglana,
 mintha ágyút sütnének el vaktában
 a színfala mögött!
- 9 Tehát itt élünk mi, nyápicán,
 a kákabélű fasort követve, mely
 valaha fontos útvonalat szegélyezett.
 12 Szekerek haladtak rajta a dermesztő
 hidegben, megrakva összefagyott
 sebesültekkel. Ma már csak
 15 a síri csend. Mintha egyszer már
 eltemettek volna bennünket,
 évszázadnál is régebbi ütközetek
 18 halottaiként.

XIV

- Nehéz szívvel havazik. Szirom-
 és havas eső tegnap éjjél után.
 3 Vajon akadhatott-e volna más lehetőség,
 becsukva két semmi közé, ahogyan
 egy könyv fedelét hajtánám magamra.
 6 Hol lakom? Jó éjszakát!

AZ IDEGENSÉG

M O L N Á R C S. A T T I L A

Lefekvés után jóval a késő éjben, ezen bizonytalanságos órák légi kötélére hágyva lábujjhegygel, közvetlenül elalvásom előtt föltartott karokkal várakozom a delejes álomra. Mintha csak jelképesen is földnék valami hosszan tartó s immár reménytelennek látszó nappali harcot, mintha csak aláfektettem volna valóságosan is előző napi, esendő tetemet a sokszor megfigyelt, ismerősségében is idegen, ablakomon beszűrődő utcafény hármasszlopjának.

Januárban különös dolog történt.

Egyik éjkezően emberi talpak csattogására ágaskodtam föl; a hangritmus közvetlenül a fejem mögött, az utcafalon túlról áradt felém. Ittasan még az odaáti félhomálylokál borától, az ottani lét légkörének igazától ágaskodtam föl most a talpak csattogására egészen a beszűrődő hármasszlop vájatainak árnyredőibe kapaszkodván szinte a plafon síkja alá.

S ekkor hihetetlen hirtelenséggel a csönd ólompaplana szakadt reám. A hangkalapács szaggatott ütemét nem hallhattam többé, meglehet az is, hogy a sebes sodrú, álombéli cselekménysor lezárását akarta tudtomra adni, s érezhettem azt is csalhatatlan ösztönnel, hogy ama néhány hátramaradott órával hajnalig se gazdagabb, se pedig szegényebb nem lehetek most már . . .

Idegrendszerem gyöngypókhálóján fogtam föl az esetleges veszélyt; talán túl az ablaküvegem kettős vásznán, a téli utca húsába húzódva figyelik középkori cérnafüggönyöm rezzenéseit, megbánva immár korábbi óvatlanságukat, azt, hogy oktalan zajt ütve kihalásztak az álom örvényes vizeiből, vagy . . .

S akkor azonnal bezűzódott a dupla ablak utcaleskelő ekránja.

Az egészen közelről hajított tégladarab, akár valami jégborotva, végigsiklott az ébenszín íróasztalomon, magával sodorva néhány pergamenszín régi könyvet, újságot, poharat, cigarettát.

Aztán még sokkalta súlyosabb, sokkalta ölmosabb csönd dunnája fölöttem. Fojtogató, kíméletlen, lélegszívó némaság.

„MID VAN,
AMIT NEM KAPTÁL?”

– áll Mózes I. 4. 7. könyvében, az Írásban.

A betört ablakon át azonnal gyilkoló hidegség bénított meg, kötött erős gúzsba, a sokágú csillagszakadás pedig, akár valami hűvös-bűvös éjjeli, rejtelmes üreg ontotta gyomorvadását bőséggel.

Pedig a rablás idejét éppen e hajnalra terveztem, arra az órára, amikor – ha fölérzél hánykolódom a mély álom hóbörgő hullámaiból – félelem szorongatja szívedet a veszedelmes reggel közelségétől, oly fenyegetőnek érzed azt, hogy már-már belesüppedsz bizonytalan talajába, ám szemedet ekkor még nem éri semmi fény, se derengés. E hajnali pillanat még semmiképpen sem nevezhető szürkének, s távol a verestől, színmeghatározás tekintetében inkább fekete, híves korom.

Az állandóságot egyedül a hamislelkűek képesek elviselni.

A benne élést én kizárólag az órainga sétálójához, avagy a szorgos árnyékmozgás vissza-visszatérő, fekete-fehér filmbéli ismétlődéséhez hasonlítanám. Mégis, végeredményben létezik olyan pillanat, amikor úgy rémlik, hogy sehol a világon nincsen oly kihalt, elszigetelt térség, ahol ne lenne valamilyen élőlény. S ezek mind sorjában lábaikat emelgetik ritmusosan; a százlábú és más rovarrokonai sebesebben, a gilisztaféle családbeliek pedig hastornával haladnak előre.

Soron vagy, hát figyelmeztess: Ne feledkezzél meg a világért se teljesen a széles sivatagok lakóiról, a sokféle partokat áztató tengerek állatvilágáról, sem pedig a vakító sarkok tájainak faunájáról.

Ismerem az észjárásodat, de nem viselhetek semmiféle lopott fegyvert a fölsorolt helyeken.

Most az ablakomat zúzták be elvetemült emberek.

Azon az úton meg, amelyre legtöbbször lép a lábad – akár télvíz idején, akár rekkenő nyáridőben –, hát ott, ahová lép a lábad, legtöbbször egy kiválasztott pillanat kiválasztott töredékében, figyelmed lankadásával valami zugból, árnyékos rejthelyről vagy észlelhetetlen kőszikla alól egyszeribe utánad veti magát az Idegenség . . .

Nem lehet ő más, megérzésem szerint, mint ugyanaz az ablakbeverő Valaki az éji utca talajából, ugyanő, senki más.

Titkolt úti ösvényeiden, kobaltszín ablakod mögött – ne hidd azt mégsem, hogy csak ott, mert leleselkedik rád egyéb búvóhelyeken is, mondjuk, a szomszédok burgyingos kiskertjeiben, szemével kísér a tornyos dombok magasságából, sőt a sajátodnak hitt és vallott padlásplafon ajtajából is fáradhatatlan szorgalommal és kitartással –, jól ismeri minden mozdulatodat, jól hallja valamennyi seppegőn elejtett szavadat, talán még csapongó gondolataidba is beleolvas pontos részletességgel minden időben. Valami előtted fölfoghatatlan megbízatásból, valami szigorú parancs értelmében válik szimatoló árnyékkodá . . .

Ármánykodás, léleksorvasztó kufárkodás, látomásos képzelgés – gondoldod.

De mégsem!

Legtöbbször a legnagyobb előszeretettel eldugott, kiégett háztömb hajója mögül figyel, vagy egy májamba-vesémbe látó lőrésen át tart szemmel, amögött kuksol óraszám, mindaddig, amíg meg nem jelenek szemsugarában. Bűvös távcsővel követ innen is, meg se rebbenve, parancs szerinti alapossággal . . .

Útjaim, tévelygésem így előtte teljességgel ismeretessé válnak, térképeim keresztekkel jelöli meg azokat a helyeket, ahol éppen tartózkodom különböző időpontokban, vagy ahonnan leleselkedése legkevésbé lenne föltűnő, szembeötlő, gyanús.

A közelemben így viselkedik az Idegenség: állandó távolságot tart fönn, ha látod, beavatatlanul is azt gondolhatnád, hogy feszes spárgán vezetgetem mindenhová, és hogy én vagyok az egyetlen teremtmény, akinek szavára hajlik, akit mégis-mégis gyehehnára szán . . .

Nem akkor szokott ő elhagyni időlegesen, amikor házamba lépek előle, nem is akkor, amikor más, népesebb város embersűrű közegébe menekülvén szökök előle; gazdagabb, szebb, lélekfürdetőbb tájakra is vélem tart.

Érkeztétől – jóval ablakom bezúzása előtt már – nem múlt el az idő egyetlen apró részlete sem nélküle. Vagy az én riadalmas szemem vette őt észre, igaz, nehezen és lopva, vagy gondolataimba furakodott be akaratom ellenére is, amúgy, kalózosan. Ő tette vélem azt is, hogy kezem-lábam rángatózott időnként, sőt még éjszakánként is egyre szétcincált az idegesség, a tojásközép színű villanykörte meg addig égett fölöttem, amíg a nappali világoosság el nem rabolta fényét.

Az Idegenség, mihelyt csak szemem előtt jelentkezett rejtve bár, de annál nagyobb kisugárzással, kányafejet viselt, mozgékonyaságtól csomós,

izomínhúrú nyakát előrefúrva gonoszul hatolt mágneses mezőmbé. Állandó lakásául mindenkor biztosságos helyet választott.

Olvasom tovább a Példabeszédeket:

„SÍRBA VIVÓ AZ Ó HÁZA

MELY LEVISZ A HALÁLNAK HAJLÉKÁBA.”

Hatalmas, egérrágtá könyvféle ez a Párbeszédék, talán akármikor agyonnyomhatnám vele, gondolom botorul, de mégse teszem. Minek is ejtenék foltot a lelkemen?

A bizonytalanságtól megzavartatva – mert hiszen minek is tagadnám, abba vetett ez a kegyetlen élőlény – fegyvert szögeztem mellének egy üres éjjeli órán (te ne tedd soha!) fegyvert szögeztem tűnékeny figurájára elszántan, és sebet ejtettem rajta.

A seb akkora lehetett, mint egy cigizsarát, s ennek tüzétől-melegétől szenvedhetett is keveset.

Vére nem hullott, vére nem folyt ki sáfrányszín bőre alól, mereven, görcsökben állott oldalában a késsel, úgy tett, mintha csodálkozna. A kés pengett oldalában, akár a beütött szög.

Széles utca, keskeny utca, népes utca, döglött utca. Hová menekíthetném immár pattanékony, kifigyelt életemet?

De az Idegenség percek múltán távolabb fölborul, íme, látni most, mint forgolódik-hánykolódik a kés sebétől, kezem sebétől. Fetreng egyre megveszedett állat módjára járda-ágya peremén.

Seblázad lesz majd, kiáltok feléje, kínok kínjai kötöznek össze árnyékokskám, a szenvedésedtől többé által nem hághatod házam küszöbét! Portámra be nem léphetsz többé, most már nem félek tőled, nem félek immár recehályogszemedtől se, rejtekhelyeid titkosságától se. A kínok ágyában nyavúkolsz majd megbízó gazdád büntetéskontrollja alatt. Sehol másutt.

Így tanítottak gyerekkoromban: Ha megsejted, hogy előtted, mögötted, vagy bárhol a közeledben leküzdhetetlen torlaszok, haláli akadályok, vizesárcok, robbanó mező, avagy egyéb buktató hurok van, akkor azonnal lépjél oldalt, válaszd a bal, esetleg a jobb irányt. Ez az egyetlen módja annak, hogy biztosságos utcasarkok, óvó kerítések elfedő árnyékába állhatsz, védelmükben teljesen megszűnhet szorongásod, menekülés kiváltotta zihálásod . . .

Egyre kételkedem; az Idegenség halála még igen bizonytalan mégiscsak, eljöhet még lakásomra akár sebesülten is bosszúvágtyól ostorozva. Eljöhet hamar, s Ancus-Mancusnak nevezvén magát mikroleifet képes csinálni lelked talajáról. Betolakodva, majd minden biztonnyal kifordít

soványka vagyondból, pénzed, ékszered hiába rekkented be majd majdan páncélládába, kiszedegeti, kivarázsolja onnan.

Akárhogyan is viselkedjél véle szemben, legyél bár bizalmatlan a végsőkig, akkor is föltöri lakásodat, bármily jól bezártad is azt. Éppen éberséges álmod alatt tör rád éjközépen, vagy ha messzi vidékre utaznál, akkor is nyomodba ered. Ismeri ő jól az ajtózárok nyitját, s ha már belép oda, ahol ételed áll, fölfalja azt egyetlen morzsáig, hogy erőt nyerjen további salabakterkodásaihoz. Aztán behatol oda, ahol ágyad áll megvetve, s szeretőd mellére fészkel mindenkinél szilajabbul, a nappaliban meg legszebb ruháidat aggatja magára, és ha ilyenkor leped meg, éred tetten ördögi cselekedetében, akkor füled hallatára rád förmed:

„Hallod-é, te verébféjű, ezentúl ez lesz a magam háza, a magam palotája, a magam hajléka örökkön-örökké! Fegyverrel védelmezem, árkokat, aknakerteket húzok köréje. Széles, mélységes árkot – magyarázza hévvel –, abban majd jegeces víz áramlik-dermedgél folyton-folyvást. Még nyáron is, a félelmetes aszályok idején, a kánikula poklában. Belevész oda mind a szánakozó vagy acsarkodó szomszédság közel lépvén a széléhez, mivel annak a széle is éppen olyan lesz, mint a dombormagaslatokon fúrott kutak, meg varázslatos is egyben, igen kábító bűzzel vonzó. Ha meg rokonaid törnek rád féltésből-szeretetből, akkor meg azok hullanak el mind egy szálig. Hiába is menekülnének bárhová jajveszékelve, sivalkodva – behullanak oda sorra kivétel nélkül, s ott haldokolnak majd lassú, emésztő halállal egy álló hétig is mardosva a pokol bugyraibéli kínoktól és egyéb túlvilági borzalmaktól elárasztottan . . .”

Ennyit mond az Idegenség idegesen hadarva, uralkodó hanghordozással tulajdon tetőd alatt.

Bárki megértheti, átérezheti, megsejtheti mindebből a közvetlen veszély közelségét.

A semmitől vissza nem riadó Idegenség – bár a sebláz fojtogatása eméssze szüntelen, csillapíthatatlanul – könyveidből rak máglyát a szoba közepén. Akkor ő abban sem, mint semmi egyébben, nem lát értéket, megbecsülésre érdemlegeset. Az általa rakott láng meghívván hatalmas színházfüggöny nagyságúra dagad, mivel számos olvasott-olvasatlan betűrózse táplálja szüntelen, elhintett gondolatok energiája élteti és szítja szüntelen. Mindennemű locsolásnak makacsul ellenáll. Akár valami erős fákora, végül földobja a plafont, fölfeszíti a tetőt.

Így tesz tönkre, célzatosan, parancsszóra . . .

Ha van rengeteg porcelán- meg kristályedényed, azokat is összetördeli mind, szemed láttára, hogy ártalmadra legyen, hisz számára mindez nem érték, inkább összezúzandó cserép.

„MERT HIÁBA VETI KI A HÁLÓT
MINDEN SZÁRNYAS ÁLLAT SZEMEI ELŐTT
EZEK MÉGIS, VÉRÖK ÁRÁN IS ÓLÁLKODNAK,
LELKÖK ÁRÁN IS LESELKEDNEK.”

Randa méretű, patkányrágta könyvféle ez a Példabeszédek, agyoncsaphatnám véle az Idegenséget könnyűszerrel talán, báris úgy hiszem.

Nyugalomra vágyva hát mérhetetlenül, úgy február havában kiválasztottam a Csönd szobáját, mely olyan éppen, mint a föld alatti pinceterem, s ott, azt hiszem, írogathatok, festegethettek kedvemre. Fény szüremlett be elegendő, a szajhák is eljárogattak mértékkel, mégis egyszer egy emberfigura-féle, nyilván az Idegenség megbízója, még inkább helyetese előhívatott a telifénybe, istenközelbe.

Egyedül és kizárólag a kő és fa védelmében köll bíznom ezentúl, gondoltam mindjárt, no meg a barlangok búvóhelyeiben.

Valóságos vadásztársaság jár-kél házam körül így februárelőn, a tél lepedőjével a vállukon láthatom őket szinte naponta. Fölkapaszkodok loppal egy igen magas toronyba, oly magasba mászok, hogy ottan már egyes-egyedül halottaimmal találkozhatok, akik rendre mind lábuk közé fogják a gót-francia templomtorony kihegyezett ceruzáját; legalul a két métermázsás műbútorasztalos tartja a terhet, az ő okos koponyája a fölötte szűkölő szőlőművelő ülepébe ér, azután következik az asztmás szélmalmos, akinek gipsz-lisztes üstöke – megengedhető módon – nem más, mint zakatoló agyveleje börtöne, lám, a cigányvérű zeneköltő partos farát támasztja. Látom, legeslegfölül a halottmosó Törökné; halotti lapátmarkában egyetlen elváltozott, rég eltávozott tétova testet szorongat, a szegény Simonét, aki e világon még a férje volt, de itt a templomtorony hegyén csenevész bábfigura, magatehetetlen kisgyerek a halottmosó markában . . .

Még feljebb már csak a kereszt villózik, akkora, mint valami behemót csontváz széjjeltárulkozó két karja.

Még följebb kapaszkodok, oda, egyetlen élő, ahonnan már mocorgó pálcikák csupán odalent a féregforma emberek.

Ezt láthatom százesztendősz gukkerom térségében; megjelenik a legelső, reám vadászó kutya hajlékom küszöbén, szimatoló orrát a földön húzza vére szomjúhozva. De megjelennek íme, azok is sorjában, akik mögötte settenkednek sietve.

Megpillantom a legelsőt.

Kemény kis ökle van, beszorított furkósbottal, a második gyilok-bárdot tart, a további háborúbéli törfélét szorongat, aztán jönnek a pisztolyosok, a fekete-fintások, a puskások, s legutoljára előmutatkozik az is, akinek ujjai hihetetlenül hosszúak, a karja-keze erektől van erősen általtördösve, akár a diófa-lével fonákja. Bunkót ráz vérbosszútól üzelve tán, de jó még egy lemaradva.

Így lett ki a vadásztársaság.

A lemaradott liliomkézzel csákányt emelt volna menekülő fizikumomra, utána meg – csak most láthatom – mindazok, akik lepkefogóval soványka lelket szeretnék módfölött rabul ejteni. Ezek, a krónikás kedvéért, a pap, a hentes meg a kukacformájú városi bolond.

Körém mind szűkebb gyűrűt vonnának, sehol rajta bár egy szűk utcácskányi rés, általhágható kerítés, vagy alacsony tetőféle, átgörghető tűzfalom.

Éppen úgy tűnik, mintha csak mélységes borulás sötétítené be bíborra szemhatáromat.

Amikor végtére mindezek eltűnnek sorra, akkor toronyból való alászállásom után halk szavú, halálból tán visszalépő kém, vagy tán maga az Idegenség vastag zsáktakaróba burkolózva.

**„A TE SZEMEID ELŐRE NÉZZENEK
ÉS SZEMÖLDÖKID EGYENEST,
MAGAD ELÉ IRÁNYULJANAK”**

– olvasható a Példabeszédekben más helyütt. A hatalmas fóliáns pergamenlapjain gyertyafénynél.

A vad-csürhe lába mégis megtorpan néha, fölérzett szolgájuk-gazdájuk is, az Idegenség pedig közöttük ugrándozik veszettül, mintha akár emésztő tűzben sorvadozna éppen, de te már ekkor kényeskedve alattuk sétál-gathatsz vagy akár fölöttük patallérozatsz kedvedre, egyikük se vehet észre. Ébensötét körmenetük, agyafúrt hajtóvadászatuk semmi módon nem deríthet föl!

Mi lenne hát ez más, mint egyfajta eltávolodás, egy más irányú mozgás, olyan, amely fölment maradéktalanul a vallatás és a vallomástétel kitalálható kínjaitól.

Néhány másodperc, hogy újfent bezúrták ablakomat.

Megtehetik a jövőben is akárhányszor.

Mégis ellenszegüléssel élek velük szemben egészen idóm végezetéig. Lefekvés után még erősebb, vérszomjasabb kutyát, még sokkalta ügyesebb ellenkémekeket állítok ellenükben a késő éjszaka kormos ölén.

Mi ez, ha nem háborúidő . . .

BARANOVSKY EDIT VERSEI

VERSSOROK ADYHOZ

Megközelítelek,
el nem érlek.
Felemellek, nézlek,
hogy hullsz élembe . . .
Átvinném vétked,
vérem adnám érted,
összetörném fájó tükörképed.

Palics, 1994. november

HALOTTI BESZÉD

Noella emlékére

Arctalan kínban,
fájdalomban nézem
arcodat a fényképen.
Mennyi kép, mennyi arc,
mind más és mind te vagy
a megismételhetetlen csoda,
egy gyermek, egy angyal mosolya,
a rejtély, mivé lettél. Mindig
beszéltél, hiperaktívan éltél
és most lemaradtál, engem a

kárhozatra hagytál . . .
Kereslek a fényben, az ablakrésben,
a hintázó szélben, a kis kavicsok
között, a párnák melegében, a
fürdőszoba kékjében . . .
Minden rólad szólt, a végtelen
útról, a csúcsról. Ki szólított,
hogyan letértél utadról?
Én kit szólítsak, ha
téged már nem lehet,
jajongva elvesztem maradék hitemet . . .
„Minden kedvem el van zárva”

Palics, 1994. október 30.

NOELLÁNAK HÍVTÁK

Egy kisgyermek halálára

Reggel felébredt.
Hétfő volt.
Fáj a fejem – panaszkolt,
de nem sírt, énekelt.
Elmegyek, elmegyek . . .
– ismételte Máté Péter
dalát órákon át.
Kikapcsoltam a magnetofont,
nem bírtam hallgatni már . . .
Visszakapcsolta és énekelt
tovább. Valami volt a
levegőben, ólálkodott a
szobában, de ő csak énekelt,
hogyan elüsse az időt –
Az apjára várt. Este lett
mire megjött és magával
vitte a kis csalagányt.
Nem láttam többé.

Csak telefonáltak: agyvelőgyulladás.
Kedden az agyműködés megállt,
a szíve sem járt tovább . . .
Öt és fél éves volt.
Noellának hívták.

Palics, 1994. szeptember 2.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

ENYÉSZET

Mozaikok

C. S. SIMON ISTVÁN

HALLGATAG HARANGOK

Vakító napfényben járom a kihalt majdáni utcákat. Úgy látszik, hogy már ebbe a faluba is csak hálni jár a lélek. Az egykori kolostor, Oroszlánmonostora helyén hosszabban elidőzök. Kántorék kertjében (Csanád mondabeli álmának színhelyén) kosárszámra összehordott emberi csontok arról tanúskodnak, hogy védői nem adták föl könnyen a „klastromot”, amelynek bejáratát állítólag egy jókora kóoroszlán őrizte, de a túlerő többször is végzett vele. Tatárok, kunok és törökök dúlták . . .

Jeles hely ez, 1030 táján a Szent Gellért püspök által megnyitott csanádi teológiai iskolának itteni tanulói is voltak. A jelenlegi majdáni iskolának is vannak tanulói, még rábéiak is, de alig állt belőlük össze az elemi három osztálya, s a „kuckónyi” óvodás sem biztosít bizalomgerjesztő utánpótlást.

A mostani iskolától kartávolságnyira állt a kolostor, de mélyebb rétegekbe rekedt a zsolozsma: Majdánnak nincs temploma, ám harangban nincs hiány. Az erős, fémszerkezetű haranglábban három harang is függ a lakóházból átalakított imaház udvarán.

Korábban az iskolában volt az imaház, ám a második világháború utáni években kitiltották onnan az igét, de hívó nép ez, átjárt a szomszéd faluba, Oroszlámosra a templomba. Nem fordított hátat a hitének, ám most úgy tűnik, mintha a hitük mögött kullognának a derék majdániak. Mélyen hallgatnak a harangjaik.

Ezekről a mind hallgatabb harangokról beszélgetek a kilencvenen túli Csányi Illés bácsival. Nem tudom, hogy miért, de magától értetődőnek veszi a kérdéseimet.

– Ott fönt, a jobb felén, az a legrégebb majdáni harang, a legelsőt meg Becskerekéről hoztuk az ötvenes években, a fölötte levő pedig Sasillésről (általában így nevezik itt a falujuk közelében levő lebontott kis települést, Sasülést) került be ide. ('71-ben hozta be Sasülés utolsó lakója, az öreg Masa, nyugodjék békében!) Számomra ez a legkedvesebb harang, mert míg amott

(Sasülésen) laktunk, a házunk előtt állt. Közelről, jól ismerem a hangját. Ha olykor megszólal, fölelevenednek ifjúkori emlékeim, amikor még virágzó volt az eltűnt falu, s a lakodalomba kis híján hivatalos volt az egész lakosság. Összetartott, aztán meg szétszéledt a nép.

Hallgatnak a majdáni harangok. Öreg harangozójuk néhány éve meghalt. Azóta – mintha őt gyászolnák – nem szólalnak meg reggel, délben és este . . . Hat–hét falunak van egy papja, aki nem érkezik rendszeres istentisztelet megtartására, ez is egy ok a mély hallgatásukra. Persze azért néha rendkívüli időpontban is fölcsendülnek az itteni harangok. Olyankor, ha valaki távozik az élők sorából.

– Elöregedtünk, a temetőre érett a többségünk, én is jó ideje várom már a szólfát . . .

– Nem kell azt elkapkodni – nyugtatom az öreget, s megkongattatom a sasülési harangot. Panaszosnak, de egyben ismerősnek is tűnik a hangja. Hogyne tűnne annak, hiszen az én falum harangja is hasonló sorsra jutott.

KUTYÁK ŐRZIK AZ ENYÉSZETET

A nyugalmazott kováccsal egészségügyi karikázásunk közben a kátyúsodó műúton a Csóka és Monostor között levő lepusztuló Macahalmára is betértünk a minap. Nevezetes, rendezett, a virágmagtermesztés egyik országos központja volt egykor ez a major. Falunyi nép lakta. Lórévasútja, szeszgyára, ritkaságszámba menő szelektáló (Vilha) gépe, boltja, színházterme és iskolája stb. is volt egy időben. Eredetmondája is van Macahalmának, mely szerint a sanyarú sorsú, öngyilkos cselédlányról, a kis Macáról nevezték el . . .

Megrázó a kis Maca kútba ugrásának a feledésbe merülő története, és lehangoló a major állapota. Huzatos, üres, gazdátlan. Félórányi ténfergésünk alatt csak egy férfit láttunk „püszmögni” a még meghagyott néhány lakóház egyike mellett, ahol a táblán a hivatal logikája szerint a következő felirat díszelleg:

MACA HUMKA
MACA HALMA

A központban az egykori gépszín, a tekepálya és a sorsára hagyott laboratórium előtt három megkötött kutya őrzi az enyészetet. Ugrásra készen figyeltek bennünket, ám a nyugalmazott mimikája, szavai zavarba hozták, vesztelésre készítették őket.

– Valószínű, hogy az ebédlőben van az őr – jegyezte meg útitársam, aki fiatalkorában itt, a már hült tűzhelyű műhelyben sokat verte a vasat, s a munka kezdetét, szüneteit is ő jelezte egy ekevasat püfölve, méghozzá olykor-olykor,

főleg az ünnepek előtt „ki is cifrázta”, ráadással is megtoldotta. Majd hozzáfűzte:

– Én abban a kastélyszerű épületben nem tudnék egy falatot se lenyelni, mert még most, csaknem fél évszázad után is megjelenik előttem a fölszabadító csillagosok által az öngyilkosságba hajszolt, ártatlan főmérnöknek és a családjának a holtteste . . . Szívszagató, amint a sápadt gyertyafényben meredten fekszenek . . . de hát nem mindenki ilyen finnyás. Gyorsan és több felé húzták szét a külföldön is elismert szakember vagyonát. Diesgen főmérnök úr sárga lovaglócsizmáját például még nem túl régen is fölismerték az egyik nyugalmazott nyomozónak a lábán.

A nagy tudású szakembert, akinek aláírása Londonban és Hamburgban is garanciának számított, és aki emberségben meg hát vagyoniilag is a halálba kergetői fölött állt, végül a csókai katolikus temető árokpartján földelték el. Sírját és szerettei (felesége, fia és a lánya) sírhalmát is benőttek az elvadult cserjék, ám most már nem kell takargatni, álcázni. Rendbe kell hozni; remélhetően nem sokat késlekedik ezzel a felemás utókor.

Villaszerű háza, amely tömve volt könyvekkel, így például a magyar klasszikusok díszkiadású (aranyozott) köteteivel is, még áll (egy részét, amint már említettük, ebédlőnek használják, a többi üres), ám a szomszédságában levő, hasonlóan szép, nagy, tornácos épületet a közelmúltban eltüntették a föld színéről. Erőgépekkel estek a falainak, amelyek kisebb-nagyobb darabokban, ziláltn hevernek az út mellett. Az egyik faldarabon még az a kampós hely is érzékelhető, ahol egykor a vadászgató intéző a puskáját és a korbácsát tartotta.

– Többet értek volna el vele, ha rendbe hozzák a sokszobás lakást, ahol már akkor volt fürdőszoba, amikor azok, akik elpusztították, illetve parancsot adtak az eltüntetésére, még meg sem születtek. Mit gondolsz, most melyiken van a sor – kérdezte olyan hangsúllyal a nyugalmazott, mintha csak hangosan gondolkodna.

– Azt hiszem, ezen a szőlőn felül levőn – mutattam az elhanyagolt, hosszú épületre, ahol egykor a nagyhangú csósz, illetve az akkor még mintagazdaságnak számító birtok első munkástanácsának az elnöke lakott, és ahol egy ideig a szakszervezet (szindikát) is kapott egy termet, amelynek kellékei közül már csak egy jókora Telefunken rádióra emlékszem, amely annak idején az egész vidéken a párját ritkította, tehát nagy becsben állt. Nemcsak a majoriak, hanem az időközben eltüntetett közeli két település: Terján és Erzsébettelep zenevagy futballrajongói is feszülten figyeltek rá.

FEDETLEN FALAK

Az adai határ csücskében levő Július 7. birtok újabb keletű vidékünk hasonló rendeltetésű majorjainak többségénél, ám a félreérthetetlen jelek szerint osztozik a sorsukban, veszített a jelentőségéből az utóbbi években, pontosabban az utóbbi egy-két évtizedben. Egyre csöndesebben, észrevétlenebbül húzódik meg az időközben faluvá fejlődött, egykori szórványtelepülésnek, a Völgypartnak a tőszomszédságában, árnyékában.

Valamikor vándormozi is kijárt ide, s a hosszú padokon seregnyi kétkezi munkás szorongott, egyik-másik időnként hangosan kommentálta a pergő képek üzenetét. Könyvtár és iskola is működött itt, és természetesen kocsmája is volt a Július 7-nek. Becsukták, pedig milyen vidám, rámenős vendégek jártak oda, akik a zenekart a legkülönbözőbb eszközökkel igyekeztek pótolni.

Ezekről a romos és poros emlékekről beszélgettünk a közelmúltban az egyik veterán agronómussal, aki „annak idején”, még a traktorok, a gépesítés előtt – nem önszántából, hanem a járási megmondhatók parancsára – jött ide, és hiteles tanújává, részesévé vált a változásoknak.

Az ötvenes évek elejére már fölépült a két sor típusház, ugyanakkor a másik két sornak a falai már omladoztak, de nem azért, mert felemás munkát végeztek a több helyről verbuválódott falverők, hanem mert nem rakták föl rájuk a tetőt. Azokat a telepeseket ugyanis, akiknek a számára kijelölték azt a „sárfészeket”, nem fogta a hely, a termékeny föld, máshol telepedtek le, jobb összeköttetéssel rendelkező településen kezdték el új életüket . . . Itt pedig a fedetlen, döngölt falakkal viszonylag gyorsan végzett az időjárás.

A környékbeli rászoruló tömegének viszont még sokáig kenyeret adott a Csík ér közelében levő major, amelynek étkezdejében jelképes áron mérték a kiadós falatokat. Dreáról, a Völgypartról, a Nagyvölgyről, Gunarasról, Keviből, sőt még Felsőhegyről is jártak ide az idénymunkások. Gyalog vagy fogatos kocsin közlekedtek, hiszen akkor még a műútnak híre-hamva sem volt. Aztán kiépült az errefelé kövesnek is nevezett műút, gépesítették a termelést, s a korszerű gépek igen sok régi reflexú idénymunkást helyettesítettek, a fedetlen falak pedig visszasimultak a talajba, ahonnan egykor nagy igyekezettel feldönggették őket az eperálinkát védelő falverők.

HIDEG NAPSÜTÉSSEN

A Tisza-vidéki tájnak az Orompart a gerince, amelyre az utolsó glaciáció óta rengeteg teher nehezedett, ám mégsem roppant össze. Lenyűgöző látvány . . . Ezen a gerincen levő tanyák és falvak szinte lebegnek egyes napszakokban, bizonyos időjárási feltételek között. Legutóbb hideg napsütésben közelítettem

meg ottani, egyik legszebb nevű falunkat: Oromhegyest, s tetten értem ezt a sajátságos lebegést, a templomnak és az iskolának a feltűnő kiemelkedését.

Innen szétnézve, lenézve nyilvánvalóvá válik, hogy mért kapta a Tetőhegyes, illetve az Oromhegyes nevet egykor az újabban Trešnjevacként emlegetett falu, amelynek ifjú lakói, reménységei leginkább az utóbbi néven nevezik bölcsőhelyüket, őket magukat pedig jórészt nyugat-európai keresztnévvel láttak el. Az „idegenvezetőmmé” szegődött legényke is fennkölt, idegen nevet kapott, akárcsak egy rajnai őrgróf, Arnoldnak hívják . . . Ezen a téren már az itteniek is erősen közelítenek a Nyugathoz, meg valószínű, hogy néhány más vonatkozásban is, ám arról nincs tudomásom.

Közvetlenül az Orompart alatt egy dús folyású artézi kút állított meg. Egy másik, már nem létező medencés kútra emlékeztetett, ahol vízvásban versenyezni, sőt fuldokolni is lehetett . . . de csak csökevényt hagyott az ellenünk „dolgozó” idő belőle, a többiből meg, ahová olykor itatni jártam, még azt sem.

Ha nem is éppen szabad beduinként, de megigézve nézem a kiadósan és langyosan ömlő vizet. Betonmederben folyik egy szakaszon, s pöttöm legénykék „buktatják” sodrását, halásszák kavicsait. Mintha a hatalmas aszályal dacolna, olyan buzgón folyik, s a piac felé kanyarodva, apró öntésterület képezve igyekszik a távoli kenderúsztató felé, de oda már nem juthat el, mert fölszippantja a cserepesre szomjazott föld azt a kissé kénesnek tűnő vizet. Ezért hát a libák elébe jönnek, a víz mellett dús még a fű, dúsak még a fűzék, vászonra kínálkoznak, a megőrkítőjüknek azonban gyorsan kell cselekednie, mert mind hidegebb a napsütés, mind jobban fosztogat az ősz, gyorsan eltűnik azoknak a fáknek megkapó boglyassága.

SZÁRAZ VÁLYÚ

Martonos utcáit járva, névrokonom, a kosárfonó háza előtti kiszáradt betonvályút keresem, amely a vízvezetékkel megelőző időkre emlékeztet. Fontos szomjúságoltó, találkozó- és véleménycserélő hely volt itt, de régen kiszáradt, porzik az alja.

A Tiszára ereszkedő alj is száraz, csak a peremén ügyeskedő férfi emlékezetében csap át a parton, és nyomul be a kertekbe az árvíz, hőmpolyóg szirtüstökön a vadár. Hét szűk esztendőről beszél emberünk, miközben egy Colt-nyelű fűrésszel a diófát csonkítja. A csonthéjas gyümölcsfa fölött kötötték be ugyanis a villanyt, és az ágak meg drótok bele-belegabalyodnak egymásba.

– Jobb lett volna, ha a földben vezetik be az áramot, akkor nem kellene megcsonkítani a nagy fát. Nagyon jól terem, több mint egy évtizede ültettem, némi töprengés után. Meghántam-vettem, nem kapkodják-e majd föl a termését a gyerekek. Hát mondhatom, nemigen nyúlnak hozzá, kevesen vannak, meg úgy látszik, hogy a szüleik a bolthoz szoktatták őket . . . Bizony,

engem annak idején a verés se tartott vissza a dézsmálástól – jegyzi meg, s közben a karvastagságú ágat saccolgatja. Kár érte, minden termő ágért kár, de . . . s azzal nyugtatgatjuk egymást, a jelen pillanatban az a legfontosabb, hogy ne kényszerüljünk magunk alatt vágni az ágat.

Enyhén huzatol az aljra szaladó utca. Néhány szatyros öreg, két traktoros meg egy kisgyerek (csellegő kerékpárral) képviseli a lakosságot szerdán tíz óra körül. Jócskán előregedett, megfogyatkozott ez a régi, már a tizenharmadik század első felében is emlegetett település, amelynek a középkorban Krakóban tanuló diákjai is voltak. A martonosi frástudók az ezerhatszáz évesektől több panaszos levelet hagytak ránk. A csendes és az átlagosnál cifrább iskolaépület felé ballagva summázgatom, hogy milyen nagy múltja van itt írásbeliségünknek, amelynek a jövőjében is szeretnénk hinni.

Régi ismerősöm nyomatékosan újságolja, hogy a kedvszegő nehézségek ellenére is a feltöltött gödrök (halastó) térségében családi házak épülnek, s környékbeli fiatalok is raknak ott fészket. Szalmalángöröm vagy mélyen izzó bizakodás. Nem firtattam, ám ilyen hír hallatán talán lehangelő lett volna a Görbe-, azaz a Rózsa-patak felől érdeklődni, fátylat lebbenteni, véres vízről beszélni. Mert régen, jó három évszázaddal ezelőtt vérfürdővel végződött egy török csapat és Rózsa kapitány legénységének a találkozása annál az egykori martonosi pataknál, illetve azon a patakon. A monda itt-ott él még, ám a patak elenyészett. Sokat változott a vidék vízrajza, meg hát nemcsak az . . .

A TÁLAGYI VAKNAP ALATT

Tálagy. Mind ritkábban hallom ezt a nevet; amelynek a jelentését a szótárak sem árulták el. Ám amikor csak meghallom, mindig a korán kelésre gondolok. Tehát a Tálagy kissé zsibbadt, ásító hangulatot áraszt.

Nagyon korán indultunk egykori falunkból a Tálagyba kapálni vagy kaszálni, és mégis mire a ma már jórészt elszántott, oldalgós dűlőutakon, a kisebb-nagyobb halmok közt a tálagyi szurkos földre értünk, ott már mozgolódtak a közelebbi tanyákról s falvakból kijárók, főleg a monostoriak, ahová itatni és búcsúra jártunk. Mennyit változott azóta a törökméz íze!

Zilált délelőtti forgalomban karikázok kifelé. Kopott munkagépek prűszkölnek, meg főleg idős emberek hajlonganak a határban, pontosabban Monostor közvetlen közelében, mert a Tálagyban alig észlelhető mozgolódás. Elhagyott parlagokkal közösködik, lekoptak róla a tanyák. Csak cserépdarabok – melyeket mind apróbbra zúz a tárcsa – és cserjék maradtak a fehér falú s galambdúcos, homályos tekintetű épületek helyén, meg néhány ásítózó ásott kút látható, ám azokban nagyon mélyen visszahúzódott a víz . . . Előreszaladt az aszály.

Az itt kanyargó Aranka is elszenvedett néhány nem kívánt változást. Alig van benne víz és élet. Ettől eltekintve az erdősáv igen élénk. Egyes fákon tucatnyi fészek látható. Vajon most is ugyanazok a madarak költöttek bennük, mint a múlt tavasszal, vagy tolakodóbbak jöttek a helyükbe?!

Szembefordulok az alkonyattal. A szemhatár fölött a nyugati égbolton gomolygó csík húzódik a halványodó nap alatt, mellette szép, világos sáv . . . – Vaknap. Időváltozás lesz! – jegyezte meg a tünemény felé mutatva a dörgőlódzófa mellett álló öreg csordás.

Az erdélyi havasokról fújó, jószagú szélben indultam el, a lassan elmosódó vaknap alá. Néhány száz méterre tőlem, egy jókora sóvirágfolton túl özünő tűnt föl. Megriadt, de rövid ideig tartó szökkenések után lelassult, és visszanezett a hajlat pereméről. Nem látott ellenséget bennem. A sűrűsödő csöndben egyszer csak ismétlődő puskalövés hasított a levegőbe. A folyócska melletti sötét lombú fákról fölrebentek a varjak, de nem őket vette célba az orvvadász . . . Egy pillanatra úgy tűnt, hogy homályos öztekintetűvé vált fölöttem az ég, leáldozott a nap, eltűnt a vaknap.

KARÁCSONYFA NÉLKÜL

A hármashatár ollójába fogott faluba karácsonyi szokások, énekek fölvételezése céljából gördültünk be a minap. A szeretet ünnepére való, áhítatos készülődés helyett azonban a jellegzetes magyar kedvetlenséggel találkoztunk. De hogy is várhattunk volna derűt, mosolygást olyan helyen, ahol a temető a legszembeötlőbb hely? . . . Ahová kevés kivétellel csak temetni jár a pap (hat-hét falu papja), és ahol az iskolát már korábban lebontották, s dőbbenet repedezteti a tűzfalakat.

Zavartan nézelődtünk, és a megadott háznál előbb megállított bennünket egy házzsámhábla. Körülötte a tetőjétől megfosztott falról ligetesen hámlik a mész, az említett tábla azonban még majzolatlanul hirdeti, hogy a hatvanas szám alatt élt (talán nem is túl régen még) és remélt az egykori család, míg el nem lehetetlenült a hajlékával együtt.

A rom melletti ház ép ugyan, de üresen áll. Dohos csöndjét a márciust mímelő decemberi délelőttön balkáni gerlék önfeledt szárnyzuhogása zilálja. Rájuk maradt az egykor gondosan megépített, zsaluzott hajlék kivénhedt fákkal, szívos cserjékkel terjengő udvara.

A következő ház kéménye azonban már életjelet adott, lehelete Ábel füstjeként, egyenesen szállt a magasba . . . Benyitottam. A kopottas kiskonyhában hajlott korú és hátú néni matatott. Hályogosodó tekintete nem hívott, de nem is utasított el . . . Ismeri ugyan, de már nem gyakorolja a kilencedet, apró sóhajtsókkal helyettesíti be a karácsonyi énekeket . . . Máriáról, aki rongyos istállóban szülte meg a Kisdedet. (Nem fekszik ágyban, se nem palotában.

Hanem jászolban, rongyos istállóban.) Ahová egy szerencsétlen, segítségre szoruló lánynak a segítségével, pontosabban útmutatása alapján jutott. Évezredek tanulság, hogy az segített Jézus édesanyján, aki maga is segítségre szorult.

A betlehemi istállót idéző, jelképező zizegés azonban itt, valószerű, hogy elmarad, mert egy kötegni szalmát sem láttam a lepusztult portán, s a hagyományos ebéd is minden bizonnyal felemás lesz, de egy alma még akadhat, ám fölszeleteletlen marad, nem lesz kivel megosztania, márpedig a hagyomány szerint azt az almát annyi szeletre kellett vágni, ahány tagú volt a család. Mindenkinek enni kellett belőle, „hogy összetartók legyünk, azt mondogattuk egymásnak, hogy ha eltévedsz a világban, jusson eszedbe, kikkel etted a karácsonyi almát, és hazatalálj”.

Ide már bajosan vezet bárkinek is az útja vissza . . . A magára maradt anyókanak esetleg csak az emlékezetében villannak meg a számára kedves arcok és a díszek a karácsonyfán, amely egykor a nélkülözők számára koronafából készült ugyebár (mint Krisztus kínzó koronája), és gyilokszerű tuskéit, érdekességét színes papírszalagokkal takarták.

A lecsupasztított tájon egyetlenegy koronafát sem láttam, az embargós telek ennek a szívós, tuskéivel a téli sivárságot, fagyot karcoló fafajtának sem kegyelmeztek.

Karácsonyfa és a szeretet ünnepének egyéb sajátosságos tartozékai nélkül köszönt a nénike portájára a karácsony, egyik legszebb ünnepünk, amely mások, többségünk számára sem lesz gyötrelmentes, ám ettől eltekintve legalább ezen a nagy napon együttérző aggodalommal gondoljunk erre a magányában vergődő öregasszonyra és számtalan sorstársára, akik még most sem engesztelődhetnek, boldogulhatnak, akiknek félvak ablakánál nem jelennek meg a kóringyálók, nem hangzik föl a kipirult gyermekek torkából az, hogy meghallgatják-e az angyali vigasságot. Mert ott régen volt, és ki tudja, lesz-e még vigasság.

MAJDÁNI MOZAIK

A pangó majdáni szövetkezet örökzöld fái közül tapogatom tekintetemmel a lapályt, amelyről régészkedő ismerősöm azt mondta, hogy az a Maros holt ága, és egykor egy gabonát szállító dereglyét is kiástak onnan. Ott valahol feneklett meg a vízi jármű, ahol most az egészségház áll. Az épület még újként hat, bár jórészt az egykori rábéi iskola anyagából építették. Mert itt, e pusztulásszagú vidéken nagyobb szükség van az egészségháza, mint az iskolára. Ritka látogatásaim alkalmával azonban egyszer sem találtam nyitva, most sem, de a helyi hivatal és a posta is zárva volt. Magába zárkózott, komorodott itt minden.

Továbbálok, a halmok közé megyek, megboldogult öreg barátom, Kántor József keze nyomát keresem a hajdani kolostor helyén. Örökösei tovább gyalulták a dombot, s betont húztak a régi épületkövekből, téglákból rakott járda helyén. Eltűnt az a májszínű ipszilon (Y) jelzésű kő is, amely egyértelműen a klastrom létezéséről tanúskodott.

Az iskolaudvar is csöndes, a hintákon nedvesen csillog a decemberi napsugár. A tanterem többsége is üres, csöndes, csak egyben „körmölnek” a gyerekek. Majdán és Rábé maradék alsósai. A tucatnyi tanuló közül ketten mutatkoznak be elsősként. A néhány évi állapothoz képest – amikor ideiglenesen becsukták a majdáni iskolát – ez is előrehaladás, ha nem is bizalomgerjesztő.

Az egyik napsugárdíszes ház előtt hosszabban elidőzök, várom, hogy cifra tűzfaláról lecsurogjonak a költő fájdalommal átitatott sorai . . .

A falu legidősebb lakója a kilencvenkét éves Csányi Illés bácsi maródi, nincs kedve nyilatkozni, kényszeredetten, de azért mégis válaszolgat az adóval, požarevacai emlékeivel és a beszolgáltatással kapcsolatban. Nos, az „adó ki van fizetve . . .”, s annak idején Požarevacon is levasalta a pontosan még ma sem tudni, miféle bűnért rá mért két és fél év nagyobb részét. De hagyjuk mindezt, zsörtölődés, szívfájdalom nélkül szeretné bevárni a szeretet ünnepét.

Madarászéknál, terített asztal körül ül a család. „Szavuk sem igen van az alatt, míg esznek.” A legöregebb már nem akar beszélni, a legfiatalabb mosolyogva tiltakozik, még nem akar szólni, a középső a komótosan falatozó, a nyilatkozó. Lajos röviden és találóan ecseteli a helyzetet. Nagy a kiadásuk, semmilyen a haszon, az üzemanyagért márkát kell adni, a féltermésért járó sovány dinárért pedig hónapokat kell várni . . . De azért még nem éhezünk. Mert ha nekünk nem lesz, akkor nekik sem lesz mit enni . . .

Szavainak utórezgése kikísér az elöregedett, pusztulásszagú faluból, s egyre csak arra irányítja a gondolataimat, hogy ha a sok nem lesz közül az általa emlegetett is bekövetkezik, akkor netán mi is egymásnak esünk?!

A FÜLEP CSALÁD BECSKEREKEN

Fülep Lajos születésének 110. évfordulójára

N É M E T H F E R E N C

Fölöttébb büszkék lehetünk, hogy a kiváló magyar művészetfilozófus, Fülep Lajos indulása vidékünkhez, pontosabban Nagybecskerekhez fűződik. A fiatal Fülep művészet szemléletének formálódása, legalábbis kezdeti szakaszában, tanárának, Streitmann Antalnak, a jeles festőnek és kiváló iparművésznek a hatása alatt történt. Ugyancsak a Bega-parti város múlt század végi szellemi közege adott megnyilatkozási lehetőséget az akkori becskerek-i gimnazistának, aki már 1898-ban rövid, humoros, anekdotázó írásokkal jelentkezett a *Torontálban*, néhány évvel később pedig a *Nagybecskerek-i Hírlap* hasábjain iparművészeti tárlatok ítéseként, alkalmi színikritikusként hívta fel magára a figyelmet. A becskerek-i éveknél a történéseit, sajnos, mindmáig nem térképezték fel maradéktalanul a kutatók. Sőt a feltárt anyag is esetenként hiányos, pontatlan. Jóllehet a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoportja még 1988-ban közreadta Fülep Lajos egybegyűjtött írásainak első kötetét, abban „az első ismert, 1902-ben megjelent újságcikktől” tartják csak számon írásait, illetve a bibliográfiai részben (utólag kiegészítve) 1900-tól. Ennél is nagyobb hiba, és igen téves következtetésekhez vezet, hogy tíz évvel idősebb bátyjának, Fülep Jenő Györgynek, a *Torontál* akkori színikritikusának néhány írását is e kötet Fülep Lajosnak tulajdonítja!

Nos, igen szomorú, hogy Fülep Lajos első zsenyéit, pontosabban az 1898 és 1900 között közzétett írásait, e több kötetre tervezett, átfogó jellegű, nagy vállalkozás sem tartalmazza. Nem hagyhatjuk továbbá szó nélkül, hogy az eddigi Fülep-kutatások, kevés kivétellel, igencsak mellőzték, s nemigen tulajdonítottak jelentőséget Fülep Lajos és családja becskerek-i éveinek. Pedig a nagybecskerek-i állatorvos fia, ahogyan Ruffy Péter nevezi, ott érlelődött, a megyeszékhelyen, ott formálódott már gimnazista korában művészet szemlélete. Mint Bori Imre joggal állítja: „a becskerek-i szellemi klímának nem szabad lebecsülni a termékenyítő szerepét Fülep Lajos szellemi kibontakozásában, alakulásában”. Hiszen a fiatal Fülep ott többek között szemtanúja lehetett

1897–99-ben Vágó Pálék művésztelep-alapítási ügyködésének, meg az ott megrendezett tárlatnak is, hiszen abban rajztanárára, Streitmann Antal vállalta a szervező szerepét. Tudhatott a Bega-parti városban akkortájt alkotó festőkről is. Ugyancsak végignézhetette 1903-ban azt a feledhetetlen gyermekművészeti kiállítást is, amelyet Streitmann rendezett – az elsőt az akkori Magyarországon! Ennek hatására ragadott tollat, hogy a *Nagybecskereki Hírlap* hasábjain adjon kifejezést elragadtatásának. A fiatal Fülepnek még abban a kivételes szerencsében is része volt, hogy a múlt század végi, Streitmann vezette iparművészeti mozgalmak közepette tanúja lehetett a torontáli szőnyeg művészi megújulásának és átütő külföldi sikerének, hírnevének. Az 1902-ben megrendezett becskerei iparművészeti tárlatot is elragadtatással nézte végig, és szakszerűen méltatta a *Nagybecskereki Hírlapban*. Ugyancsak lényegesnek tartjuk kiemelni a család többi tagjának tevékenységét is. Tíz évvel idősebb bátyja a *Torontál* színikritikusa volt, esetenként édeskés verseket is közölt a lapban, 1900-ben pedig alkalmi színházi lapot is szerkesztett, a *Bohém Újságot*. Feltehetően az ő bátorítására, pártfogására és közbenjárására jelenhettek meg a gimnazista Fülep Lajos első zsenéi a *Torontálban*. Édesapja, Fülep György a becskerei városi állatorvos időnként szakcikkekét közölte a *Torontálban* (de más szaklapban is), főképpen az állategészségüggyel, illetve a járványok elleni szakszerű védelemmel kapcsolatban. Amellett aktív szerepet vállalt a Szalay József lelkész vezette becskerei református gyülekezetben, ahol a presbiteri teendőket látta el.

A Fülep házaspár, Fülep György és Sándor Róza 1886 márciusában érkezett meg Pestről Nagybecskerekre két kiskorú gyermekkel, az egyéves Fülep Lajos Pállal és a tizenegy éves Fülep Jenő Györggyel. A jászkiséri származású család a Melencei utca 50. alatt talált lakást, a családfő pedig csakhamar elfoglalta a városi állatorvosi állást. Az 1886. évi alispáni jelentés szerint a Bega-parti városban az idő tájt négy állatorvos székelt: „Mihály Miklós állami állatorvos, Gulyás István megyei főállatorvos, Molnár Zsigmond állatorvos és Fülep György városi állatorvos.” Miből is állt valójában Fülep György munkája? Amellett hogy ellátta a város és környéke állatvédelmének gyakorlati teendőit, évente készített „nagybecskereki állatstatisztikát”, ha kellett, közérdekű felhívást tett közzé, mondjuk, a sertésvész megszűnéséről, de polemikus szakcikkekét is, ha arra szükség mutatkozott! „Nagybecskerek rendezett tanácsú város területén és határában az . . . év folyamán előfordult állategészségről szóló évi jelentését” rendszerint a *Torontál* is közölte. Általános lóvizsgálatokat tartott, meg „hússzemléket”, de ő intézte és felügyelte a kényszervágásokat is. Hogy volt-e elegendő munkája? Az 1902 januárjában közölt állatstatisztika szerint például Nagybecskerek város területén „volt 1438 kanca, 1298 egyéb és 927 növendék ló; továbbá 21 bika, 2244 tehén, 286 ökör, 342 növendék, 3970 darab juh és 3681 darab sertés”. Ez mind az ő felügyelete alá tartozott. Évente mintegy 8–9000 marhalevelet állított ki (!), s amellett teendői közé

tartozott a veszettség elleni harc is. A *Torontál* évfolyamai több tudósítást is közölnek róla, közöttük családi vonatkozásút is. Így például, 1896 júniusában a városi közgyűléshez fordult hatheti szabadságért és 100 forintos segélyért. 1901 szeptemberében a *Torontál* megfogalmazása szerint a városi közgyűlésen „Fülep állami állatorvos ügye hozott némi élénkséget a szürke egyhangúságba, amennyiben hatalmas vitát provokált”. 1901 februárjában „pár napra Csekolics Endre gróf magyarcsernyei birtokára rendelték ki, hogy az ottani loállományban a takonykórgyanús lovakon oltásokat végezzen”. 1901 júliusában Fülep György a *Földművelési Értesítő* 26. számában közölt cikket cáfolja, amely szerint Nagybecskereken takonykór uralkodik. Ugyanis szerinte „Nagybecskerek városa nem tekinthető takonykórral fertőzöttnek”. Egyébként cikkeit az *Állatorvosl Lapok* is közölte a század első éveiben. A szakmai vonatkozású híreken túl, a *Torontál* 1899. október 10-én Fülepék ezüstlakodalmáról tudósít: „Fülep György városi főállatorvos és neje, született Sándor Róza ma ünnepték szűk baráti körben 25 éves fordulóját annak a napnak, hogy örök hűséget esküdtek egymásnak egy hosszú élet minden boldogságának, szenvedésének elviselésére. Az általános tiszteletnek örvendő jubiláns párt ez alkalommal mindenfelől elhalmozták jókívánságokkal.”

Fülep György a református egyházban is tevékeny részt vállalt. A *Keresztyén Evangélista* című lapban olvassuk róla, hogy „a nagybecskereki egyház buzgó, lelkes, tevékeny presbiterei” közé tartozott. Egy régi fénykép is fennmaradt róla a század elejéről, egy csoportkép a becskereki református hitközség bejáratánál, amelyen Szalay József lelkész mellett többedmagával büszkén feszít a kimondottan alacsony termetű, pödört bajszú becskereki állatorvos.

Fülepék idősebb fia, Fülep Jenő György 1886 tavaszán tizenegy évesen érkezett a Bega-parti városba. Ő még Jászakiséren született 1875. július 5-én. Az érettségi után Budapesten jogászodott, majd Gulyás Pál szerint 1894-ben felcsapott hírlapírónak.

Eredeti írásokkal, műfordításokkal, költeményekkel jelentkezett a *Köztelek*-ben, a *Délmagyarországi Lapok*ban, a *Szegedi Napló*ban, a *Hazánk*ban, az *Arad és Vidékében*, de mindenekelőtt a becskereki *Torontál*ban. A múlt század utolsó éveitől követhetjük nyomon újságírói munkásságát a *Torontálnál*. Ott 1899 táján hosszabb-rövidebb tárcákkal jelentkezett (*Mese az örök szerelemről*; *Ritka*; *A rakoncátlan nap*; *Giacomo, a halász* stb.), de alkalomadtán szép számú költeménnyel is (*Népdalok*; *Néprománc*; *Bakanóta*; *Kapusi Klára*; *Balajti Borbála* stb.). 1899 szeptemberének végén többedmagával önkéntesként bevonult a 96. gyalogezredhez. Írásai azonban 1900 folyamán sem szüntek meg a *Torontál*ban. Paul Blitz és G. Wilgeroth után írt költeményeket meg olaszországi témájú tárcákat. 1900 őszén már újra Becskereken találjuk, ahol az idő tájt Kiss Pál színtársulata szórakoztatta a közönséget. A jól látogatott, színvonalas előadásoktól felbuzdulva a becskerekiek úgynevezett bohém estélyeket szerveztek, amelyek a színészeket voltak hivatottak kötetlen módon közönségkö-

zelbe hozni. Alig két hét leforgása alatt a bohém estélyeket annyira megkedvelte a közönség, hogy 1900. október 14-én „három helybeli fiatalember, Fülep Jenő György, Széki Andor és Heltay Jenő . . . a színi évad tartamára művészeti heti lapot” indított. Ez volt 1900 telén a becskereki színiesemények krónikása és egyben a Bohém asztaltársaság szócsöve. A beharangozó szerint a *Bohém Újság* „kizárólag a színészekkel foglalkozik, és érdekes tartalmával élvezetes olvasmányul szolgál a színészet iránt érdeklődő közönségnek”. A lap szerkesztősege és kiadóhivatala az Árpád utca 1. szám alatti ház második emeletén volt. A *Bohém Újság* Fülep Jenő György és Széki Andor szerkesztésében jelent meg. Az idő tájt mindketten a *Torontál* munkatársai voltak. A lap első számát még néhány követte, amelyet az érdeklődők Watzke és Perger tőzsdéjében, valamint Mangold és Schenk könyvesboltjában vásárolhatták meg. A kortársak szerint „a lap hangja komoly, állandó irodalmi nívón marad mindvégig”, emellett élvezetes és olvasmányos volt. Feltételezésünk szerint a *Bohém Újságnak* mintegy tizenegy száma jelent meg. Ez volt az első ismert becskereki színházi lap, amelynek alkalmi jellege semmit sem von le értékéből. Az újabb sajtótörténeti kutatások tükrében is úttörő szerepe volt vidékünk magyar színházi lapjai között. Ha hitelt adunk Lakatos Évának (*A magyar színházi folyóiratok bibliográfiája 1778–1948*. Budapest, 1993), akkor elmondhatjuk, hogy a *Bohém Újság* volt az első (ismert) itteni magyar színházi lap. Egy hónappal előzte meg a Kondor Ottó szerkesztette szabadkai *Színházi Lapokat!*

Noha későbbi pályafutása (1908 után) egzotikus tájakra kalauzolta Fülep Jenő Györgyöt (Bombay, Calcutta), s későbbi munkájának nem sok köze volt az újságíráshoz, lévén, hogy „különleges szakértője lett a külkereskedelmi kérdéseknek”, s a Kereskedelmi Minisztérium a század elején a magyar–indiai kereskedelmi kapcsolatok kiépítésével bízta meg, feleséget mégis vidékünkéről választott magának. 1902. május 4-én Újvidéken feleségül vette Fülepp Gizellát. Az eseményről a *Torontál* is beszámolt: „Fülep Jenő György kollégánk . . . május 4-én, vasárnap esküdött örök hűséget szépséges arájának, Fülepp Gizella úrhölgynek Újvidéken. Az esküvőn, melyet legszűkebb családi körben tartottak meg, részt vett a Jász–Nagykun–Szolnokmegyében törzsökös Fülep család doyenje, Fülep Pál nagybirtokos is, s az öreg úr magyaros kedélye csapongásával osztozott a fiatal pár boldogságában.”

Hírlapírói munkásságát a *Torontál* után 1900-ban a *Hazánk* című lapnál folytatta segédszerkesztői minőségben. 1906-tól *Az Ország* szerkesztőségében is hasonló munkakört töltött be. Ezt már csak azért is érdekes számon tartani, mert öccse, Fülep Lajos is az említett lapoknál közölt, méghozzá bátyjával egyvidejűleg! Erre a körülményre pedig érdemes odafigyelni. Így volt ez már a *Torontálnál* 1899 és 1900 között, a *Hazánk* című lapnál 1903 és 1905 között és *Az Orzágnál* is 1906-ban. Mindez természetesen nem volt, nem is lehetett véletlen. Az idősebb testvér, a szerényebb íráskészségű Fülep Jenő György, úgy tűnik, serényen egyengette tehetséges öccsének útját, legalábbis

oly módon, hogy teret adott írásainak, segítette közléseit, vagy éppenséggel ösztönözte a tehetséges Fülep Lajost.

Fülep Jenő György érdekes pályafutásáról még csak annyit, hogy kiválóan beszélt az angol, a német, a szerb és a hindu nyelvet, sikeres külkereskedelmi tevékenysége pedig nem maradt elismerés nélkül. A Calcuttában székelő Royal Asiatic Society rendes tagjai közé választotta, Jugoszlávia pedig, a két háború közötti időszakban a Szent Száva-rend másodosztályú keresztjével tüntette ki közgazdasági érdemeiért.

Fülep Lajos száztiz évvel ezelőtt, 1885. január 23-án született Budapesten. Egyéves volt, amikor szülei Nagybecskerekre költöztek. Diákéveit a Bega-parti város községi népiskolájában kezdte meg, pontosabban annak I/b fiúosztályában az 1890–91. iskolaévben. Ezekről az évekről viszonylag keveset tudunk. Valamivel több adat van róla 1894 ősztől, amikor a piarista gimnázium tanulója lett. Gimnáziumi éveiről írja Fodor András *Ezer este Fülep Lajossal* című kötetében: „Fékezhetetlen volt, év elején megvette a tankönyveket, s becsukta őket a padfiókba, s könyv nélkül, elegánsan járt az iskolába. A latinfordítást 6-os Koh-i-noor ceruzával gyorsírt a könyvbe . . . a számtant, azt egyáltalán nem tanulta, nem értette. Hatodiktól kezdve azt se tudta, mit tanulnak a többiek. Csak azért nem buktatták el, mert a magyar irodalomból viszont kiváló volt. Hallunk más meglepő újságokat is a hatéves korában már a Bega vízében úszkáló, verekedő, hetedik–nyolcadikban éjszakákon keresztül klasszikusokat olvasó becskerekai diákról, aki méltó társaság híján érettségi után rögtön jött Pestre . . .” Mit is mondhatunk a levéltári adatok tükrében Fülep Lajos becskerekai gimnáziumi éveiről? A nagybecskerekai gimnázium *Értesítője* szerint Fülep az 1894–95. tanévben iratkozott a gimnázium első osztályába. Negyvenkilencen indultak el akkor, s az osztály létszáma évről évre csökkent, mígnem 1902-ben mindössze 13 tanuló érkezett el az érettségiig. Az első két évben Zaka Gyula volt az osztályfőnöke, aki 3 tantárgyat tanított: földrajzot, latint és magyart. Az első két évben a latin (2), a földrajz (2) és a számtan (2) kivételével Fülepnek kitűnő osztályzatai voltak. Másodikos gimnazista korában szorgalmáért jutalomban részesült: az év végén ajándékkul kapta Petőfi költeményeit. Ez idő tájt a rajzológeometriát és a szépírást Streitmann Antal tanította, s Fülepnek mindkét tantárgyból kitűnő osztályzata volt.

Az 1898–99. tanévben Fülepet már a gimnázium ötödik osztályában találjuk. Priváry József „kegyesrendi áldozó pap” volt az osztályfőnöke. Streitmann ekkor már a görögpótló rajzot tanította. Fülep ekkor már gyengébb tanuló volt, csupán két kitűnő osztályzatot kapott, testnevelésből és természetrajzból. Érdekes kitérnünk egy ebből az időből származó iskolai rendeletre, amelyet Becskereken is alkalmaztak: „a nagyméltóságú vallás- és közoktatási magyar királyi minisztérium . . . a kelt rendeleteiben azon óhaját fejezi ki, hogy az ifjúság lelkében a művészeti ízlés fejlesztessek”. Ennek végrehajtása Fülep

tanáira, elsősorban Streitmann Antalra hárult, aki feladatát sikeresen el is végezte. Az 1901–02. tanévben, a gimnázium nyolcadik osztályában tovább hanyagolta Fülep a tanulást. Mindössze 2 tantárgyból volt kitűnő osztályzata, négy tantárgyból pedig elégséges volt. Osztályfőnöke, Králik László a magyar és német nyelven kívül a bölcsészeti előtant (lélektan és logika) tanította. Fülep nyolcadikos gimnazista korában tevékenyen részt vett a gimnáziumi „Gyakorló iskola”, vagyis az akkori önképzőkör munkájában. A Gyakorló iskola 1888 márciusától működött a becskereki gimnáziumban. Ekkor hagyta ugyanis jóvá alapszabályait a közoktatási minisztérium. A kör célja volt „az iskola tanulmányokkal összhangzatos önképzés, kivált a magyar nyelvben és annak irodalmában”. A Gyakorló iskola közvetlen vezetője a magyar nyelv és irodalom tanára, Balázs Gyula volt, akihez az 1901–02. tanévben a diákoktól több mint 40 dolgozat érkezett be, „ezek közül verses mű 14, értekezés 3, elbeszélés 3 és bírálat 20”. Az évi jelentésből tudjuk, hogy „a kör egy 10 koronás pályadíjat tűzött ki egy lírai költeményre, szabadon választott tárggyal”. A nyertes Fülep Lajos nyolcadikos tanuló volt *Téli regéjével*. Mindez Fodor András szavait bizonyítja, hogy „a magyar irodalomból kiváló volt”. Tehetségét az önképzőköri pályadíj megnyerése is igazolja.

Úgy hisszük, hogy ideje volna végül tisztázni a Fülep Lajos zsenyével, első írásaival kapcsolatos félreértéseket, dilemmákat. Fülep Lajos egybegyűjtött írásainak első kötete nem tér ki az „első” Fülep-írás problémájára, de közvetve, a mellékelt bibliográfiából kiderül, hogy a legkorábbi, Fülepnek tulajdonított írás 1900 szeptemberéből való. Ez lenne az első nyomtatásban megjelent Fülep-írás? Erre, sajnos, nemmel kell válaszolnunk. Az általunk ismert első Fülep-írás a becskereki *Torontálban* jelent meg még 1898. május 5-én. *A sörös és borofon* első változata volt, amelyet a szerző, az akkor mindössze tizenhárom (!) éves becskereki gimnazista Don Filippo álnév alatt jelentetett meg, s amelynek módosított (részben átirrt, de jól felismerhető és azonosítható) változatát évekkel később, 1904 májusában a *Magyarság* is közölte! Tehát Fülep mindössze tizenhárom éves korában kezdte meg közléseit a *Torontálban*, ahol bátyja is újságíróskodott. Jóllehet a *Torontál* egyik szerkesztői üzenete (noha neveket nem emleget), azt sejteti velünk, hogy Fülep Lajosnak már egy évvel korábban is voltak közlési próbálkozásai. Ugyanis a *Torontál* 1897. május 18-án „Az első debut” megjelöléssel szerkesztői üzeneteiben az alábbiakat írja bátorító válaszul egy diáknak, feltehetően a fiatal Fülep Lajosnak: „A tárca így, amint van, nem közölhető, mert nincs befejezése. Ha át tudná dolgozni, kiadnók annál is inkább, mert nem éppen tehetségtelen kezdő munkája s ha a szerző tényleg csak 14–15 éves, mint ahogy erre történik a leírásban diszkrét célzás, hát bekopogtathat többször is, részünkről szívesen látjuk.” Hogy ez az üzenet a becskereki érettségizőnek szólt, nem állíthatjuk bizonyosan, csupán feltételezzük. Annyi azonban bizonyos, hogy egy évvel később, 1898 májusától „a nem éppen tehetségtelen kezdő” írásainak már helyet szorított a lapban

dr. Brájjer Lajos, a *Torontál* szerkesztője. Első zsengeit egyébként nem ismeri az eddigi Fülepi bibliográfia, ezért szóljunk hát róla. *A sőro- és borofon* után (*Torontál*, 1898. május 5.; majd valamelyest átirva: *Magyarság*, 1904. május 22.) 1898. július 30-án közli a *Torontál* Fülepi Lajos második írását, *Az „E. M. Á. H. és K. L. M. R. T.”* címűt, majd 1899. május 24-én a harmadikat is *Fiakkerlovak alkonya* címmel. Ez utóbbi, némi változtatással, 1901. március 28-án a *Hazánkban* is megjelent *A Pisztoly-párbaj vagy a fiakkerlovak alkonya* címmel. 1899. szeptember 1-jén jelentette meg a *Torontál* Fülepi Lajos negyedik zsengejét, *A hipnózist*, 1900. augusztus 22-én pedig ötödik írását, *A sürgöny* című rémdrámát „2 rövid, de annál vérfagyasztóbb felvonásban”. Ezeket a Fülepi írásokat mindmáig nem ismerték, nem is tartották számon. Pedig a becskerekeli gimnazista zsengei voltak, melyeknek többnyire egy állandó hősük volt, név szerint Kefekötő Barnabás. A Fülepi bibliográfia csak az ezt követő írásait ismeri: az 1900. október 1-jén közölt *A csuda* című „szolid drámát két felvonásban”. A *Nem jó előre örülni – vagy minden rossz ha a vége rossz* című írását, amelyet a lap 1900. december 19-én közölt. Azonban nem ezt a hiányt tartjuk a Fülepi cikkbibliográfia legnagyobb hibájának, hanem azt, hogy Fülepi Jenő Györgynek a *Torontálban* közölt színikritikáit is Fülepi Lajosnak tulajdonították, noha azokat véleményünk szerint nem a tizenéves gimnazista írta (hisz nem is járt még akkor estéről estére a színházba), hanem a tíz évvel idősebb bátyja, Fülepi Jenő György, aki a *Torontálnál* az idő tájt színikritikákkal, versekkel, szépirodalmi alkotásokkal jelentkezett!

Csak a *Nagybecskerekeli Hírlapban* próbálkozott meg színikritikákkal is az akkor már érettségiző Fülepi Lajos, amelyeket Gerold László kutatott ki és térképezett fel még 1979-ben, a *Hungarológiai Közleményekben*.

Szóljunk végül néhány szót Fülepi osztálytársairól, becskerekeli baráti köréről. Fülepiék 49-en indultak a gimnázium első osztályában, s mindössze 13-an jutottak el az érettségig. Azon kevesek közül, akik az első osztálytól kezdve együtt voltak vele, két diák nevét emelhetnénk ki. Mindkettő tehetséges művészlélek volt, de nem a képzőművészet és az irodalom, hanem a zene terén. Az egyik Kürschner Manó volt, a később jeles hegedűművész, a másik pedig Antalffy Zsíross Dezső, a híres orgonaművész és zeneszerző. A gimnáziumi baráti körhöz tartozott még Kéler Tasziló, a három évvel fiatalabb diák, akinek Fülepi, saját bevallása szerint, órákat adott, Todor Manojlović, akivel a későbbi években is levelet váltott, majd a *Wochenblatt* élén álló Mara (Mayer) Rudolf, továbbá a művészi hajlamú, magányos ügyvéd, dr. Gyenes Viktor, és Borsodi Lajos, aki csaknem Füleppel egy időben kezdte el közölni első zsengeit a *Torontálban*. Fülepi Lajos közreadott levelezése még további néhány becskerekeli ismerős, barát nevét hozta felszínre. Ezekben a levelekben történik említés dr. Várady Imréről, a neves jogászról és politikusról, Várkonyi József-ről, a festőről és művésztelep-szervezőről, Guttmann Dánielről, dr. Brájjer Lajosról, a *Wochenblatt*, majd a *Torontál* egykori szerkesztőjéről és másokról.

Fülep Lajos 1902 júniusában érettségizett a becskerei gimnáziumban, azt követően pedig el is hagyta a Bega-parti várost; Budapestre ment. Onnan indult azután külföldi tanulmányutakra: Münchenbe, Párizsba, Londonba, Firenzébe. De bárhova is vitte sorsa, érdeklődése, Becskerekre mindig hazajárt. Szüleit látogatta, de ugyanakkor magának is megnyugvást keresett ott, a Melencei utcai házban. Közreadott levelezéséből derül ki, hogy 1906 novemberétől 1907 májusáig ott próbált gyógyulást keresni, a szülői házban, ott reménykedett a felépülésben, miután súlyos bélátónia után kiengedték a kórházból. 1908 decemberétől 1909 februárjáig is Becskereken volt szüleinél. 1912 februárjától áprilisig is a Melencei utcai ház vendége volt. 1912 márciusában anyja betegségének hírére érkezett haza, és ott volt május végéig. 1913 február–márciusában újra a Bega-parti városban találjuk, akárcsak az év augusztusában is, amikor édesanyja egészségi állapota válságosra fordult. 1914 júliusában ismét Becskereken volt. Kapcsolata a későbbi években sem szakadt meg a Bega-parti várossal s az ottani ismerősökkel, akikkel később is levelezésben maradt. Fülep Lajos becskerei éveit méltatva mindenképpen egyetértünk dr. Bori Imre értékelésével: „Becskereken csak megmutatta magát, a modern magyar művészet értője azonban nem lett volna e korai tapasztalatok és ismeretek nélkül.”

FÜLEP LAJOS ELSŐ ÖT, MINDEDDIG ISMERETLEN ZSENGÉJE A *TORONTÁLBAN**

A SÖRO- ÉS BOROFON

K e f e k ö t ő B a r n a b á s úr, lapunk jó barátja tegnap beront a redakcióba, s pihegve szól:

– Szerkesztő úr, akar milliomos lenni?

Zsenge ifjúkoromtól fogva, ez volt vágyaim netovábbja.

– Egy új találmányom van, mely praktikusságánál és zsenialitásánál fogva nemcsak felülmúlja Edison összes találmányait, de vele magamat is tízszeresen felülmúltam.

K e f e k ö t ő B a r n a b á s úrról meg kell jegyeznem, teljes életében t a l á l m á n y o k felfedezésével foglalkozott, de mert a világ, ez az átkozott irigy világ, nem tudta kellően méltányolni, búskomorra lett, s mert nem akarta

* A szövegeket a mai írásszokásnak megfelelően, a sajtóhibákat kiigazítva közöljük

magát kitenni a világ gúnykacajának, bár csak a neve volt kefekötő, úgy ivott – búskomorságában –, mint két, valóságos, kefét kötő kefekötő.

Az új találmány emlegetésénél arcom savanyúvá kezdett válni, a letett pennát felvettem, s szememet az előttem fekvő kutyanyelvre meresztettem.

– De szerkesztő úr, az ég minden szentjére kérem, ide figyeljen hát! Bacchusra esküszöm, ez a találmányom felséges!

– ? ?

– Hogy mi? No még csak az kéne, hogy így kifecseljen! Esküdjön meg, hogy titkomat el nem árulja és vagyonából, találmányom létesítésére 50 000 forintot bocsát rendelkezésemre.

Nyugodt lélekkel letettem az esküt. Összes vagyonomat – egy rozszant kanapé személyében –, éppen tegnap licitálták el.

– Szerkesztő úr – folytatta Kefekötő Barnabás úr a szót –, szerkesztő úr, úgy nézzen reám, hogy én feltaláltam a s ö r o f o n t és b o r o f o n t!

– Sörofon, borofon!?

– Igen, a sörofont és borofont! Remek eszme, uram, kitűnő eszme! A legrövidebb idő alatt minden sörode és boroda csődöt mond, a törzsvendégek, a bor- és sörfiúk eltűnnek a föld színéről!!

Kezdtem nem érteni a dolgot.

– Az utcai skandalumok, verekedések és éjjeli csendháborítások krónikája megszűnik. Nem fordul elő többé, hogy Ivó Győző úrról azt mondják, hogy tegnap ismét annyira beállított a Nyolc Rózsában, hogy négykézláb ment haza kivilágos-kivirradtkor, a piaci kofák örömére. Nem, uram, nem. Találmányom lényege az, hogy aki inni akar, az otthon iszik, aki be akar rúgni, az otthon rúg be – illetve rúg ki a hámból.

– ?

– A s ö r o f o n és b o r o f o n fenomenális találmány. Bár oly egyszerű, mint Kolumbusz tojása vagy a spanyolviasz.

Türelmem mécsé kezdett rohamosan fogyni, mire Kefekötő Barnabás úr még egyszer ünnepélyesen megesketett, s imígyen folytatta:

– A s ö r o f o n és b o r o f o n fenomenális találmány! Bár oly egyszerű, mint . . .

– Kolumbusz tojása vagy a spanyolviasz! Ennyit már tudok! – harsogtam én.

– Igen, olyan egyszerű. A hálás utókor kegyelettel fogja emlegetni nevünket; igen uram, az önét is, mert míg én szellemi áldozatot hozok, ön anyagilag működik közre. Hisz megesküdtött reá!

Magamban ezalatt magyar miatyánkokat mormolgattam.

– Találmányom az, hogy a városok lakossági arányának megfelelően felállítunk két medencét. A medencét a bor- és sörivók lakásával kaucsukcső segítségével összekötjük . . .

Kefekötő Baudegut úr tovább nem folytathatta a szót, mert bár saját találmányú repülőgépe nem is vala kéznél, mégis elrepült, mégpedig az ablakon keresztül.

DON FILIPPO

(Első közlése: *Torontál*, 1898. V. 5.; második, módosított változata: *Magyarság*, 1904. V. 22.)

AZ „E. M. Á. H. ÉS K. L. M. R. T.”

Történet hitelezőkről és adósokról

Az emberiségnek azon túlnyomó nagy részét, mely mint „adós” morzsolja le napjait, s számtalan hitelező bánatára tér oda, hol nincs többé sem végrehajtás, sem árverés . . . a hitelezők zaklatásai viszik a sírba.

Minő szatírja is a sorsnak, hogy elseje körül egyik hitelező a másiknak adja a kilincset.

– Könyveim átvizsgálásánál terhére . . .

– Ki az ördög mondta, hogy vizsgálja át!

Így azután elseje körül annyi keserű labdacsot szed be az ember, hogy jó, ha a hó végéig magához tér. A nyugalom azonban rövid, egy-két napig tartó, s a bős elseje ismét megérkezik, s akkor . . .

Érzem, hogy már én is a sír szélén állok . . .

Ebből a keserű kifakadásból megérthetik, hogy én is nem a hitelezők „szűk körű” gárdájának, de az adósok légiójának vagyok tekintélyes harcosa.

Le a hitelezőkkel !!!

Ily gondolatokkal valék eltelve egy szép nyári délutánon, mikor egyszerre egy borzas fej tűnik fel a láthatáron, illetve az ajtónyíláson.

A borzas fej tulajdonosa: **K e f e k ö t ő B a r n a b á s**, a nagy feltaláló vala, kinek múltkori „elrepülése”, úgy látszik, még élénk emlékezetében élt, mert csak a fejét dugta be az ajtón.

– Szerkesztő úr – szólt –, meg akar szabadulni a hitelezőitől?

– Talán ismét egy újabb találmány? – szóltam gúnyosan.

Mindazonáltal, nem tagadom, egész bensőmet e kijelentés megremegettette, s titkos vágy kélt szívemben: ó, vajha eljönne a te országod, hitelezők szorongattatása nélküli élet!

– Igen, egy új találmány, a „**m i n d e n t a l á l m á n y o k c á r j a**!”

– A minden találmányok cárja?

– Amint mondám: a minden találmányok cárja. Találmányom képes lesz önt összes hitelezőitől s a kellemetlen látogatóktól megmenteni.

Mosolyogtam. A bensőmben viharzó édes érzéstől arcom átszellemült. Magamban megbocsátottam K e f e k ö t ő B a r n a b á s ú r összes vétkeit, s lágyan, mint az esthajnali szellő, zokogtam:

– Édes k e f e k ö t ő, hátralevő napjaim meghosszabbítója, jöjjön, jöjjön hát be, s üljön ide mellém!

Bejött, de csak tisztos távolban foglalt helyet. A múltkori radikális kúrát, úgy látszik, még nem feledte el.

– Céloom – folytatta – találmányommal létesíteni az „Első Magyar Általános Hitelezők és Kellemetlen Látogatóktól Megmentő Részvény Társaság”-ot. Önt szemeltem ki vezérigazgatónak, s egyrészt ezért jöttem önhöz szerkesztő úr, másrészt pedig azért, hogy találmányomat itt, a szerkesztőség helyiségében, mint a hitelezők és kellemetlen látogatók ostromának leginkább kitett helyen kipróbáljam.

Könnyek lopódtak szemembe. Az öröm könnyei.

– Ma éjjelre bocsássa rendelkezésemre a szerkesztőség helyiségeit, s holnap reggelig elkészítem a mentőkészüléket. Éppen a legjobbkor, holnap 1-je van, s ha a találmány beválik, megalakítjuk az *E. M. Á. H.* és *K. L. M. R. T.*-t.

Másnap reggel dobogó kebelrel rohantam a szerkesztőségbe. Kefekötő Barnabás úr boldogan nyújtózkodott a díványon.

– Megvan? – kérdém pihegve.

– Meg.

Látogatásával elsőnek egyik szabóm tisztelt meg. K e f e k ö t ő n e k intek, s mielőtt a boldogtalan megszólalt volna: nyomtalanul eltűnt.

Így a délelőtti folyamán 15 szabót, 20 susztert, 7 piperést, 5 vendéglőst, 8 készpénzkölcsönzőt tüntettem el.

Kefekötő Barnabás úr arca a diadaltól ragyogott.

– Ugye megmondtam? Nem megmondtam? Fényesen bevált a minden találmányok cárja, mi?

Boldogan futottam ebédelni. Hitelezőim a föld alatt, s én most szabadon járhatok-kelhetek, mint a madár . . . olyan étvágygal még tán soh'sem ettem.

Vígan indultam vissza délután a redakcióba. De alighogy belépek, ím, első-tétül elöttem minden, és érzem, hogy szállok, szállok lefelé. Egy fejen állapodtam meg. Ez a fej elordította magát. A hitelezőim közé kerültem . . . Látni ugyan nem láthattam őket, mert pokoli sötétség vala, de következtethettem a nem éppen parlamentáris jelzőkből, melyekkel nevemet kapcsolatba hozták.

De ím, egyszerre világosság kezd derengeni, s a k e f e k ö t ő Barnabás által konstruált süllyesztőkészülék nyílásán megjelenik a nagy feltaláló diadaltól ragyogó arca.

– Nos, hogy érzi magát szerkesztő úr? – szólt pokoli gúnnyal. – Hogy érzi magát hitelezői között? Jó mulatást! Alászolgája!

Kellemetlen helyzetemből csak másnap szabadulhattam meg.

Így bosszulta meg magát k e f e k ö t ő a múltkori kidobásért. Úgy vélem, hogy kissé nagyon is túlment a bosszú határain.

DON FILIPPO

(*Torontál*, 1898. VII. 30.)

FIAKKER-LOVAK ALKONYA

(*Igaz történet 4 felvonásban*)

I. felvonás

(Kávéház – kártyaasztal)

1. Úram, ön alábbvaló a kőkorbeli mamutnál!
 2. (Dühösen.) Ez vért kíván!
 1. Amint tetszik.

II. felvonás

(Fegyverkovácsnál)

. (Lihegve jön, verejtékes homlokkal.) Délután két úr jön pisztolyokat kölcsönözni. Íme 10 frt. Olyant adjon, mely 200 lépésre jobbra vagy balra sz a céltől.

Fegyverkovács. (Hajlongva.) Úgy lesz.

(10 perc múlva.)

(Meggörnyedten, dúlt arccal belép.) Délután két úr jön, pisztolyokat kölcsönözni. Íme 10 frt. Olyant adjon, mely 200 lépésre jobbra vagy balra visz a céltől.

Fegyverkovács. (Hajlong, s felette diszkrétül mosolyog.) Úgy lesz.

III. felvonás

(Erdő, kora reggel, ibolyaillat.)

A. (Komoly arccal, méltóságteljesen céloz és lő.) Puff!

Fiakker-lovak. (Előttük két szentelt Milli-gyertya ég, s térdre borulva, elhaló hangon rebegik:)

„Ne ily halált adj, istenem,

Ne ily halált adj énnekem!”

B. (Mellét büszkén feszíti, fölényesen mosolyog, céloz és lő.) Puff!

Fiakker-lovak. (Kimúlt társukra forró könnyeket hullatnak.) Nemes Kincsem, éppen neked kellett ily gyalázatos halállal kimúlnod! (Tovább könnyeznek. Fiakkeros a haját tépi.)*Segédek.* Az ügy lovagiasan be van fejezve.

A. és B. Szervusz, pajtás. (Egymás nyakába borulnak, s rejtélyesen mosolyognak.)

IV. felvonás

(I. felvonásbeli kávéház.)

A. és B. (A biliárdon táncolnak és éneklük:)

„Ha te tudnád, amit én . . .”

DON FILIPPO

(Első közlés: *Torontál*, 1899. V. 24.; második változata: *Hazánk*, 1901. III. 28.)

A HIPNÓZIS

Délután volt és sütött a nap.

Bent ültem a redakcióban, a nagy karosszékben. Lábaimat szétvetettem, s jobb kezemben egy vastag cigaretta füstölgött. A főszerkesztőm felejtette az asztalán.

A főszerkesztő tudvalevőleg szerfelett feledékeny ember. Ezt sokan hibául róják fel neki – én azonban ezt a hibáját nagyon kellemesnek és megbocsájt-hatónak tartom. Számtalanszor feled az asztalán kiváló finomságú szivart és cigarettát, melyeket néha, mint féltett kincset, napokig hordoz a zsebében, kiválóbb alkalomra várva, mely az elszívást ünnepesebbé teszi. Az ottfelejtett kiváló finomságú szivarokat és cigarettákat persze rendszeren én szívom. Íme, a feledékenység jó oldala és célszerűsége – melyhez bővebb kommentárt, azt hiszem, nem kell fűznöm.

Egyébként is pazar jó hangulatban voltam. De hát el is képzelhetik! A szerkesztőségbe jövet egyik ősi szabómmal találkoztam, akinek minden hó elsején megígérem – már négy év óta –, hogy a következő hóban megkezdem a részletfizetést. Én persze drukoltam a véletlen találkozás örömeitől, de mégis elég barátságos ábrázatot igyekeztem ölteni. Szabóm még barátságosabb színt öltött, alázatosan köszönt, szívélyesen megrázta a kezemet, és egészségi állapotom felől tudakozódott. A részletfizetésről szó sem volt.

Hát láttak ilyen szabót!?

A bodor füstkarikák pedig amint szállottak a mennyezet felé, titokzatos színűvé téve a szoba levegőjét, lelkemben szent érzelmek árja ütötte fel sátorfáját. Íme, ez a derék szabó, megérdemelné, hogy a részletfizetéseket megkezdjem . . .

Ábrándjaim rövidek valának.

Kipattant a redakció ajtaja, s erős léptek zaja reszkettette meg a szoba falait.

K e f e k ö t ő B a r n a b á s v o l t, a nagy feltaláló, szerkesztőségünk régi jó barátja.

– Pénz, mint polyva – szólt böggve –, mint tenger csillag az égen, mint a földön fű, mint a fán levelek . . .

– Mint citrom a fán, mint hal a vízben, mint bocskor a tótok lábán, mint fűzfán a fűzfapoéta – folytattam én.

K e f e k ö t ő sértődötten nézett rám, s a hamutartóhoz támasztott cigarettámat felvette – pedig a fele még megvolt –, s nyugodtan tovább szífta.

Máskor talán meggyilkoltam volna. De mert még mindig derék szabóm alakja lebegett szemem előtt – én mosolyogtam. K e f e k ö t ő n e k e körülmény nem kerülte el figyelmét, mert kisvártatva újra megszólalt:

– Igen, pénz, amennyi csak kell . . .

– Persze ismét egy új és felette fenomenális találmánya van, mely hivatva léssen a világ mind a négy sarkát megrendíteni?

– Igen, találmány. De milyen?! Sok, sok keserves nap verejtéke csöpögött le rólam, míg végre sikerült . . . De mi e fáradtság, a kínlódás az ilyen óriási kaliberű dologgal szemben! Az talán, ami a barátság a hideg szobában? De nem . . . mégsem . . .

– De az ég szerelmére, térjen már a tárgyra! Ne gyártson itt alanyi költői hasonlatokat!

– Jó, tehát rátérek. Találmányom, a hipnotizmuson alapul. Tudja, mi ez? Tudja. No, jól van. Csak egy bibéje van a dolognak – szólt fejét megvakarva –, hogy egy kis tőke kell hozzá . . .

– Ugyan mennyi?

– Hát legalábbis 1 frt.

A bánat árja nyilallott át valómon. 1 frt! És nem is annyira kis tőke, mint inkább nagy. De azért mégis rávágtam elszánt arccal:

– Meglesz!

– Úgy rendben van minden – kiálta sugárzó arccal Kefekötő. – Az 1 frt-on öt drb 20 kr-os váltót vásárolunk, s mindegyiket kitöltjük 10 000 frt-ról. Én aztán bemegyek S c h t a g e l s c h m i d t h e z, piros bársony keszkenőt, D a u n h o z patkót, kesely lovam lábára, L u c s i c s h o z gerendákat, a kondorosi csárda renoválásához, H a i d e g e r h e z illatos Habannákat vásárolni és végül F r a n z J. L.-nél az életemet biztosítani tűzkár ellen. De persze sehol sem vásárolok semmit, és az életemet sem biztosítom Franznál, hanem a következőket szuggerálom mindegyiknek: „Holnap postai úton érkezik címére egy 10 000 frt-ról szóló váltó. Alá fogja írni! Érti! Aláírás után pedig vissza fogja küldeni!” Ők persze a szuggesztió hatása alatt a váltókat aláírják és visszaküldik, mi pedig az O. M. banknál folyósíttatjuk, megosztozunk rajta, és élünk, mint gólya a háztetőn! Nos, mit szól remek találmányomhoz? Mi . . . ?

– Hát remek. Nagyszerű. Csak az a kérdés, hogy beválik-e.

– Hogy beválik-e? – szólt tűzzel. – De be ám! Illusztráljam? No, jól van. Egy markáns példát elmondok. Ülök a Hét Rózsában. Krigli előttem és egy idegen, ellenszenves alak. Módszeremet kipróbálandó, merően szemébe néztem, s azt szuggeráltam neki, hogy fizessen és menjen. Rögtön fölkel és eltávozott. Ha azt szuggerálom neki, hogy álljon tótágast az asztal tetején, hát tótágast áll, ha azt, hogy ő hangulatíró, rögtön nekiindult volna San di Ré-mónak, újabb hangulatokat gyűjteni, s annak a vörös fonálnak a másik végét megkeresni, mely az ő elbeszélésein végighúzódik . . .

Szólt K e f e k ö t ő, s végigvágta magát a díványon.

Én a villanycsőgőhöz léptem, s háromszor csöngettem. Ez a jel J á n o s n a k, az egyik lapkihordónak szólt. J á n o s nyugalomba vonult R o b i n e t t i, aki a porond dicsőségét, gyöngéd okokból felcserélte a lapkihordás sivár mezejével.

J á n o s belépett. Én ránéztem, ő rám nézett.

Azzal szó nélkül odament K e f e k ö t ő h ö z, mint pihét, felkapta, és kihajította az ablakon.

Pedig azt sem tudjuk, hogy mi fán is terem az a hipnózis!

DON FILIPPO

(Torontál, 1899. IX. 1.)

A SÜRGÖNY

Rémdráma két rövid, de annál vérfagyasztóbb felvonásban

S z e r e p l ő k:

K r o n s p i t z R u d o l f, 35 éves szalámigyáros. Jól táplált férfiú, Don Juan-i allűrökkel. Mint „nagy kópé” ismert. Ámbár mint négy szemközt megjegyezhetem, ez nem egyéb aljas koholmány nál.

J ú l i a. A felesége. 22 éves. Csinos, molett asszony. Tüzes fekete szemekkel. A haja se nem szőke, se nem vörös, se nem sárga. (Csillag Anna talán szolgálhatna némi felvilágosítással.) Szép hosszú, rózsaszínű körmei vannak, amire különös gondot fordít.

B r u m m e l m a m a. Az anyós. 45 éves. Éppen olyan, mint a többi anyós. Amit e történet is bizonyít.

B r u m m e l t a t a. Úgynevezett becsületben megöszült és megkopaszodott alak. Körülbelül 60 éves.

I.

Pazarul berendezett nappali szoba. Júlia az ablak mellett ül, s egy sürgönyt forgat a kezében.

J ú l i a: Hm! Vajon kitől jöhet . . . ? Fölbontsam? Ne bontsam . . . ? De hisz utóvégre jogom van hozzá! Hát nem vagyok a felesége . . . ? Előttem titkának nem szabad lenni . . . És mivel nem szabad, fölbonthatom . . . (A sürgönyt felbontja, s olvasni kezdi.) „Ma este két szép kasszírnnővel érkezem, vasútnál várjon . . .” (Amúgy drámaiasan fölsikolt, s azután természetesen ideggörcsöket kap, és elájul. Már amint az egy modern asszonyhoz illik. A sikoltásra beront a Brummel tata meg a mama.)

B r u m m e l m a m a: (kétségbeesett hangon.) Jesszasz . . . a lányom! Az én egyetlen Júliám! Juci, Juci . . . a migréncsöppeket . . . hamar . . . (Mellétérdepel, s a fejét kézbe fogja.) Mi bajod, drágám, szólj, mi bajod . . . ? (A szobalány behozta a migréncsöppeket, s a mama nagy buzgósággal nyomkodja Júlia orrához az üveget.)

J ú l i a: (Lassan kinyitja a szemét. Úgy látszik, megsokallta a Brummel mama buzgalmát. A hangja olyan, mint a háromnapos kismacsaké, amelyiknek még nem nyílt ki a szeme.) Ah, mama . . . drága mama . . . meghalok . . . de mindjárt . . . Az a Rudi, az a svindler, meg . . . csal . . . (Elbicsaklik a hangja, s könnyei, mint a Szent Bernát-napi zápor, hullanak.)

B r u m m e l m a m a: (Éktelen dühösen. A szeme szikrázik.) Mit, az a nyomorult? Megcsal . . . ? Hisz mondtam én azt mindjárt, hogy ilyen lesz . . . ! Mondtam én egy szóval is, hogy hozzámenj . . . ? Még ma itt hagyja a házamat . . . A nyomorult gazember . . . És kivel csal meg?

J ú l i a: (Lehajlik, s fölveszi a földön heverő sürgönyt.) Olvasd . . .

B r u m m e l m a m a: (Olvassa a sürgönyt.) Kasszírnököt rendel magának . . . Két kasszírnököt egyszerre . . . Hallatlan botrány! Egy nem is elég neki egyszerre . . . El kell ájulnom . . . (Nem ájult el.)

II.

Ebédlő. Az asztal már fel van terítve vacsorához. Júlia, a Brummel mama meg a tata az asztalnál ülnek, s csak Rudolfra várnak, hogy megkezdjék a vacsorát. A sürgöny, szépen leragasztva, Rudolf tányérjában fekszik. Végre belép Rudolf.

R u d o l f: Jó estét, jó estét . . . Csókolom a kezeit, édes mama . . . Szervusz, kicsikém . . . (Júliát homlokon csókolja, s leül mellé.)

J ú l i a: (Hűvösen.) Sürgönye van a tányérban . . .

R u d o l f: (A sürgönyt felbontja, és olvasni kezdi. A Brummel mama szintén körösztülszúrja tekintetével Rudolfot. Rudolf a táviratot összegyűri, s zsebre dugja.) Semmi fontos. Üzleti ügy, üzleti megrendelés . . . No de nézzünk utána annak, amiből élünk, mi jó van vacsorára . . . ?

B r u m m e l m a m a: (Csípősen.) Úgy? Üzleti megrendelés . . . ? Lenne szíves és talán megmutatná . . . ?

J ú l i a: Igen, igen, mutassa meg . . .

R u d o l f: (Zavartan.) Nem . . . nem . . . édeseim . . . nem tehetem . . . Hisz ez üzleti titok . . .

B r u m m e l m a m a: (Nem tudja magát tovább türtöztetni. Fölpattan a székről, s öklével nagyot vág az asztalra, hogy a tányérok összecsörrennek.) Persze, üzleti titok . . . És még ilyen szemtelenül mer hazudni. Oh ég, oh ég . . . Hová sülyedtünk? Hol vagytok, ti régi erkölcsök . . . !

R u d o l f: (Olyan ábrázattal, mint akit nyakon forráztak.) De mama, igazán nem értem a dolgot . . . ?

B r u m m e l m a m a: (Rikoltva, mint egy harci tárogató.) Nem érti . . . nem érti . . . Persze azt érti, hogy kell kasszírnököt rendelni . . . Egy nem is elég egyszerre . . . (épésen), hanem kettőt rendel . . . Kettőt . . . Hát azért adtam én magának az én jó lányomat, hogy így megcsalja, közönséges kasszírnökkel . . . ? Azért? Mi? Maga egy gyalázatos szélhámos, maga egy . . . (Az ajtó kinyílik, s belép egy sürgönykihordó szolgál. Brummel mama egyszerre elhallgat, mintha a gégéjét elmetstették volna. A szája azonban még sokáig mozog.)

S ü r g ö n y k i h o r d ó: (Félve közeledik.) Kérem, . . . ma du. 6 óra 12 perckor tévedésből ide kézbesítettem egy sürgönyt, amelyik nem ide szólt . . . A fiatal nagysága vette át . . .

B r u m m e l m a m a: Nem ide szólt . . .? Hát hová . . .?

S. k i h o r d ó: A Kronprinz Rudolf Szállodába, s azért jöttem, hogy visszakérjem . . .

R u d o l f: (Kirántja zsebéből a sürgönyt.) Hát persze, hogy is szólna nekem? Világosan áll rajta hogy: „Kronprinz Rudolf”, és nem „Kronspitz Rudolf”!

A sürgöny kézről kézre jár. A Brummel tata jobb szemöldöke a feje búbján tanyázik, míg a balt annyira lehúzta, hogy szinte az állalág ér. Így szokott k i n é z n i, mikor „qurt ágyú ász”-ra megkontrázzák, s 1 ponttel elveszti a játszmát. – Júlia mosolyog, s bal karjával átölelve tartja Rudolf nyakát. – A Brummel mama pedig majd megpukkad mérgében. Izeg-mozog a helyén, mintha töviseken ülne. Dühösen megnyomja a csengő gombját, mire belép Juci.

B r u m m e l m a m a: Juci, a vacsorát . . .!

A történet hitelül:

DON FILIPPO

(*Torontál, 1900. VIII. 22.*)

ÖT DINÁR A SOUVENIR

*D. Juhász Zsuzsáról, a nagybecskereki magyar színház
színesznőjéről – több mint negyven esztendő után*

*„Én láttam a színházat, éreztem, de a színház
néha nem akart észrevenni engem, és ebbe
bele lehet pusztulni . . .”*

BARÁCIUS ZOLTÁN

Még nem találkoztam olyan emberrel, pontosítsunk: vajdasági értelmiségi-vel, aki azt mondta volna, hogy a szabadkai magyar színház, az a „régí”, a topolyai, a zombori és a nagybecskereki magyar színház – az a „régí” – nem törekedett hagyományörzésre, nem vállalta a népszínházi eszményt – ennek mostanság inkább propagandisztikus, mint teoretikus értelme van –, de azok a színházak is lemaradtak sok mindenről, mert mi – mint megmondták – „valamiről mindig lekésünk”. Némelyünket a műsor taszított (népszínmű, operett), sokan a színészeket, rendezőket túlságosan személyteleneknek, szürkéeknek látták. De elsorvasztott színházaink múltját általában mindenki becsüli, hangsúlyozzuk a „hervadhatatlan érdemeket”. Meglehet, hogy mindenki mást szeret abból az „aranykorból”: a Brecht-darabokat, a Shakespeare-tragédiákat, az avantgárd próbálkozásokat stb. A színész azonban – ahogyan nagy írónk, Jókai Mór mondta – két sírban nyugszik. Egyik a sírgödör, másik a feledés.

Hozzá kell szoknunk, hogy olyan világban élünk, amely gyorsan feled, amelyben egy „új” színház – a risticire gondolok – születését, színházellenes programját, viszolyogtató dolgokat rezzenéstelen faarrccal muszáj tudomásul vennünk. Mert ásatagok, konzervatív szellemi törpék azok, akik azt állítják, hogy színház – milyen nehéz eltérni a múltat! – volt ezen az égtájon a risticíi vurstliattrakciók előtt is. Voltak színészeink. Sokan ugyan rémült balfácánként rohagáltak a színpadon. Néha fancsalinak láttuk a színház költészetét, néha bágyatagon szundikáltunk a nézőtéren. Műkedvelő színészeink azt hitték, hogy az alpáriság is művészi értékkel emelkedhet a színen, de voltak művészeink a múltban is, rájuk színházat, társulatot, programot lehetett építeni.

D. Juhász Zsuzsáról szeretnék szólni – némi elfogultsággal. (Vajon lehet-e mostanság színházról, holtakról elfogultság nélkül szólni?) A színésznő már akkor – az ötvenes években – színészi játékát a naturalizmus és a stílzáltság egybeoltott kettősségével tudta népszerűsíteni Szabadkán és Nagybecskereken.

Angyali ártatlansággal, ha kellett, ördögi elszántsággal, ha kellett, hadakozott a nagybecskereki magyar színház léteért, s most úgy látom, mint egy kimerevített, nagy szemű, keskeny ajkú, pisze orrú mesebeli lényt. Jelképes értelmű volt minden cselekedete a színpadon és azon kívül. Elementáris erővel mozgott egy egész társulatot. Ha lenne abszolút skálánk, Juhász Zsuzsát díjaznám maximális pontszámmal. Letört, amikor megtudta, hogy színházát megszüntetik. De gyorsan összeszedte magát, és azt mondta:

– Megyek, megölöm az úristent!

*

Nem tudom, pontosan értelmezek-e, ha leírom: Juhász Zsuzsa értelmiségi családban született Nagybecskereken 1926-ban. Édesapja, Juhász Ferenc sokáig a *Torontál* című újság munkatársa volt (újságíróként dolgozott Nagyváradon is). Már 1919-től görcsösen, nagy-nagy lendülettel szervezte újjá, naggyá, tömegessé a bánáti magyar műkedvelő mozgalmat. Tanulmányokat is publikált: régészeti, néprajzi és történelmi tárgyúakat. Nejét, Magyar Piroskát is bevonta a színházi világ bűvkörébe. Leányuk, Zsuzsa a gimnáziumi érettségi vizsga után beiratkozott a zágrábi egyetem német tanszékére, ahol három évig végzett tanulmányokat. A német irodalom mellett angol nyelvet és filozófiát is tanult. De Zsuzsa nem akarta befejezni a tanulmányait, mert számára elviselhetetlen volt a valóság. A színházban álmodozni is lehet. A színházban nem maradhat magára az ember. A színház mindig valami többnek, másnak a jelképe. Mérged, dühöd a színen az erkölcsiség ösztönös önvédelme, mondta. Nem lett mégsem „közkívánatra” színész, szülei, barátai eltanácsolták a színpadtól. Az akarással áramoltatta át magát, megbízhatósággal oldotta meg feladatait, s akkor volt boldog, ha a színház – megírta egy glosszájában – úgy működött, mint azok a mesék, amelyekkel az embereknek megkönnyítjük a halálos végű életet.

A halál árnyékát mindig maga mellett érezte.

A BEGA-PARTI SIRÁLY

Nagybecskereken 1951-ben a városi népbizottság engedélyével megalakult a Madách Színház. Juhász Ferenc, a társulat „mindenese” – Zsuzsa édesapja – az 1908-ban először bemutatott színjátékot, *A tanítónőt* tűzette műsorra, egy ellentmondásos szerző ellentmondásos darabját. A rendezéssel az akkor már betegeskedő Nyáray Rezsőt – ahogyan az öreg színészt becézték: Rudi bácsit – bízták meg. A falusi életképhez Rudi bácsinak megvolt a szereposztása. Zsuzsa édesapja tiltakozott, nem tartotta tehetségesnek a leányát. Zsuzsa szíve

nagy, de a többi? Sohasem lesz képes kilépni korlátozott és kényszerű egyediségéből, mondta Juhász Ferenc. Végül beadta a derekát.

Mit várt a rendező Juhász Zsuzsától, Tóth Flóra megszemélyesítőjétől? Magasan fölébe kell nőni egy magyar falunak, egy társadalomnak ebben a drámában. Már az első próbákon az embernek az az érzése támadt, hogy Zsuzsa Tóth Flóra álarca mögött önmagát adja, s a legszívesebben azonnal elrepülne egy eldugott, sáros magyar falucskába. Felvenné a harcot a krakéler „urakkal”, szolgálókkal, az évszázados magyar átkokkal.

Tóth Flóra a magyar Sirály? De a magyar sirály, szegényke, nem repkedhetett olyan magasan, mint Csehov madara. A magyar sirályt lelövik. Kaland a vadászaton. A magyar sirálynak nincs horizontja, hatalmas udvara. A trágyadombra zavarják egy furkósbottal, ahol letörik a szárnyát. A legjobb esetben a magyar sirály átrepüli a kerítést, és eltűnik a végeláthatatlan pusztaságban. De marad egy rossz éghajlatú világban, mert a sirály nem vándormadár.

Tóth Flóra/Juhász Zsuzsa ösztönösen védekezett, és ösztönösen támadt. Megírták: „A magvetőnek született Bródy Sándor önmagával szemben sok »slendrián« tettet követett el.” A tanítónő sem hibátlan mű. Az előadás kapcsán esetleg egy kivételes tehetségű színésznő, Tóth Flóra megszemélyesítőjének a neve kerülhet be a recenzens noteszába. Be is került: Belgrádban, Zágrádban, Szabadkán. Mindenütt, ahol a nagybecskereki társulat az előadást színre vitte.

Az előadást a *Magyar Szóban* Herceg János, a *7 Napban Színházzjáró* Jeromos és Majtényi Mihály méltatta. Sok helyütt azt olvastuk, hogy az emberi helytállás variációit láttuk. A falubeliek saját fontosságitudatuk-önértékük növelése érdekében megtagadják a betolakodót. Tóth Flóra „ördögüzés” – magyar módra – áldozata.

Zsuzsa a megaláztatások ellenére úgy uralkodott a színpadon, akár egy királynő, akitől ellopták a koronát, a palástot, de a tartása megmaradt. Túlnőtt mindenkin. A társulatnak volt egy színésznője, de a színésznőnek nem volt társulata, sajnós. A színpadon gyakran Zsuzsa életfilozófiája – „nem adom meg magam” – érvényesült, nem Bródy Sándoré vagy Tóth Flóráé. Él, ha tudsz, ha akarsz. Mondj igazat, ha tiszta akarsz maradni. A mi Tóth Flóránk emelt fővel hagyta el a színpadot, s az ajtónál – rövid gondolkodás után – keresztet vetett.

„... a szoba már derül, de igazán naps csak akkor lesz, amikor a tanítónő bejön. Mintha ajtót nyitván, vele együtt özönlének be a nap” – írta Bródy Sándor. (Zsuzsára gondolt?) Az álmos világba „beözönlött” a karcsú színésznő, s aztán gyorsan elvitték Szabadkára, ahol kibillentették egyensúlyából, ahol szabad szellemisége már nem érvényesülhetett olyan elementáris erővel, mint szülővárosában.

Elment vele az élet, mint Tóth Flórával.

MEGHÖKKENTŐEN TEHETSÉGES

A szabadkai színház műsora az 1951/52-es évadban: Drago Gervais: *Sok hűhő egy szobáért*, August Strindberg: *Júlia kisasszony*, Szirmai Albert: *Mágnás Miska*, Bogdánfi Sándor: *Vass Péter*, Komor Gyula–Stefanidesz Károly: *Aladár nem számár*, Machiavelli: *Mandragora*, Indig Ottó: *Ember a híd alatt*, Molnár Ferenc: *Játék a kastélyban*, Kálmán Imre: *Marica grófnő*, Hunyady Sándor: *Pusztai szél*, Carlo Goldoni: *A legyező*. A színházban Sántha Sándor, Mammuzich István, Garay Béla, Pataki László és Virág Mihály rendezett. Hatodik évadját kezdte és zárta a magyar társulat. Vegyes értékű és színvonalú előadások születtek. A rendezők a drámairodalomból jobbára a legkézenfekvőbbeket emelgették ki és tartották érdemesnek arra, hogy bemutassák a színházukat lassan-lassan megszokó nézőknek. 1951-ben már némileg kiformalódott az a sajátos műsorrend, amely a vidéki színházakra jellemző volt. A színházat munkásoknak, parasztoknak, diákoknak és az értelmiségieknek ajánlották.

Zsuzsát nem „szerepre” szerződtették. Az ember most azt gondolhatná, hogy a színésznőt azonnal „beiktatták” a szabadkai *Tanítónő*be. De a művészeti vezetőség nem bízott Zsuzsa teherbíró képességében. Olyasmit mondtak, hogy a színésznő Nagybecskerekén úgyszólván partnerek nélkül debütált. A szabadkai előadásban azonban alapító tagok, „sztárok” szerepelnek, gyors akklimatizálódási tehetséggel valószínűleg Zsuzsa még nem rendelkezik. (A szabadkai előadásban 1951-ben R. Fazekas Piroska alakította Tóth Flórárt.) Azt rögtön észrevették, hogy Zsuzsa apró fintorokkal, hanghordozásával mélyebb tartalommal tudja felruházni még a banalitásokat is, de – várjunk. A fogadtatás tehát rezervált volt.

Szabadka mégis rácsodálkozott a nagybecskereki színésznőre. Meghökkenően tehetséges, mondták sokan – és visszafeleselő, mondták a színházban. Nem bukott bele a szerepeibe, habár akkori lehetőségeit sokban túlnövő feladatot tulajdonképpen nem is kapott. A friss öröm annyira lefoglalta Zsuzsát, hogy csak nagy későn vette észre: a szabadkai színházban skatulyába akarják zárni, legyél butuska, csacska, s a többit hagyd a mi nagy művészeinkre. Nóráról, Desdemonáról, Izoldáról ne is álmodozz. Zsuzsa magára maradt. El is szigetelődött a többiektől, de nem tiltakozott. Csendesen meghúzta magát a próbaterem vagy a színpad legsötétebb sarkában, s elátkozta ezerszer is azt a pillanatot, amikor elhagyta szeretett szülővárosát. Ha elmozdult a helyéről – mint egyszer már említettük –, „visszafeleselt”. Például a szemére vetette a színházi vezetőknek, hogy miért tűznek műsorra olyan darabot, mint amilyen a *Piros bugyelláris*.

Várt. Hátha elkezdődik valami. Az *Aladár nem számár* című mesedarabban statisztált. A *Mandragorában* Lucrecia. Az előadás mindössze hétszer „ment”. Sulhóf József észrevette: „Juhász Zsuzsa a fiatal feleség szerepében nagyon jó, csak a harmadik felvonásban még kihívóbban, felszabadultabban kell meg-

játszania az átalakulást (*Magyar Szó*, 1952. január 21.). Indig Ottó *Ember a híd alatt* című színjátékában Zsuzsa végre szerepet kapott a rendezőtől, Pataki Lászlótól. Színházcsoport Jeromos (Hock Rudolf) az előadás után a *7 Napban* megírta: „Juhász Zsuzsának ez az első szerepe, amelyre módszeresen készült. Úgy látjuk, hogy ez a tehetséges fiatal erő beváltja a hozzáfűzött reményeket. Alakítása mély és emberi volt. Impresszív játéka minden jelenésben közvetlenséget sugárzott és meggyőzte a nézőket, hogy rákészült a legigényesebb színpadi feladatra, a drámai monológra. Sikere nagy és megérdemelt” (1952. III. 16.). Kolozsi Tibor a *Magyar Szóban* emlékezett meg Zsuzsáról: „Volt két olyan szereplő, aki valósággal vitte a darabot magával ragadva mindenkit. Az egyik, akiről elsősorban meg kell emlékezni, Juhász Zsuzsa, akinek tehetsége mindinkább kibontakozik, s ez különösen megnyilvánult ebben a testére szabott szerepben. Talán az első felvonásban még nem volt ízig-vérig pesti lány, de ahogy előrehaladt a darab, mindinkább a központba került, szavával, mozdulataival mindinkább betöltötte a színpadot, hogy végül a harmadik felvonásban a fotóján ülve monológjával eljusson a csúcra, ahol minden mozdulatával, minden kis hanglejtésével még fokozni tudta a dráma feszültségét” (1952. március 10.).

Az első siker után a színészt el akarták dugni. Hunyady Sándor *Pusztai szél* című drámájában már epizódszerepet osztott rá a rendező, Pataki László. Színházcsoport Jeromos azonban akkor is felfigyelt a színésznőre: „Juhász Zsuzsa mint cigánylány élvonalbeli színészhez méltó gonddal formálta meg kis epizódszerepét” (*7 Nap*, 1952. május 25.). A *Magyar Szóban* Kolozsi Tibor vette védelmébe: „Juhász Zsuzsa szép példát mutatott arra, hogy élvonalbeli színész is alakíthat epizódszerepet s egyúttal új oldaláról mutatkozhatott be a cigánytáncával” (1952. május 17.).

Kolozsi Tibor a *7 Napban* (1952. június 22.) – Zsuzsa akkor már menőfélben volt – színészportrét közölte a színésznőről. Megállapította, hogy Zsuzsa fiatal és tehetséges. Szertelen. Öntudatos. Meg lokálpatrióta. Egy kicsit ez, egy kicsit az. Zsuzsa akkor már többet beszélt a nagybecskereki magyar színházról, mint a szabadkairól. Beszélt Nyáray Rezső érde-meiről is.

„Olyan merev voltam, mint a tuskó – nyilatkozta – az első próbákon. Rajtam kívül egyedül ő hitt bennem. Az édesapám csak ennyit mondott: »Ne haragudj, tudom, hogy szereted a színházat, de olyan tehetségtelen vagy, édes leányom, mint a bűn!« Aztán odaszólt az édesanyámhoz: »Ezt a leányt többé nem szabad felengedni a színpadra.« A mi aranyos Rudi bácsink azonban más véleményen volt. Csak úgy vállalta el *A tanítónő* rendezését, ha én játszom Tóth Flórát . . .”

Örömmel szabadult rá a szabadkai színházra – mesélte nekem –, még nagyobb örömmel távozott onnan. A sajtó szerette, de Zsuzsa mégis csalódottan csomagolt. A város nem szerette igazán színházát. Abban az évadban a legnagyobb sikere a Marica grófnőnek volt; az értékesebb előadások nem érték el a tizedik reprízt sem. Színházi újjászületésről szó sem lehetett, esély sem adatott a „másként gondolkodóknak”. Zsuzsa pedig reformot sürgetett, utálta a szakma dilettánsait. A színház több, mint munkahely és operett, mondta. A társulat szeretett volna gyorsan megszabadulni tőle, s ezzel csak megkönnyítették Zsuzsa számára a búcsút. Hazarohant. Édesapjához, színházához. Férjhez ment egy zágrábi orvoshoz, Dürriegl Theodorhoz. Szabadka nem volt több, mint egy mély álom, túladagolta az altatót. A szabadkai színházat nem tudta megszeretni. A „buzgó mócsing”-októl nem lehet abban a színházban megmozdulni sem. Szörnyű az, ha egy színház estéről estére hazudni akar a nézőinek, mondta.

A SZÍNHÁZÉRT MINDENT

1953 őszén Nagybecskerek hivatásos magyar színházat kapott, magyar társulatot, amely a Toša Jovanović Narodno pozorište – Népszínház épületében, színpadán működhetett. Én a színházért mindent adok, mindenemet, mondta Zsuzsa az első összejövetelen. Tizennyolc színész várta a munkafeladatokat a próbateremben. Mindent elhittünk a Szabadkát is megjáró színésznőnek. Vége a dilettáns éveknek, hangsúlyozta. Sok-sok önfegyelemre lesz most szükség, unalmas gyakorlásra, szellemi, valamint fizikai erőfeszítésre. Az „öregek” hümmögtek, mi, fiatalok – lelkesedtünk. Zsuzsa lett a mi szellemi vezérünk. A vágyakozás és a megvetés ambivalenciájával szólaltatta meg szövegeit. A tartása sohasem volt szemérmes vagy belenyugvó a dolgok megváltozhatatlanságába. Úgy tűnt, hogy mindent ki akar beszélni magából, mindent meg akar mutatni lényéből, ám ugyanakkor az embernek az az érzése is támadhatott, hogy valamivel, a nagy „emberi titkokkal” mégis adósunk maradt. Minden szerepében tragikusan-komikusan jellemzett, mintha a világ képébe szerette volna vágni életszemléletét: „Bohóc vagy, te élet, komédiás, én ugyan nem veszek komolyan. Látod, megmutatlak az embereknek, de ezt te nem érdemled meg tőlem, még kevésbé a színháztól!”

Friss emlékkép Heltai Jenő *A Tündérlaki lányok* című színjátékának bemutatója, s emlékezetes élmény – most már Dürriegl – Zsuzsa cserfes Sáríkája, a pesti úriház eladó leánykája, aki a legszívesebben tótágast állva fogadná a gavallérokat, a kérőket. Mozgása arról árulkodott, hogy semmilyen ügyet sem támogat. Önállóan szeretne repdesni Budapest utcáin. Ha vénlány marad, akkor vénlány marad – na és, mi van akkor? Néha nekigyürkőzött, hogy elmondja véleményét a dolgokról, s aztán megvetően legyintett egyet, és

elhallgatott. A zongorához menekült. Klamm, klamm. Beviharzik az életbe, s aztán visszavonul az odújába.

A nagybecskereki hivatásos magyar színház első bemutató előadása vegyes fogadtatásban részesült. A recenzensek szegény Heltai Jenőn verték el a port, és természetesen a „rendszer ellenségén”, a „magyar nacionalistán”, Juhász Ferencen, Zsuzsa édesapján. Korom Tibor Zsuzsát sem kímélte. Szemelvény: „D. Juhász Zsuzsa aprólékosan kidolgozva és őszinte átéléssel hozta színre Sárrikát, a magát naivnak mutató, de az érett nő ravaszságával operáló legfiatalabb Tündérlaki lányt. Helyenként azonban közelebb állt Péterpusztához, mint Pesthez” (7 *Nap*, 1953. november 1.).

Az erényét taposta a sárba a tájékozatlan recenzens. Mi, valamennyien, felkapaszkodott péterpusztaiak vagyunk, ezt illik tudni. Zsuzsa „aprólékos gonddal” figyelmét erre is kiterjesztette. Péterpusztai lényé tudatos volt, Sárrikájával sejtette-jelezte azt (is), hogy a Berg család valamelyik távoli vagy közelebbi őse savanyú bort mért valahol a magyar ugaron.

David Belasco *Pillangókisasszony*ának színrevitele nagyvonalú gesztus volt közvetve a színház és közvetlenül Juhász Ferenc részéről. Az érzékeny szerelmi történet – érzékeny epikedésekkel – amolyan abszolút bukás lehetett volna, ha Cso-cso-szán szerepét a rendező nem osztja Zsuzsára. A híres opera, a *Butterfly* librettója – eredetiben a színen. Ebben a műben minden banálisán egyszerű, újszerűséggel aligha hathatott a nézőre, de Zsuzsából újból feltörték a gátlástalan érzések, nyíltan – néha mégis visszafogottabban – vallott szívügyekben. Most már szorongani, félni is láttuk a színpadon, többször messze túllépett a színpadi szituáció logikai és racionális határain. Elsősorban ember volt: a ráción túli belső világ ábrázolásával.

A recenziókból: „Cso-cso-szán, a tragikus sorsú géjsa D. Juhász Zsuzsában kétségtelenül tehetséges tolmácsolót kapott. Ez a szerep komoly próbára teszi a színészt, mert a kedélyállapotok és érzések egész sorát kell érzékeltetni. Tehetségét elmélyüléssel egészítve ki, D. Juhász Zsuzsa megrázó erővel, művészi és lélektani pontossággal ábrázolja a boldogtalan *Pillangókisasszonyt*. Szerepét árnyalatfinom lélekrezdülésekkel megérlelte magában. Alakítása azok közé tartozik, amelyek az ember emlékezetébe vésődnek (K. T. 7 *Nap*, 1953. XI. 20.). S. P. (*Magyar Szó*, 1953. XI. 28.) méltatásából: „A *Pillangókisasszony* előadásában különösen Juhász Zsuzsa magas színvonalú művészi játékát kell megemlíteni – Juhász Zsuzsának sikerült Cso-cso-szán érzékeny polgárkisasszonyokat megríkató giccses figurájába életet lehelni.”

Nem szerepelt Nušić *Megboldogultjában*, Dario Nicodemi *Vakarcs* című vígjátékát megrendezte, „element” mellette a *Sárga csikó* című népszínmű, Miller *Édes fiaim* című drámájától is távol maradt, a *János vitéz* sikerében sem osztozott. Végül a társulat legrangosabb előadásában, Kodolányi János *Földindulás* című drámájában – pontosabban: parasztdrámájában – Julit tolmácsolta. Erről a kiváló előadásról a vajdasági magyar sajtóban egy sorral,

egy betűvel sem emlékeztek meg az elvtársak. (Szolgabeszűt.) A színházat a végrehajtó bizottságok, népbizottságok már leírták, lesöpörték az asztalról. A *Földindulás* a „megállított pillanatok” varázsával hatott. A mű rengeteg „magyar” problémát vet fel. Vádirat egy olyan társadalom ellen, amely a magyar falut a pusztulásba taszítja.

Zsuzsa „népi öltözékben” Boros István vállára borulva? Mintha egy füredi bálból hazatérően a szépségkirálynő, egy dáma elvegyülne a tarka tömegben. Mégis tudott látomásos színházat élénk varázsolni minden mozdulatával, hangsúlyával. Ez a Juli az álmában születhetett meg. A színpadon nyoma sem volt groteszk játéksztílusának. A magunk sorsa felett kesergett, sírt-zokogott ez a Juli, s mi tudtuk, hogy mi fáj oly nagyon neki. Elvesztette a magyar társulatot. Édesapját brutálisan elmozdították a művészeti vezető posztjáról, már nem is rendezhetett.

Színésznőnk megírta cikkét a *7 Napban* (Szabad nekem is hozzászólni, 1954. május 1.). Megemlíti, hogy még a súlyos gazdasági helyzet sem teszi indokolttá a magyar és a román társulat megszüntetését. Leírta azt is, hogy a végrehajtó bizottság ülésén elhangzott vélemények között volt néhány határozottan rosszindulatú, sőt cinikus is. A cinikus ember pedig, sajnos, mindennek csak az árát tudja csupán, az értékét nem tudja semminek. S ez már azért is szomorú, mert néhányan felelőtlen kijelentésükkel egy város vagy talán egy egész országrész magyar ajkú polgárainak színháza alatt fűrészelik ketté a lehetőséget. **Lelkük rajta!**

Nem vesztette el önbizalmát. Megírta cikkében, hogy a társulat előtt csak egy út áll: dolgozni. Dolgozni tovább, mintha mi sem történt volna. Még több bemutató előadást, és vállalni a vidékjárást. Dimitrijević Lusztig Mara, akinek sikerült megóvni színházát, a topolyait a végveszélytől egészen 1960-ig, válaszában megállapítja, hogy nem kellett volna színházat alapítani ott, ahol nem volt meg minden lehetőség, s a nagybecskereki társulat nem azért szűnik meg, mert magyar. D. M. engedelmes, megtűrt közkatonája volt a rendszernek. A Juhász családról ez nem mondhattatott el. A társulattól csak egy színész – Boros István – tagosodott be a KP-ba.

VEGETÁLÁS, VESZTETT ÉLETKEDV

Az új évadban a társulat félhivatásos státusban dolgozott, s Zsuzsa levelének szellemében még a vidékjárást is vállalta. Még egy évig együtt maradhattunk, habár néhányan távoztak a városból. A szellemi vezérünk Zsuzsa lett. Szervezett, rendezett – nagyjából sikerrel –, szerepelt, és szikrázó dialógusokat folytatott az üléseken a színház gyors halálát elősegítő magyar janicsárokkal.

Zilahy Lajos *Zenebohócok* című színjátékában átkerékpározott a színen. Vastaps ezért a villanásért, ezért a munkavállalásért. Még az *Amít az erdő*

mesél című borzadályba is bemerészkedett. Braun István *A Magdics-ügy* című drámájában a régi. Ebben a „szocialista drámában” valóban sikeres alakítást csak Zsuzsa nyújtott. Prológot mond Goldoni *A hazug* című vígjátékában. Bernard Shaw *Pygmalion*jában – a rendező, Lányi István *A tanár urat megleckéztesítik* címmel vitte sikerre a darabot – megint valami másnak a jelképe, többnek, izgalmasnak. A recenziókból: „Juhász Zsuzsa kvalitásai Elisa szerepében helyenként olyan művészi színvonalat értek el, amelyben valóban megelhetjük Shaw szellemét. Könnyed, természetes, hihetetlenül emberi volt, ezért apróbb túlzásait szívesen elnézte neki az ember (L aláírással, 7 Nap, 1955. III. 27.). V. G. írása a *Magyar Szóban* (1955. III. 20.): „Az Elisa virágáruslányt alakító D: Juhász Zsuzsa szinte szemünk láttára alakult át kis vadócból dámává. Igazi elemében volt, s felfelé ívelő játéka csak az utolsó jelenetben vesztett eredetiségéből.”

Érdekes, gondoltam akkor olvasás közben. A recenzensek mindig azt marasztalják el, ami nekem – engedjenek meg nekem egy csöppnyi szubjektivitást – ördögien tetszett, amiben én azt a „valami más” éreztem, láttam, ami valahogy pimaszul kihívó volt az ötvenes években. Maradéktalan tökéletességgel hívta Zsuzsa életre Elisát, hangjának burjánzásában gazdag színskálát vonultatott fel. Tudta, hogy ez a búcsúszerepe. Az utolsó előadás után összevakarta az asztalon a sminkjét, hóna alá csapta a törülközőt, szappant, vazelint, és azt mondta:

– Gyerünk, Zoltán, megyünk a színház elé. Eladjuk ezt a kacsatot, és berúgunk. Elvtársak és elvtársnők, gyászmagyarok: öt dinár a souvenir!

Nevetett és könnyezett. Nem lesz több belerajzolás a színpadi alakok mögé. Elsorvad a gesztus nyelve. Már nem lesz sem kedveskedő, sem elutasító. Elment, a szülei Zágrábba távozott. A *Magyar Szó* Jó reggelt rovatában évekig érdekes, színes jegyzeteket publikált. (Nyelvezete csípős volt.) 1976-ban hunyt el, mindössze ötvenévesen. A magánélete is olyan rövid volt, mint színházi tündöklése.

*

Nyers volt az utolsó napokban, megsértették emberségében, magyarságában. Emberi érettsége, tapasztalata már nem érvényesülhetett a színpadon. Hívták szerb színházakba, de a világ, az emberek alávalósága örökre elhallgattatta Zsuzsát. Néha-néha visszatért szülővárosába, fellépett a Madách Színház jubileumi rendezvényein. Szavalt és prózát mondott. Az évek persze felhígtották színei élénkségét. „Nincs már miből meríteni – mondta egy alkalommal –, mert hiszen öt dinárért eladtam a souvenir, emlékszel?”

Vevőket azonban a souvenirre nem találtunk.

D. JUHÁSZ ZSUZSA SZEREPEI, RENDEZÉSEI 1951–1955

Bródy Sándor: *A tanítónő* (Tóth Flóra, Madách Színház, Nagybecskerek, 1951), Komor Gyula–Stefanidesz Károly: *Aladár nem számár* (Tündér, Narodno pozorište–Népszínház, Szabadka, 1951), Nicolo Macchiavelli: *Mandragora* (Lucrecia, Narodno pozorište–Népszínház, Szabadka, 1952), Indig Ottó: *Ember a híd alatt* (Ágnes, Narodno pozorište–Népszínház, Szabadka, 1952), Hunyady Sándor: *Pusztai szél* (Cigánylány, Narodno pozorište–Népszínház, Szabadka, 1952), Molière: *A képzelt beteg* (Toinette, Madách Színház, Nagybecskerek, 1953), Anday Ernő: *Pusztai virág* (Éva, Madách Színház, Nagybecskerek, 1953), Heltai Jenő: *A Tündérlaki lányok* (Sárika, „Toša Jovanović” Narodno pozorište–Népszínház, Nagybecskerek, 1953), David Belasco: *Pillangókisasszony* (Cso-cso-szán, „Toša Jovanović” Narodno pozorište–Népszínház, Nagybecskerek, 1953), Dario Nicodemi: *Vakarcs* (Scampolo/rendezés, „Toša Jovanović” Narodno pozorište–Népszínház, Nagybecskerek, 1953), Kodolányi János: *Földindulás* (Juli, „Toša Jovanović” Narodno pozorište–Népszínház, Nagybecskerek, 1954), Miroslav Feldman: *Sötét idők* (rendezés, Madách Színház, Nagybecskerek, 1954), Zilahy Lajos: *Zenebohócok* (Elvira, Madách Színház, Nagybecskerek, 1954), Géczy István: *Amit az erdő mesél* (Zsuzsika, Madách Színház, Nagybecskerek, 1954), Braun István: *A Magdics-ügy* (Erer Magdics, Madách Színház, Nagybecskerek, 1955), Carlo Goldoni: *A hazug* (Prolog, Madách Színház, Nagybecskerek, 1955), Bernard Shaw: *A tanár urat megleckéztetik/Pygmalion* (Elisa Doolittle, Madách Színház, Nagybecskerek, 1955), Ljubinka Bobić: *Blo család* (rendezés, Madách Színház, Nagybecskerek, 1955).

ISMERETLEN DOKUMENTUMOK MIKSZÁTH KÁLMÁN KÜLÖNÖS HÁZASSÁG CÍMŰ REGÉNYÉNEK VALÓS SZEREPLŐIRŐL

KUNKIN ZSUZSANNA

Az irodalomtörténészek, valamint a Mikszáth-kutatók azon állítását, hogy a *Különös házasság* néhány szereplője nem képzeletbeli figura, és hogy a regény egyes történései valós színhelyen, Párdányon, a jugoszláv–román határ menti vajdasági faluban játszódnak (ma a falu neve Meda), néhány múlt századbéli eddig még nem közölt pecsétetes levél meg egy korabeli kötelezvény is dokumentálja.

Dr. Demkó Pál (1838, Simánd, Arad m.–1904, Nagybecskerek) Torontál vármegye becskerekai képviselőjének hagyatékában található az említett iratok. Arról a Demkó Pálról van szó, aki Nagybecskerek történetében leg-hosszabb ideig volt képviselő (1884-től 1901-ig) a magyar parlamentben, és akinek mandátuma idején a város villanytelepe, kórháza, szőnyeggyára, keskenyvágányú vasútja épült. Irodalmi vonatkozásokban is érdemes személy volt dr. Demkó Pál, aki mint az országgyűlés képviselőháza zárszámadás-vizsgáló bizottsági tagja Jókai-val együtt járt be a Sándor utcai tisztelt Házba. Mikszáth Kálmánt is ismerhette, aki ugyanekkor, a képviselőház 1887–92 évi ülészakájában a könyvtári bizottság tagja volt. Lauka Gusztáv, Petőfi jó barátja pedig mindennapos vendég volt Demkóéknál, ebben a patinás Bega-parti városban. A Demkó család birtoka Párdány közelében volt, a *Különös házasságban* szereplő Buttlerok birtokai mellett, ahonnan Bogdanovich Vilibald, a szóban forgó dokumentumok említettje és a levelek címzettje származik. A Bogdanovichra vonatkozó XIX. századbéli dokumentumokat Demkó István (1881–1976), dr. Demkó Pál fia őrizte meg. Ezekből közlünk néhányat, melyek adalékuul szolgálhatnak Dóry Mariska és Buttler János házasságának meg főleg e két regényszereplő valóságának megvilágításához.

Mielőtt azonban rátérnénk a dokumentumok felsorolására, nézzük meg, ki is volt Bogdanovich Vilibald, kinek a Buttlerok az említett leveleket címezték.

Bogdanovich Vilibald 1813-ban született, katonatiszt volt a 2. huszárezredben, de később kilépett a hadseregből. 1848-ban Torontál vármegye or-

szágyűlési képviselővé választotta Párdányon. Ott volt Pesten az első népképviselési országgyűlés megnyitó ülésén 1848. július 5-én. Ezt a Borsos József és August Pettenkofen-féle litográfia (a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában) bizonyítja. Az ábrázoltak között Széchenyi, Kossuth, Perczel Mór és Deák Ferenc mellett ott van Bogdanovich Vilibald is. 1848 nyarán nemzetőrtiszt, október 27-én címzetes őrnaggyá lett, majd a Torontál megyei felkelő nép vezére és az alezredesi rang viselője. Itt érdemes megemlíteni, hogy Bogdanovich Vilibald kézbesítette Görgeynek a Függetlenségi Nyilatkozatot. A szabadságharc leverése után az aradi várbörtönben raboskodott, majd Pesten a Neugebäudeban sínylődött. 1850 júliusában amnesztiában részesítettek. Ezután párdányi birtokán gazdálkodott, ahol igen nagy gazdagságra tett szert.¹ Ebből a vagyonból Bogdanovich Vilibald jótékonyossági célokra is juttatott, többek között Vörösmarty Mihály árváinak is. Erről Deák Ferenc, a költő gyermekeinek gyámtyja saját kezével 1856. november 21-én nyugtát írt Bogdanovich Vilibaldnak „húsz pengő forintokról”, melyet e sorok írója Párdányi segély Vörösmarty árváinak 1856-ban címmel az újvidéki *Hungarológiai Közlemények* 1982. évi 3. számában közölt.

Bogdanovich Vilibald a múlt század második felében az akkor 3500 lakosú Párdány nagyközségben vezető személyiség volt, Torontál megye jegyzője, több megye táblabírája. Levelesládájából hat pecsétes levél, egy nyugta Deák Ferentől és egy kötelezvény Buttler Jánosnéól a Demkó család jóvoltából megmaradt. A nyolc dokumentum közül hetet írások írták, de rajtuk van azokon is azoknak a személyeknek a saját kezű aláírása, melyek ez esetben bennünket érdekelnek. Három levélen Gr. Buttler Jánosé, kettőn pedig Gr. Buttler Jánosné Döry Catarineé.

Az 1792-ben megtörtént különös kényszerházasság eseményeit Bernáth Dezső, Bernáth Zsiga regényszereplő fia mesélte el Mikszáth Kálmánnak. Ezek a történetek szolgálták később alapul a *Különös házasság* megírásához, melyben az író a történetet 1810-be helyezte át azzal, hogy Döry Catarine grófkisasszony nevét Döry Mariskára változtatta, Buttler János gróf neve azonban a regényben változatlan maradt. Buttler János (1773–1845) és Döry Katalin (1773–1852) közel negyven évig tartó pere, mely még 1794-ben kezdődött a házassági szerződés felbontása ügyében, Buttler Jánosné anyagilag igen keményen sújtotta. Bár a férj holta napjáig, 1845. május 3-ig 5000 pengő forint tartásdíjat fizetett a grófnénak, rokonsága pedig az erdőtelki, hanyi és párdányi birtokokra nézve az özvegyi jogot elismerte, és Buttlerné Döry Katalin életének tartamára lemondtak e javakhoz való minden jogukról, az özvegy 1845 után mégis anyagi gondokkal küzdött. A tény az az 1845. június 29-én keltezett német nyelvű elismervény is bizonyítja, melyet a grófné saját kezűleg írt alá,

¹ Kozma György: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc szereplőinek lexikona*. Kézirat. OSZK Kézírtattár (Fol. Hung. 2092)

és amely szerint Buttlerné Bogdanovichtól, a párdányi birtok árendásától 1200 „konvencionális pénzt” vett át előlegként.

A nyugta szövege németül:

„Ich unterzeichnete bestättige hier, mit von Herrn Vilibald von Bogdanovich a'conto der zunächst flüssigen Bárdányer Arenda eintausend und zweihundert Gulden in Conv:entionel/ Münzen in Voraus erhoben zu haben, – dem obgenannten Herrn von Bogdanovich auf den Fall, dass in Folge des mit dem kön:iglichen/ Fiskus aufrechten Processes keine Arenda Zahlung bis 1ten December 1. /aufenden J./ahres/ welchen Tag ich als den die Rückzahlung bestimme flüssig gemacht werden könnte, meine zunächst flüssige Erdö Telker Arenda bis auf den Belauf den obigen summen anweisend.

Pest, am 29ten Juni 845
Id est 1200 fr. C. M.

Graf Butler Sándor
als Bürge

Catarine Gräfin Buttler
geborene Gräfin Dóry”

A nyugta magyar fordításban:

„Én, alulírott ezennel igazolom, hogy Bogdanovich Vilibald úrtól egyezer kettőszáz forintot konvencionális monétában az esedékes bárdányi árenda címén előre felvettem. Abban az esetben, ha fõnt említett Bogdanovich úrnak az árendafizetés f. é. december 1-jéig, mely napot a visszafizetésre meghatároztam, nem következne be a királyi fiskusnál folyamatban lévő perem miatt, a fõnt említett összeget a legközelebbi Erdö Telki árendából fogom átutalni.

Pest, 845. június 29-én
Id est 1200 fr. C. M.

Gróf Butler Sándor
mint kezes

Catarine Buttler grófné
született Dóry grófnő”

Buttler János halála után Bogdanovich Vilibald levelet kapott Benyovszky Pétertől, melyben többek között az „árendális contractus” hiteles mását kéri. A kérelmet a grófné egy saját kezű mondattal és aláírásával Pesten, 1845.

augusztus 22-én megerősíti. Benyovszky Péter, a grófnő ügyvédje leveléből azt is megtudjuk, hogy a grófi kastélyt kirabolták.² Íme a levél:

„Pest, Aug. 22-kén 1845.

Tekintetes Úr!

Ma kaptam tudósítást Bécsből Agens urtól, hogy a' Decretum, melly szerént mind a' M(é)l(tósá)gos Grófnő, mind a' Te(kinte)ttes Úr Repositionális tárgyában hozott . . . vissza . . . Al Ispán Urnak helybe hagyatott, még Al Cancellár Ó Ex(cellenci)ája által alá írva nem lévén még tsak a' napokban fog a' megyéhez le küldetni. – Mihelyt meg érkezend a' Decretum, méltóztassanak T. Kolossy Urral kezét fogva sürgetni és szorgalmazni, hogy a' Brachialis Executió minél hamarabb megessen.

A' M(é)l(tósá)gos Grófnőnek költsége 's fizetési lévén, 2000 p. fra van szüksége méltóztassék a' Te(kinte)ttes Úr a' múlt Majusi . . . hátra lévő Summa behajtására ezen Summát, valamely ide való nagy kereskedőre szóló Irratta mellett, minél előbb felküldeni, mivel 10. nap múlva Erdő Telekre fog a M(é)l(tósá)gos Grófnő utazni, s ottani kastélyát mellyből minden bútorokat ki rablottak . . . – A' Irrattát méltóztassék csak hozzám intézni, szolhat a M(é)l(tósá)gos Grófnő nevére, de szolhat az enyémre is.

Becses jóvoltába ajánlott különös tisztelettel maradok

A Tekintetes Urnak

alázatos szolgálja
Benyovszky Péter

Arendalis Contactusának hiteles mássát is méltóztassék felküldeni. A fent irtakat teljesíteni kérem magam is.

Grof Buttler Jánosné”

Buttler János levelei közül egyet választottunk ki, melyben Bogdanovichot arra kéri, hogy obligáció ügyében intézkedjen a szolgabírónál. A levél keltezése 1845. január 26., Erdőtelek. A címzés Párdányba szól. Buttler írnoka Vilibald helyett Vilibárdot, Párdány helyett Bárdányt ír:

„Tekintetes Úr!

Kérem: legyen már szíves valamit írni, – én semmit sem tudok: elküldte é már Buday Ferencz ügyvéd Úr az eredeti obligatiót Torontálba, mi végett az executiót nem tudták végrehajtani. Méltóztasson már valamit ezen perben végezni, és a' Szolga Birót a' ki ebben el fog járni felszólítani, hogy véget vessen a' bajnak. Már a' jövő postán a' Fő Ispánnak Hertelendy Urnak is kénytelen

² A rablásra Dr. Dóry Ferenc *Gróf Buttler János házassága* c. könyve (Pécs, 1931) is fényt derít

leszek írni, hogy szorítsa a' Szolga Bírót kötelességének végre hajtására. Ki is kérésem ismételvén, válaszát minél előbb elvárva Üri jó voltiba ajánlott maradok Erdő Telken 26^{ik} Januar 1845.

Az Tekintetes Úrnak kész szolgálja
Gr. Buttler János”

Mikszáth Kálmán *Különös házasságának* terjedelmes irodalma van, a megtörtént esemény szereplőiről is igen sokat tudunk. Még a közelmúltban is születtek újabb írások a regény hőseiről és helyszínéről, mint például Franz Otto Roth 1983-ban Grazban megjelent munkája a *Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs*ban, mégis úgy érezzük, az itt közölt dokumentumok rávilágítanak Buttler János életének utolsó szakaszára, valamint özvegyének 1845 utáni, kevésbé ismert életére, még mindig újat mondva a témáról, előtérbe hozva ugyanakkor egy elfelejtett párdányi negyvennyolcast, Bogdanovich Vilibaldot.

„RÓZSA SÁNDOR OLYAN VOLT . . .”

C S E H M Á R T A

Aki foglalkozott vidékünkön néprajzi gyűjtéssel, az tapasztalatból tudja, hogy ritka az a kis falu, település ezen a tájon – vagy talán nincs is ilyen –, ahol Rózsa Sándor, a betyár neve ismeretes ne volna, ahol a helybeli mese-mondók, régi öregek elbeszélései nyomán ne tudnának valamilyen kalandjáról, helyben történt esetről is sokszor, amely történetté, históriává kerekedve máig megőrizte a szájhagyományban a betyároknak, s közöttük is a leghírhedtebbnek, Rózsa Sándornak az alakját. És a múlt századi betyárvilág emlékét.

Rózsa Sándort az „e honnbani rablógarázdálkodás vezéré”-nek nevezi egy 1853-ból való körözlevél, amely „1000 pengő vagyis 25.000 váltóforintnyi öszveg” értékű díjat tűzött ki a betyár fejére. Nem is minden eredmény nélkül, mert 1856-ban sikerült elfogniuk őt a hatóságoknak. Kétszer ítélték életfogytiglani fegyházra – előszörre kegyelemmel kiszabadult –, s végül is „tömlőcben pergette le veszélyes életének végnapjait”, miként a história meséli róla.

Már a maga korában is nagy volt a híre, s habár többnyire köztudott ma is, hogy valós személy volt, a róla szóló történetekben alakja annyira folklorizálódott az idők folyamán, hogy sokszor nemcsak saját „véres és hírhedt” tettei, de más betyárkéi is a nevéhez kötődnek, sőt, valótlan, hihetetlen és mesés kalandok is. Némelyiket nemzetközi vándormotívumként ismeri a folklórtudomány. (Például a ló lábára fordítva fölvert patkó révén való menekülést, azt, hogy nem fogja a golyó, vagy hogy megmentette egyszer a császár életét.) Rózsa Sándor alakja, és a többi betyáré is, sokszor idealizálva jelenik meg a néphagyományban, így a mondák közül is nem egyben. A társadalom peremére szorult útonálló, a körözött betyár a közösségi tudat ezen régióiban pozitív hőssé alakult át, akire nem minden félelem nélkül ugyan, de a csodálat és a tisztelet bizonyos fajtáját sem nélkülöző rokonszenvenvel tekint a közösség, amely híret generációkon át is élteni. Abban a szellemben, mint ami az alábbi idézetből sugárzik: „Nehogy azt higgye ám, hogy Rózsa Sándor rabló, utonálló volt! Igazságszerető nagy ember volt ő! Csak hát ugy osztotta az igazságot,

ahogy lehetett abban az időben. Elvette a gazdagoktól a pénzt, s odaadta a semmitleneknek.” (Részlet egy alföldi parasztember elbeszéléséből; I. Balassa–Ortutay: *Magyar néprajz*, 1979, 555. 1.)

Ez az idealizálás bizonyára nem teljesen független a ponyvanyomtatványokból eredő hatásoktól sem, valószínű azonban, hogy a népi kultúrának azokhoz a késztetéseihez is köze van, hogy hősöket teremtsen, hogy megformálja, és szemléleti eufemizmussal átformálja, ha szükségét érzi a magateremtette hősöket, hogy ideáljai minél kedvesebbek, szívéhez minél közelebb állóak legyenek. A szegénylegény-romantika létrejötté, népszerűsége, szívós továbbélése talán leginkább ezzel magyarázható, s nem is csak a betyármondák körére, s nem is csak a magyar folklór szegénylegényeire vonatkoztathatóan.

A *Rózsa Sándor menedéke* (Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1993) című gyűjtemény szövegei ebben az értelemben is jellegzetes mondaszövegek, noha az idealizáció valamivel kevésbé jellemzi őket. Bizonyos (pedagógiai célzatú?) távolságtartás sugárzása – vagy mondjuk így: realizistikusabb szemlélet – is érezhető rajtuk, annak a tudata, érzékeltetése, hogy ezek a hírességek, minden okkal vagy ok nélkül nekik tulajdonított jó tulajdonságuk mellett is – törvényszegők voltak: „Azé a törvény, akié a hatalom – így aztán olyan időkben, mikor egyre-másra csorba esett az igazságon, a betyárok saját fejük szerinti igazságtételének nagy híre támadt. Mert a szegényt, úgy hírtelt, nem bántják, de a gazdagokat jól megfircangolják. Nagy lett a betyárok híre, nagyobb a vérdíj is, amit a fejükre kítűztek. Hajtóvadászat folyt ellenük. Mert ugyancsak önkény volt az, amit ők folytattak, hiába gyakorolták az egyenlők okán-jogán. [. . .] Angyal Bandi, Bogár Imre, Sobri Jóska, Patkó Bandi, Fehér László, Savanyú Jóska – csúfosan végezte mindegyik.” Ezt olvashatjuk a kötet elején, s ehhez a gondolathoz kanyarodnak vissza a befejező mondatok is: „Fakeresztnél, fa alatt és partoldalban, szanaszét pihennek feledett sírokban, pihen vad szívük. Csak a dal temeti őket nefelejcshorba.”

A mondákban, s így ezekben is, amelyeket a Forum Könyvkiadó e kiadványában olvashatunk, a történeteket éltető közösség számára – a hősök mellett – a történetek színhelyét megnevező földrajzi nevek is rendkívül fontosak. Ezeknek révén aktualizálódnak és válik motiválttá a kapcsolat a mese, valamint a mesélő és a mesék „befogadói” között, nem okvetlenül a történelem, csak a történet, vagyis a népies szóhasználat szerint értelmezett história szintjén. Toponimiák révén válnak ezek a történetek még inkább a mieinkké. Attól, hogy Topolya és Nagyfény, Bajsa és Szaján, Törökkanizsa és Ada, Ludas és Bajmok, Jázova és Moravica, Rogatica és Telecska neve tűnik föl bennük. Más, távolabbi települések neve mellett természetesen, hiszen a betyároknak lételemük volt a mozgékonyság. (Már Petőfi is fölemlgette: Gyors a madár, gyors a szélvész / Gyors a villám; / Hanem az alföldi betyár / Még gyorsabb ám!) Portyázva és lopva-rabolva, vagy menekülve és bujdosva jártak be nagy területeket, s hagytak maguk után nyomot – a népköltészetben is. Miként a

Rózsa Sándor menedéke című könyv, a *Mondavilágunk* című sorozat e darabja is bizonyítja.

Megritkultak-megfogyatkoztak napjainkra a mesemondó alkalmak, s a hagyományörzés kútja is ki-kiapadozik. Különösen kedves ajándéknak kellene hát érezni a *Mondavilágunk* című sorozatot, amely, úgy tűnik, küldetést kíván vállalni azzal, hogy időről időre fölszínre hoz egy-egy maroknyit a hagyományainkból. 1990-ben jelent meg az első könyv *Mátyás király országlása* címmel, 1991–92-ben a második, a *Szent Péter atyafisága* című, és 1993 decemberében vehettük kézbe a sorozat harmadik kötetét, amely a betyármondáinkat mutatja be. Jung Károly szakszerű válogatója mondáinknak, ha szűkmarkúan bánik is kincseivel. Bognár Antal íróként működik közre. A népi elbeszélésmódnak az élőbeszéd jellegzetességeiből eredő közvetlen egyszerűsége és az ő markáns stílusjegyei uralják a szövegeket. Ebben a kötetben Németh Csongor rajzai láthatók. A *Mondavilágunkban* nagy nyomatékkal jut kifejezésre a mindenkori illusztrátorok munkája. Szinte oly mértékig, hogy néha komoly gondot jelentene eldönteni: a rajzok kísérik-e a szöveget vagy a szöveg a rajzokat. Különösen a sorozat e könyve kapcsán vetődhet föl a szemlélődőben ez a kérdés, mert itt, habár sem a szakmai ügyességnek, sem a témához simuló illusztrativitásnak nincsenek híjával, kevésbé mutatósak a rajzok, mint a megelőző sorozatdarabok esetében (különösen az elsőben) voltak.

NYELVJÁRÁSI SZÖVEG ÜRMÉNYHÁZÁRÓL

Az itt következő nyelvjárási szöveg alapjául szolgáló hangfölvételt 1980. március 19-én készítette Fehér Lajos nyugdíjas ürményházi tanító Kincses János „helybeli születésű és lakosú” földművessel, aki a fölvétel idején nyolcvannégy éves volt. Elbeszélésében a Rózsa Sándorhoz fűződő helyi történeteket mondja el.

(Köztudomású, hogy utolsó gyilkosságát Ürményházán követte el Rózsa Sándor 1856. január ötödikén. Hogy ez az eset hogyan is történt, arról kérdezem Kincses János bácsit. Ő ugyanis jól emlékszik arra, hogyan mesélték a nála is idősebb ürményházi lakosok a történeteket.)

– A mese úgy kezdődött, hogy Rózsa Sándor mikor ideérkezett, Ürményházára, bejelentették. Valaki főjelentette a községházára. Mer mán a község akkó fét. A hallottak után. Mikor ez megtörtént, a csendörök kin voltak szolgálatba a községházáná, fogták a csendörök a bírót, hogy gyűjjön velök. A lakást is megmonták, hogy hun van, hun tartózkodik Rózsa Sándor. Mikor főfűttek a kertén a nagyuccárol a kisuccára, abba a lakásba, beméntek az udvarra, a konyhaajtóhon odaát a csendör, és beszót, hogy adja még magát Rózsa Sándor, mer tudják, hogy itt van. A Rózsa Sándor erre kilót az ajtón körörsztű, agyonlúte az égygyik csendört. A másik csendör oszt akko^F agyonlúte

a // a bírót. (Nem a csendőrt, etévesztettem!) A másik csendőr, a másik csendőr, aki odamént a Huszkáva¹, hogy majd kiszóllítik a lakásbu¹, oszt a Huszka // hát az éccerre kíszen vó¹t, agyon lét lúve; a csendőrök szétszalattak, segíccséget ide, hogy fogják közre a zépületét. Addig az idejig a Rózsa Sándor befogott a kocsiba . . . Vasas kocsi vót, ládakocsi va^ót, abba vót a monicójuk, abba vót a fegyverük, abba vót a pézük is. Hár^oman vótak a betyárok. Ez vót az utolsó gyilkossága Rózsa Sándornak a közsígben.

(Kinek a házában húzódott meg Rózsa Sándor?)

– Johán Ferencnek a házába, ahun máma is, az Oto^usék mellett van, ott vót beszáva a Rózsa Sándor. Ott lakott a Csik Gergő. Mink kilencszáztizennégyben besztünk egy öregemberre, nyolcvannyóc éves vót, Karasetyénován (Jaszénova, Jasenovó) vótunk a póstán, a póstakisasszon monta, hogy mēnjünk bē, az öregné lehet kapni mindēt, mer mi nem kaptunk kosztot. Odavótunk a lovakka. Az öregembert keríjjük mēg, a falu végin van, horgyi lē a katonaságnak . . . Ajis a Rózsa Sándor bandájába vót. Nyócvannyóc éves vót. Oszt egyg őszvérre¹, kétkerekű kiskocsiva, hordó rá vót téve, mindēn éccaka vitte lē a katonáknak a bort mēg a pálinkát, ami nem vót szabad. Tiltva vót. Ez kilencszáztizennégybe vót. Akkor oszt azt kérdezte túllünk // négyen vótunk űrményháziak, fijatalok / lovakka vótunk, a katonaságnak hortuk a monicójót mēg a zélelmet // azt kérdezte túllünk, hogy űsmerjük-ē ez-mēg-ezt űrményházán? űnēki a neve Oláj Jóska. ű akkor mēnekūt innēn űrményházáru¹, mikor az az űtközet vót a csendőrök mēg a betyárok közt. ű is mēsebesūt. Sebesűlve mēnekűlt, itt gyogyfították ki. Oszt lēmēt oda Jészénovára. Oszt akkó engēm, az én apámat űsmerete. Mēg a Vas Vincének a z'apját. De a másik kettőjét nem űsmerete a zöreg. Mondják mēg, ha hazagyünnek űrményházára ezéknek mēg ezéknek a zembéréknek, hogy él mēg az Oláj Jóska. Az volt a bēcsületēs neve. ű vót az, akit kigyogyfított egyg öregasszony itt űrményházán a sebesűlésbű¹. Oszt oda lēmēnekūt. Nyócvannyóc éves vót mán akko^r a zöreg. Mink mēg tizēnhat évesek vótunk / tizennégybe.

No, oszt akkó most gyün a másik eset. Az öreg ebbű¹ a csapatbű mēnekűlt mēg. Mer a betyárok hároman vótak. A csendőrök mēg nyócan vótak. űgyhogy hajtották űket lóháton a csendőrök, mindēnűtt kísírtētték azt. A betyárt.

(Jani bácsi tud, illetve hallott mēg egy másik esetről is. Ugyanis a közbiztonsági állapotok elég rosszak voltak mēg a szabadságharc utáni években is. Tolvajlások, rablások sűrűn előfordultak a faluban. Egy-két esetről írásos feljegyzések is tanúskodnak. Ezernyolcszázhatvanöt május nyolcadikán egy nagyobb összecsapás volt a betyárok és a csendőrök között. A kanaki [Konak] csendőrlaktanya kilenc csendőre űldözte a környéken felbukkanó betyárokat, és űrményházán be is kerfette űket. A tűzharcban két betyár és két csendőr életét veszette. De mondja el Jani bácsi, hogyan hallotta ű az esetet!)

– A betyárok, mikor megérkēztek űrményházára, este vót. Szárazmalom vót a faluvégēn. A csendőrök mēg nyomukban gyűttek utánuk. Behúzódtak a

szárazmalom alá. De a ^zeső is esett. A betyárok beátak a legszélső házhon. A Han Mihály féle ház, ahun van. Így mondják. Mikor beátak a házhó, kifogták a lovakat, békötözték a ^zistállóba. Léfeküdtek. Lécsendésedtek. A csendörök behúzódta mind a szárazmalom alá, e¹kezdték, későn mán, éjfélt után, lövődözni a tetőbe. Mikor a zesső megá^t. Mer nádtetejes vót a ház. Két betyár a kocsin feküdt. Subába vót bécsavarodva. Mikó^r e¹kezdték lüvődözni a házte^tőbe, a ház kigyulladt, akkor osz¹ ez a két betyár, aki belúrú vót a gangon, ezek fogták minygyán a lovakat, ó¹dották el, és elkezdtek vezetni a zútcába. Ez a kocsin aki aludt, ez nagyon elaludt, ez a betyár, csak arra érzett föl, amikor a csendőr a szuront belevágta. Subán körösztü. / Úgyhogy a két betyár megindút a lóval. Vezeték a lovat. Egyik fátul a másikig. A csendörök kísértették. Szalattak a fáho, oszt odahúzóttak. A ló hátán körösztü a ^zegyik csendőrt agyonlúték. Ahogy égyik fátul a másikhon szaladt. A csendörök oszt háromon tüzeltek. A lovat elúték, a ló elesett, a betyár is lövést kapott. Bemént abba a házba, akit a Cseh Poldi máma fölépített. // A Fakó Borcsának a háza vót az // mégsebesúve // (Ott) égy őregasszon (élt) / Még vót nagyon ijedve, ho^{sv} betörte a kiskaput. A ló ottmaradt az uccán. Megdöglött. Elvérzett. / Betört az őregasszonhon a betyár, oszt akkor égy acskó pézt odaadott az őregasszonnak, hogy tégye e, szilé, énnékem erre mán nincsen szükségem. Így meséli a öregék, akik abba az időbe éltek. Mikor a csendőr bemént / a hátúsó kisszobába mént be, oszt akkor a suba a nyalábjába vót, ráterítette, oszt bevetette magát az ágy alá, befeküdt. A betyár. A csendörök oszt be utána. Az ódalablakon addig lüvődöztek bë, az ágy alá // Az őregasszon nagyon még vót ijedve, azt a zacskó pézt, amit odaadott a betyár az őregasszonynak, minygyá oda^ata egy csendőrnek a kezibe. Annyira még vót az őregasszony ré^múve. / A betyárba oszt addig lövődöztek, míg csak mozogni tudott. Az ablakon körösztü. Akkó miko^r má nem kaptak sémmit jelzést belúrú, a csendörök betörték a zajtót, kihúzták a / az ágy alú a betyárt. Nagyon vérzett, oszt akkó égy révölvér, égy tizenkét lövetü révölvér még kihempéredett a subája alú. Még akkor annyi ereje vót, hogy mégmonta, hogy ha még ezt tudta vóna, hogy nálam van, égy páran még elménteték vóna máma a paradicsomba. Ennyi vót az egisz.

(Mi történt a halottakkal? Mi történt a sebesültekkel?)

– A sebesülteket elvitte a kössig. (A halott betyárokat.) Eltemette a temetőrokba. A halottakat még, a csendöröket, katonai díszpompával temették el. Akkor kigyütt égy csomó katonaság ide. A helyszínre. Komiszóival égyütt. Mer avval vótak, hogy még mēnekült el több betyár is. A betyárok / csak háromon vótak, égy mēneküt e¹, kettőt agyonlóték, há . . . // Még nem vótak vele tisztába, azé gyütt égy szakasz katonaság a komiszóival a helyszínre. De nem tanátak többet. Ez az égy mégsebesú^t, lēmēnt / a kert hátúján nagy őrdögcérna vót, oda behúzódott, oszt oda égy nénike hordott neki énni addig,

míg ki nem gyógyút. Ez vót az az Oláj Jóska, akivel mink beszéttünk kilencszáztizennégybe Jészénován.

(Huszka János, akit Rózsa Sándor 1856. január 5-én agyonlőtt, bíró volt Ürményházán. Nagyon haragudott a betyárra, mert zaklatta a környéket a rablásaival. Írásos bizonyíték, eredeti dokumentum van a birtokomban – fejezi be a történetet a fölvétel végén Fehér Lajos –, hogy Huszka János, amint az elbeszélésben is szerepel, valóban hivatala teljesítése közben „lövetett agyon”).

Lejegyezte CSEH Márta

503 Szam
862.

Családi bizonyítvány
Huszka János örököseinek anyja részére.

Atyja: Huszka János, Szamar Sikein 856-ban
évesen, akkori helység bírójá
a rablók által agyonlötve,
akkoron 50 éves.

Anyja: Csöke Erzsébet, városi születés,
állítólag 34 éves,
Ebből a házasságból 6 kivételesen
gyermekük napszék éltek:

1.) Labor, született April 25-ikén 830-ik éven
felnagy Szabolcs Erzsébet, van két
elő gyermekük.

2.) Katalin, született Szabolcs Sikein 837-ik
éven, férje Pösch János, van négy
elő gyermekük.

3.) János, született Decemb 26-ikén 842
éven, nőtlen.

4.) Rosa, született Január 14-ikén 845-ik
éven, házias.

Ígyant.

1) az anyja öngy 2.) atyja a hivatalból
jelenleg közből elvontat agyon. 3.) János
a házias, jelen dolgozóval.

Ígyant csak a kivétel az erdős anyjaként
két nőtlenked öngyemük, emel háziasaim.
Lelkiháziad Starrisany Szam Sikein 862

(Nővel)
Közösül
Lelkiháziad

A VAJDASÁGI MAGYAR DIÁKNYELV NAPJAINKBAN

MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ

A magyar diáknyelv iránti érdeklődés nem új keletű. Már a múlt században is jelentek meg közlemények a diákok beszédéről, szóhasználatáról, szólásairól. A *Magyar Nyelvőr*ben számolt be Jenő Sándor a fővárosi diáknyelvről, Barcza József debreceni diákszavakról és szólásmódokról, Csefkó Gyula a bajai diáknyelvről stb. 1898-ban tette közzé Dobos Károly *A magyar diáknyelv szótárát*. Ezt követte Parászka Gábor *Diákszótára* 1915-ben. A két világháború közötti időszakban csupán szórványosan jelentek meg olyan írások, amelyek a diákok nyelvhasználatáról szólnak. 1972-ben látott napvilágot Matijevics Lajosnak *A vajdasági magyar diáknyelv* című könyve. Jelenleg előkészületben van az MTA Nyelvtudományi Intézetében egy diáknyelvi szótár.

Matijevics Lajos sokat foglalkozott a nyelvi rétegeződés kérdéseivel. Említtet művén kívül az 1979-ben megjelent könyve, *Az utca nyelve* is erről tanúskodik. A *Vajdasági magyar diáknyelv* voltaképpen doktori értekezésnek készült, a szerző egy évtizednyi munkájának eredménye. 1961-től 1968-ig gyűjtött huszonhat vajdasági helység harmincnyolc iskolájában. Mintegy ezerötyszáz szót és kétszáz szókapcsolatot szótárazott, néhány szó elterjedtségét térképen is ábrázolja. Művében a szerző foglalkozik a diáknyelv keletkezésével, mibenlétével, a diákszókincs gazdagításának módjaival. Szerinte a tanulók csoportnyelvének a kialakulásához a következő tényezők járulnak hozzá: a közösséghez való tartozás érzése, a kívülállóktól való elkülönülés igénye, szembeszegülés a felnőttekkel, tréfálkozás, csúfolódás, utánzás, vagánykodás stb. A diáknyelv olyan sajátos beszéd, amely csak szókincsében tér el az irodalmi nyelvtől, a köznyelvtől és a népnyelvtől. A diákok főleg játszi szóképzéssel, szócsonkítással, szóferdítéssel, a tárgyképek hasonlóságán alapuló névátvitellel, továbbá szókölcsonnésszel gazdagítják szókészletüket. Főleg az argóból vesznek át szavakat, de a szerb nyelvből, a németből és a cigányból is merítenek.

Jómagam korábban a nyelvi rétegeződésnek inkább elméleti kérdéseivel foglalkoztam, csupán a nyolcvanas évek derekán kezdtem el szavakat és más

lexikai egységeket gyűjteni. Történetesen én is diáknyelvi szavak és kifejezések iránt érdeklődtem, egyrészt idegennyelv-szakos hallgatóimtól, másrészt pedig a *Képes Ifjúság* Nyelvi játszótér című rovatának olvasóitól. Meglepődve tapasztaltam, hogy számos olyan szó bukkan fel, amely Matijevics kollégám könyvében nem fordul elő, vagy másképpen szerepel. Az igaz, hogy nekem néhány olyan helységből is van anyagom, ahol Matijevics nem végzett gyűjtést (Csernye, Horgos, Ürményháza), de ez önmagában nem bizonyul elegendő magyarázatnak a jelenség megvilágításához. Azt hiszem, hogy inkább másról van szó, mégpedig a diáknyelv természetéről. Mivel mindig más és más korosztály kerül diákkorba, nyilvánvaló, hogy nyelvezete sem teljesen azonos az előző korosztályéval. Persze az egyik generáció sok mindent átvesz a másiktól, megvan a nyelvhasználat folytonossága, viszont újít is, szükségleteinek megfelelően alakítja a maga nyelvét. A diáknyelv tehát változékony. Egyáltalán nem kell csodálkozni azon, hogy az én gyűjtésemben szereplő korosztályok nyelvhasználata némileg különbözik azokétól a korosztályokétól, amelyekkel Matijevicsnek volt alkalma találkozni, hiszen az utóbbiak jószerivel szülei lehetnek az előbbieknél.

Jellegzetes példaként szolgálhat az elégtelen osztályzat megnevezéseinek sorozata, amely Matijevicsnél ötvennégy címszóból áll, ennyiféleképpen neveztek meg a hatvanas években diákjaink az egyest. Csupán néhányat említek közülük: ász, búger, cövek, daci, gamesz, kampó, keca, szalmaszál, villanykaró stb. Az én gyűjtésemben további tizenegy változata van az egyesnek: betolej (Matijevicsnél betli van), bika, firka, gamcsi (a gamó származéka lehet), hosszú meg egyenes, kancsi, karó, monying, pálca, valamint a villám (a dupla egyes megjelölésére) és a betony (amely három egyes osztályzat közös nevéként szerepel). A matematikaóra Matijevicsnél tizenhét változatban fordul elő (halálóra, makszióra, mat, mate, matek, matesz, matéz, matézis, matex, mati, matúra, matyematika, matyes, matyi, matyika, szanyó, utolsó ítélet). A nyolcvanas évek diákjai tovább gazdagították a megnevezéseket az algebrai értetlenséggel és a tört-csapdával. A kerékpárt is különféle néven emlegették negyed évszázaddal ezelőtt a diákok: bicaj, bringa, cajgli, cikli, kenyérgőzös, zajgli és a többi. Mai utódaik kiötlötték még a bajszot, a bicaklit, a csoppert, a drekket és a drótkecskét.

Napjaink diáknyelvében olyan szavak is találhatók, amelyek Matijevics Lajosnál más alakban, illetve más jelentésben fordulnak elő. A 'biológia' jelentésű biosz mellett újabban megjelent a bioszk, a 'lány' jelentésű cica szó helyett a hatvanas években a cicuka járta, a kövér gyerekekre nemcsak azt mondják, hogy dagi, hanem azt is, hogy dagadt, korábban a földrajz egyik nevéként nem a fölcsi szerepelt, hanem a förcsi. További alakmódosulások: liba = leány (Mat. libi), nőcike = lány (Mat. nőci), riba = lány (Mat. ribi), smárol = csókol (Mat. smároz), subli = puska (Mat. sufli), tásec = táska (Mat. tasek). Adatközlőimnél a bedilizik inkább 'meghülyül, megzavarodik' értelemben fordul

elő, Matijevics szótárában 'elégtelen osztályzatot kap' a jelentése, a bezúg színönimája; a nyolcvanas években 'beír' jelentésben is használatos a beköp ige, a hatvanas években viszont 'érdekeset mond', 'elárul', 'tévesen mond' volt az értelme; a csörög ige negyedszázaddal ezelőtt 'táncol' vagy 'hadar' jelentésben fordult elő, napjainkban 'táncol' vagy 'telefonál' értelemben használják; Matijevicsnál a kengur rendőrré utalt, újabban ausztráliaiakra mondják, hogy 'kengurúék'. Egyéb jelentésváltozások: bibi = nehézség (Mat. = növénytan), csirke = lány (Mat. = az osztály legalacsonyabb tanulója), falaz = segít (Mat. = felel), kampó = orr (Mat. = egyes), piszi = orr (Mat. = pisztoly), tanti = nagynéni (Mat. = tanár).

Gyakran megtörténik, hogy a diáknyelv köznyelvi szavakat ruház fel más értelemmel. Ez különösen igék esetében tapasztalható. Napjaink diáknyelvében számos példája van az efféle szóhasználatnak: abál = tud, jól felel (közny. = belső részeket ízesített lében rövid ideig főz), bedob = megeszik valamit (közny. = belülré, valamibe juttat), beleesik = beleszeret (közny. = valaminek a belsejébe esik, valamely helyzetbe jut), béna = ügyetlen, csúnya (közny. = mozgásképtelen), beszív = lerészegedik (közny. = valamit a tüdejébe juttat), eldob = elvisz (közny. = magától távolabbra tesz, félredob, megváltik valamitől), elmar valakit valakitől = elcsábítja a barátját v. a barátnőjét (közny. = állat másik állatot elűz magától, valakit valahonnan elűldöz), fríz = frizura (közny. = germán népcsoport), gödör = pizzeria, pizzasütőde (közny. = kerek mélyedés a talajban), kever = táncol (közny. = forgat, egyesít, megváltoztat), kifog valakit = jární kezd vele (közny. = kivesz valahonnan, leszedi a lőszer-számot stb.), kihül = lenyugszik (közny. = melegét elveszíti, elhűl), kiszúr = rászáll valakire, nem tágít tőle (közny. = szúrva kilyukaszt, kellemetlen feladatra kiszemel, kiválaszt valakit), lemar = csókolózik (közny. = lerág, leválaszt, leszid), letol = leszid (közny. = lejjebb v. lenti helyre tol), lóg = szökik az óráról (közny. = megtámasztás nélküli helyzetben van, lefelé húzódik stb.), ősök = szülők (közny. = igen régen élt felmenő ági rokonok, valamely nép régen élt nemzedékei együtt, valaminek eredeti változata), nyivákol = énekel (közny. = macska elnyújtott, éles hangot ad), nyakal = nagyban eszik (közny. = mohón iszik), nyomul = kábftószerezik v. jár valakivel (közny. = haladni igyekszik, tódul), nyúzás = felettetés (közny. = állatról a bőrének folyamatosan való lefejtése), saru = cipő (közny. = egyszerű lábbeli, szíjjal felerősített talp), szörnyű = rossz (közny. = borzalmas, utálatos, nagy fokú).

Gyűjteményemben számos változatuk található a fiúra, ill. férfira, valamint a lányra, ill. nőre utaló megnevezéseknek. A hatvanas évekbeliekhez képest a következők számítanak újnak: cucci pofa, fasz, faszika, fickó, hapsi, haspek, kisöreg, komá, kullogó, legfny, muki, pajti, pantalló, pasas, sumcik, típus (ezeket fiúra mondják), bébi, buksza, cica, cicus, cura, csajszi, csirke, fehérnép, jenő (= jó nő), liba, maca, pipi, pipike, punci, szeszi, szesztra, szoknya, zenszka (ezeket pedig lányokra).

A diáknyelvi szavak közt sok ötletes képződmény, találó megnevezés van: bolhász (=biológianár, biológus), bubori (=pattanásos gyerek), elszárnyalt (=kibójták az iskolából), galacsintúró (=a tanár kedvence), házimalac (=aki mindenki uzsonnájából kéreget), idegölés (=dolgozat előtti izgulás), Júdás apostol (=árulkodó személy), kípittyent (=kiöltözött), kobakborító (=sapka), lócitrompofozó (=segédszemélyzet, pedellus), rápöffent (=cigarettára gyújt), seprúnénikék (=takarítónők), sulibakter (=pedellus).

A diáknyelvnek sajátos állandó szókapcsolatai jönnek létre, olyasfélék, mint a szólások. Matijevics anyagában szerepel többek között a csikorgatja a fogaskereket (azaz sokáig gondolkodik), az Ez már döfi! (vagyis ez igen, ez jó, ez megfelelő), a megalszik a tej a szájában (vontatottan, nehézkesen felel), a melegíti a széket (sokat tanul). Az én gyűjtésemből valók a következők: a fején csírázik ki (unja már), A kis cukrosomat nem? (Még csak az kéne!), akkora egyest kap, mint a huzat (biztosan rossz jegyet kap), behúznak neki (egyest kap), behúzott egy karót (egyest adott), beköpött neki! (jó kérdést kapott), belerúgott a fejébe (részeg), beletört a gedorája (nem sikerült neki), be van állva (részeg), egy kicsit erősebb az ásványvíztől (nagyon rossz tanuló), eredj a hűvös oldalra! (Hagyj békén!) Ez már nem semmi! (Ez aztán valami!) Frászt kapott (megpofozták), füstszagot érzek! (szégyenben maradt valaki, azaz leégett), gáz alatt van (részeg), gyerünk Kínába! (menjünk v. nézzünk el a kínai vendéglőbe!) Háj vagy! (rendesen viselkedik), halálían unalmas (nagyon unalmas), harangoztak misére (csöngettek), hogyha fogaidat félted, fogorvos-tól kell félned (nyugtatósul mondják), Hozzál tűzbe! (Gyufát kérek!), hülyére issza magát (berúg, igyál vizet! (ne unalmaskodj!)), jól megszívta! (jól rátett!, azaz pórul járt). Jó vagy! (rendesen viselkedik), Kapard le a táblát! (Töröld le a táblát!), kiadta az útilevelet (összeveszett vele), Ki ne röhögjem a belem! (Na ne mondd!), lábat kapott (megszökött az órától), majd meghaltam (nagyon jót nevetett), Megfőzünk egyet? (1. Kártyázunk?, 2. Kosárlabdázunk egy kicsit?), megpukkad a röhejtől (nagyot nevet valamin), Ne játssz! (Ne viccelj!), Ne nyikorogj! (Ne sopánkodj, hogy nem tudsz semmit!), Nikotinhiányom van! (idegességében rá kell gyújtania), Nyald le a táblát! (Töröld le a táblát!), nyírja a népet (órán minden felelő rossz osztályzatot kap), olyan a haja, mint a güzü (kócos), olyan a szeme, mint a szárma (másnapos), szárazon hagy (szakít vele), szétrúgja a port (összeveszik valakivel), széttúrja az anyagot (jól tudja a leckét, a tananyagot), tífusza van (elege van belőle), totál hulla (fáradt), trappban megy (sietve halad), ugráltat, mint a bakkecskét (tornaórán a tanár), Úgy bírom! (Ki nem állhatom!), Valaki ég! (szégyenben marad), Valami ég! (szégyenben marad valaki).

Miért érdemes újra meg újra bepillantani a diáknyelv életébe? Azért, mert olyan nyelváltozatról van szó, amely bővelkedik új elemekben, és amelynek igen nagy a stiláris ereje. Mennyivel kifejezőbb, ha azt mondja a diák, hogy A tantárs engem pecázott ki a karóalbumból, ahelyett, hogy A tanár engem hívott

fel az osztálykönyvből. Vagy: A sulibakter megrázta a kolompot. Köznyelven: Az iskolaszolga csengetett. A diáknyelv szinonimabősége, hogy ugyanazt a fogalmat igen sokféleképpen meg tudja nevezni, szintén stiláris erejét mutatja. Végül, de nem utolsósorban ötletessége, humora is érdekessé teszi a diáknyelvet arra, hogy felkeltse figyelmünket. Amikor (mint láttuk) algebrai értetlenségnek nevezi a matematikát, drótkecskének a kerékpárt, lócitrompofozónak a pedellust, bohásznak a biológiatanárt, kobakborítónak a sapkát, továbbá karóalbumnak vagy kecakatalógusnak az osztálykönyvet, szímatnak vagy uborkának az orrot. A diáknyelv eleven, hangulatos, ötletekben gazdag, folyton meg-megújuló változata, színfoltja nyelvünknek. Nemzetiségi, vagy ha úgy tetszik, kisebbségi körülmények között külön jelentősége van, arról tanúskodik, hogy él még nyelvteremtő ereje a közösségnek.

BADA DADA, A SZUBKULTURÁLIS MÉDIASZTÁR ÉS ALKOTÁSAI

JÓ D A L K Á L M Á N

Bada Tiborról, alias Bada Dadáról, az Újvidékről Pestre elszármazott, kont-raverz szubkulturális médiacsillagról, a hivatalos kultúra mostohagyerekéről sok mindent el lehet mondani, csak azt nem, hogy hétköznapi alkotó. Szövegei provokatíván brutálisak, fellépései meghökkentőek és botrányosak. Hogy őt idézzem:

„BETONBÓL NŐL A FA
BETONBÓL NŐL A FŰ
MI LESZ AKKOR HA MÁR
SEMMI SEM LESZ ÉLETHŰ”

Hogy mi lesz? Bada Dada és eszmetársai művészet- és életkonceptiója a gyakorlatban.

Szerzőnk sokoldalú, saját szavaival élve megfelelő képzettségű multimediális alkotó, némi túlzással azt is mondhatnánk, hogy olyan, mint egy reneszánsz emberalak, görbetükörben szemlélve. Bada fest, rajzol, verseket ír, performance-okban lép fel, s a Tudósok nevű alternatív rockzenekar frontmanje. Alkotásai, így versei sem választhatók el a többi műfajtól, melyeket makacs következetességgel művel.

Bada van annyira hermetikus, hogy csak úgy lehet ars poeticáját kitapintani, a sokszor mellbevágó módon és vulgáris eszközökkel előadott műveit befo-gadni, megérteni és megfelelően feldolgozni, ha figyelembe vesszük ezt a sokirányú, több síkon megnyilvánuló alkotói folyamatot (gyakran ugyanazok az ötletek, témák jelennek meg rajzokon, zenében is, amik utólag kollázs-szerűen, versbe applikálva található meg, és viszont). Világában Kacsza Pali (női kiadásban) éppúgy megtalálható, mint a tragikusan elhunyt Dark-wawe énekes, Ian Curtis, Sinkó Ervin vagy a sarkvidéki pingvinek. Ami mégis egybefűzi őket, az a szerzőnek alakjaikba bújtatott konok életigenlése, dacára az első

pillantásra szembetűnő destruktív gondolatoknak. Ha jobban belegondolunk, könnyen meglehet, hogy a könyvespolcon sorakozó komor klasszikusok közül jó néhányat, ha ma élnének, multimediális alkotókként látnánk viszont valamelyik európai nagyváros klubjainak egyikében, trash-punk öltözékben és őszintén kétségbeesve.

„LEGYEN A VERS KOMOLY, DE SZARÁS.”

Ez a költészethez, az irodalomhoz és egyáltalán, tágabb értelemben a művészetéhez való viszony csak látszólag ironikus. Ha figyelembe vesszük a szerző eddigi opusát, felismerhetjük benne ezt a leírt szóhoz való mély, ambivalens viszonyt. Bada azt fürkészi, hol a határ a művészet és nem művészet között, pontosabban a már-nem-vers és a még-nem-vers között. Illusztrációként íme Bada egyik prózaversrészlete:

„TE NŐ, JÓ A FRIZURÁD. DE MOST NE HASZNÁLJ PISZKOS TRÜKKÖKET. ÉS HAGYJ FEL A BIZNISZ TUDÁSODDAL. JEGYEZD MEG, NEM A POHARIDAT AKARJUK ELTÖRNI, HANEM A MEZTELEN ANYÁDRÁ VAGYUNK KÍVÁNCSIAK.”

Bada a szövegeiben – melyeknek gyakran integrális része a kalligrafikus betűforma, a szöveg közé ékelt, fénymásolt vagy rajzolt, vizuálisan is frissnek ható képanyag – szeret játszani a különböző peremköltészeti jelenségekkel, például az urbánus, bugyuta gyermekmondókák, a reklámszlogenek, az egy-pártrendszerrel idéző jelmondatok és a különböző verbális megnyilvánulások szövegeivel, valahol a pionírvatáskor elhangzó szavaltatok, a filmszavak aranyköpései és a káromkodás között. Illusztrációként:

„MIT CSINÁLJUNK, KISOVISOK,
ILYEN AZ ÉLET.
AZ ÉLET AZ EGY IDŐ.
AZ IDŐ AZ PÉNZ.
A PÉNZ AZ SZERELEM.
LAV IS LÓVÉ
LÓVÉ IS LAV.”

Szövegeiben, hogy Fekete J. Józsefet idézzem: „Új anyanyelvi költészetet művel, minden lexikai, morfológiai, szintaktikai jelenséget is felhasznál, ami szűkebb pátriánkban nyelvromlási tényként evidentálható.” Világa azonban épp ezáltal válik autentikussá, ez adja meg azt a többletet, mely kiemeli költészetét a csak személyi használatra szánt „do-it-yourself” szövegek közül.

Bada festészete, mint már említettem, elválaszthatatlan szövegeitől. Egyik legszebb rajza, melyet akár művészetének kulcsaként is felfoghatunk, a *Tanácsstalanság* című alkotás. A rajz három ember-ne-mérgelődj-bábut ábrázol egy csupasz, szögesdróttal körülvevett, reflektorok pásztázta térben. Verseit ugyanez a hangulat hatja át.

Egy rövid kitérő erejéig megemlíteném, hogy a művész festészetében jó néhány, a XX. század második felében lezajló stílus elemei mutathatók ki, az új német expresszionizmustól az artbruton át a pop-artig, Bada festményei azonban mégis egyediek, akár repülőből is könnyűszerrel azonosíthatók, jelezve, hogy a művész sikeresen magába ömlesztette és egy egyéni, hamisítatlanul eredeti stílussá gyúrta a letűnt idők festészetének különböző technikáit.

Ami zenei karrierjét illeti, a nyolcvanas években jó néhány újvidéki együttesben játszott, ma azonban (már hosszú évek óta) a Tudósok együttes oszlopos tagja, illetve a szintén újvidéki illetőségű Máriás Béla mellett annak meghatározó egyénisége. Dalszövegeire jellemző, hogy olyan lidércnyomásszerű katarzist okoznak, hogy az embernek az az érzése, mintha egy pszichiátriai klinika páciensei horrorfilmet forgatnának, pornószéánsszal kombinálva. Apokaliptikus, „no future” hangulatú kazettáin kimutatható a punk, a dark-wave, az OI!-zene hatása éppúgy, mint a neoprimitív, a minimalista vagy az etnikai zenei vonulat. De ez már egy másik elemzés témája.

Bada szövegei az évek folyamán csupaszabbakká, ugyanakkor effektívebbeké váltak. Míg a nyolcvanas évek végén a „fiatalok” vágyai a „motorozás, italozás, csajozás, tanulás”, addig kilencvenégyben már csak ennyi: „Pénzt! Pinát! Pálinkát!” Bada anarchisztikusan viszonyul a politikához, a valláshoz éppúgy, mint a klasszikus művészethez, ebben az anarchiában azonban van valami megmagyarázhatatlan rendszer és következetesség. Az „Apa kocsihajt”-tól a „Tudj és tedd”-ig, noha ugyanazon a hangszalagon található, jó néhány év különbség van (legalábbis ami keletkezésük időpontját illeti), a szenzibilitás azonban igen hasonló maradt.

A szerző alkotásait még sokféleképpen lehetne elemezni, sok példát lehetne még felhozni, de ő, bizonyos értelemben, akkor is rejtve maradna előttünk. És ez így jó.

Végezetül: Badát lehet szidni, lehet dicsérni (ki-ki gondolkodásmódjának, szenzibilitásának megfelelően), egy azonban biztos: senkit sem hagy hidegen. És amíg ez így van, a szubkultúrán kívül az egyetemes magyar művészetben, irodalomban is megvan a maga helye.

EMBERI DOKUMENTUM

FAGGATÓ*

TARI JÁNOS

– Jó néhány Faggatót megcsináltam már, és ez a Faggató, amit ma készítettünk Tari János adorjáni pappal, rendhagyó, olyan szempontból, hogy nem ismerem közelebbről Tari atyát . . . Annak alapján jöttem el önhöz, hogy kifaggassam, hogy megismertessem a nézőkkel, hogy egy jó néhány pap ismerősöm, barátom is ugyanazt a szöveget ismételte önről: Tari atya igazi pap – ezt mondták –, olyan pap, amelyikből már nincs, vagy alig van . . . Miért tartják önt rendhagyó vagy igazi papnak?

– Őszintén mondom, én ezt először hallom . . . Remélem, nem valami őskövéletnek tartanak . . . Talán azért, mert a reverendát mindig viselem. Valószínűleg az éveim is hozzájárulnak ehhez, hiszen a legtöbb pap – a mai papok – még nem is született meg, amikor már én pap voltam, és valószínűleg azért is, mert az egyházhoz mindig hűséges voltam.

De azt hiszem, nem sokat jelent az, hogy az emberek mit tartanak rólam, hanem egyedül az a döntő, hogy én magam hogyan ítélem meg magam, és a jó Isten mit tart rólam. De azért én természetesen örülök annak, ha a pap-társaim jó véleménnyel vannak rólam.

A legszigorúbb bíró mindig az ember maga. Engem nem érdekel, hogy mások hogyan ítélik meg a cselekedeteimet – legalábbis nem önzően befolyásolja magatartásomat –, természetesen annyiból érdekel, hogy nem szeretném, ha azt mondanák, hogy ilyen vagy olyan botrányt okozott, de végső soron, még egyszer mondom, hogy az a bíró a legszigorúbb és a legdöntőbb, amelyiket itt hordunk a szívünkben, így papi szóval, kifejezéssel, úgy is mondhatjuk, hogy a lelkiismeret. És azt hiszem, hogy Széchenyi is ezt mondta – István gróf –, hogy ő senkitől sem fél csak attól az egy bírótól: a lelkiismeretétől.

* Elhangzott az Újvidéki Televízió Faggató című műsorában 1995 februárjában. Az interjút Rác Zósef készítette

– Olyan időket élünk, amikor a lelkiismeret egyre kevésbé fontos, sajnos, azt hiszem, nagyon sok embernek. Egyetért velem?

– Igen. Ez teszi ezt a világot ilyené, amilyen. Azt hiszem, hogy nagyon eltévesztettük ott a nevelést, amikor nem hangsúlyoztuk már a kisgyermeknek azt, hogy az ember igazán akkor lesz emberré, ha kötelezettséget érez, sőt kötelességet! Önmaga iránt, mások iránt, és a társadalom iránt is, és ezt nem neveltük vagy nem sikerült eléggé belenevelni a gyerekekbe. Így lett ez a mi társadalmunk ilyen, amilyen. Elfogyott az igazságosság, elfogyott a szeretet, és azt hiszem, ezeknek a következményei tragikusak. Emlékszem, Szent Ágostont olvasva találtam azt a kitétel, hogy az igazságosság hiánya teszi az államokat – így mondta – rablóbarlanggá. És ez nemcsak a vezetőket illeti, hanem – mivel a vezetők ilyenek lettek – az alattvalókat is. És ő említ egy bizonyos kalózt, akit Nagy Sándor elé hurcoltak, azzal, hogy kalózkodik a tengeren, és Nagy Sándor rárivall, hogy „hogy merészeled te a békés tengeri utasokat háborgatni”. És a kalózban volt annyi dac, szemtelenség, hogy azt mondta a nagy uralkodónak, hadvezérnek, hogy „És hogy merészeled te az egész világ békéjét háborgatni?” Tehát minden tulajdonképpen ott kezdődik, amikor a lelkiismeretünket elveszítjük, a felelősségünket – önmagunk és mások iránt is . . .

– Ahhoz, hogy ne legyünk gyarlóak – olyanok, amilyen ez a kalóz is volt, akiről ön az imént is szólt –, kell család, kell iskola, kell egyház . . . Hol a hiba?

– Nos, nagyon nehéz kérdést tett föl. Azt hiszem, hogy a hiba a bukott emberi természetben van elsősorban. De én most nem konkrétumokat akarok ezekről az intézményekről mondani, hanem magáról az emberről mondanám azt, hogy bűnös. Ahogy mi, papok mondjuk: „misterium licitatis” – a bűnnek a titka. Látja, van nappal – most éppen már sötétség van –, van fény, de van árnyék is. Ugyanígy van jószág és van gonoszság. Van szeretet és van gyűlölet. Hogy mennyiben jut kifejezésre az egyikben ez vagy amaz, nagyon sokban függ a neveléstől.

Hol a hiba? Nem tudok rá konkrétan felelni. Azt tudom, hogy minden ember egy külön világ. Az emberszív, az titok. Nagyon sokat foglalkoztam emberekkel, de két egyforma embert nem lehet találni. A szív, az olyan, tudja, ezt különben Victor Hugo mondta: „Nagy a tenger, de nagyobb az ég! Nagy az ég, de legnagyobb az emberiség!” Nem fér bele. És a szívnek a kohójában minden forr, fortyog, és azt hiszem, a körülmények – tehát valóban a történelmi körülmények, az adott helyzet, a nevelés, a család és aztán a hit hiánya is, mindez okozza, hogy ilyenek vagyunk.

– Nem tudom elképzelni, hogy egy pap lehet pesszimista, föltételezem, hogy Tari atya is derülátóan néz a jövőnk elé. El tudja-e Tari atya képzelni, hogy ismét

visszatérnek azok az idők, amikor az emberek majd szeretik egymást, amikor lelkiismeret-furdalás nélkül fognak élni, és amikor majd hisznek egymásnak? . . . Vagy romlásnak indult a világunk?

– Nagyon könnyű volna azt mondani, hogy igen, de a közeljövőben érre nálunk nem látok eshetőséget.

– *Nálunk – ez milyen térség?*

– Például Vajdaság . . . Például Szerbia, például Magyarország – de mehetnének tovább is: majdnem azt mondanám, hogy a keresztény Európának a nagy része. Elmondom, miért. Mi keresztényeknek hívjuk magunkat, de ez a kereszténység tulajdonképpen papírkereszténység. Olyan ránk aggatott valami, ami nem tudott áthatni bennünket, tehát a szeretet, az igazságérzet, a jövődó, az örökkévalóság várása – azok inkább frázisokként hagyják el az ember ajkát, de valójában az egész belsejét nem járják át, és addig, amíg ez nem lesz olyan, ahogy Jézus mondta, „. . . só legyen az életben, hogy az életnek az ízét megadja”, ahogy Jézus mondta: „hogy világosság legyen”, hogy valóban lássuk azt az utat, amely a boldogabb élet felé vezetne, és amíg nem tudunk igazán a kereszténységgel hasonulni, eggyé lenni, addig én azt hiszem, hogy nem lesz meg. Nyugaton az anyagigazság uralkodik. Ők is keresztényeknek mondják magukat, de az egész életüket nem a kereszténység hatóereje irányítja, hanem, mondjuk meg őszintén, a pénz. Itt van, történt ez a hatalmas politikai változás. Mi, Kelet-Európában – ahogy hívnak bennünket – vártuk, hogy talán majd egy kicsit segítenek. – Kérem, eszük ágában sincs. Itt pedig, itt nálunk, az ember küszködik a nyomorúsággal, az anyaggal – itt is tulajdonképpen az anyag a legfőbb hajtóerő, és hiányzik a lélek –, és ez a küszködés kitölti a mindennapjainkat. Én nem tudom, például, önök hogyan élnek, de én úgy képelem – most nem személyekre gondolok, hanem azokra, akik a világban dolgoznak –, hogy reggel fölkelnek, rendben van, megisszák a kávéjukat, rágyújtanak, esetleg befalnak valamit, mennek a hivatalba, és úgy-ahogy elvégzik a munkájukat, aztán fázó szívvel körülnéznek: jaj, Istenem, lehetne-e valamit venni; hazamennek, ott esetleg kinyitják a tévét – és akkor vége a napnak. Mennyi mindent tettek – önmagukba elfelejtettek belenézni, és mélyen meg vagyok győződve arról, hogy amíg önmagunkból nem tudunk kisugározni optimizmust, örömet, fényt, derűt, boldogságot – a világban nem lesz. Mindegyikünknek az volna a feladata, célja, hogy olyan legyen, mint a Nap mondjuk, hogy melegséget adjon, vagy mondjuk, mint télen egy kályha. A duruzsoló tűz benne, odamegyek, és olyan jó érzés. És vajon ad-e az ember? Duruzsoló kályhák vagyunk? Nézzük meg, önök sokat utaznak villamoson, autóbuszban – mindenki bele-rokád önmagába, és szinte lerí róla a pesszimizmus, a gond. Addig, míg ilyen emberek járják a világot, nem is lehet nagy változás.

– *Ahhoz, hogy Tari atya ezekig a gondolatokig eljusson, mi kellett? Életkor, tudás, nyitott szem vagy sok-sok emberi kapcsolat?*

– Talán mind . . . Lehet, hogy a tudás legkevésbé. Mikor fiatal voltam, a Zágrábi Egyetemnek a Teológiai Karán voltam. Mikor fiatal voltam, hittem az értelem erejében. De aztán lassan-lassan rájöttem: az emberben nemcsak az értelem az, ami tényleg nagy adománya az Istennek, az embernek az élethez szív is kell. És amikor ezek a gondolatok kezdtek kikristályosodni bennem, akkor én már a háborút láttam – a második világháborút, azt a rettenetes sok szenvedést. Találkoztam a gyilkosokkal is, találkoztam az áldozatokkal is. És ahhoz, hogy eljussak addig, hogy csak egyet tartak fontosnak – a szeretetet –, kor is kellett. Nem félek ettől. Nagyon sokan úgy gondolják, hogy ez közhely, kérem, én az ilyen közhelyektől egyáltalán nem félek. A Nap is közhely, és mégis szükségünk van rá, a kenyér is közhely, és mindennap ott van az asztalunkon, a víz is közhely, mondhatnám – tehát ne féljünk a szeretetet hangsúlyozni. Ezt azért akarom kimondani, mert higgye el, Gandhinak igaza van, amikor azt mondja, hogy én minden nélkül élhetek, víz nélkül is – egy ideig –, de Isten nélkül egy percig sem. És nézze meg: Gandhi megfordította az emberi gondolkodást az ő országában, és hihetetlen sikereket ért el a gondolattal, a lemondással, az önzetlen étellel, a szeretet hangsúlyozásával, Anglia ellen – pedig Angliának bombái voltak, meg repülőgépei, meg minden, ami kellett, és mégis Gandhi győzött – tehát a gondolat.

Visszatérve az előbbi kérdésre. Gondolom, hogy ez a katarzis kell hogy jöjjön, hiszen ha az ember nem bízna, akkor nem tudna élni. És én mint pap hiszek Isten kegyelmében. A Szentírásban van: „Ahol elhatalmasodott a bűn, ott még nagyobb az Isten kegyelme.” Ki kell imádkoznunk. Ki kell várnunk – türelmesen, és dolgozni. Most nem azon kell panaszkodni, hogy jaj, milyen a világ, ilyen meg olyan bűnös, abból nekünk semmi hasznunk sincs, ha sápiózik az ember, hát mit ér az.

Kezdem magamtól. Megyek a világban, én, egy kis pont, amelyik már jobbá vált. Amelyik jóságot, fényt tud sugározni, reményt tud nyújtani, a másiknak bátorságot adni, utat mutatni, és azt mondani: Nézd, barátom, gyere, ketten már többen leszünk.

– *Hallgatva Tari atya gondolatait, most már tudom, hogy miért mondták pap barátai, hogy igazi pap. Tari atya honnan indult az életbe, a papi hivatásba?*

– Egy sokcsaládos, sokgyermekes családból. Az édesapám fűtő, gépapoló volt egy fűrésztelepen Zentán, az édesanyám meg – ahogy szokták mondani – olyan ősparaszt. Heten voltunk testvérek. Én a munkásokat is ismertem,

mert gyakran vittem ebédet édesapámnak, közel volt a házunk a gyárhoz. De ismertem a természetet is, ott laktunk a Tisza-parton, amikor az ablakból lehetett volna beledobni a horgot a Tiszába, és aztán ott volt – Zentán, úgy mondtuk, hogy a Poronty – de Porond az –, gyakran lementem oda, ott voltak a nagy fák, rengeteg madár volt, hallottam a madárdalt, ott volt a csillogó Tisza előttem, fodrozódott a víz, és az ember úgy teleszívta magát ezzel, és nekem az Isten adott egy, mondjuk úgy, tehetséget, azt, hogy nagyon szerettem a magányt, és nemcsak a magányt, de azt is szerettem, és akkor a fantáziám magával ragadott. Ezeket a dolgokat látva, beszéltem a Tisza habjaihoz, hogy honnan jöttek, ott mit láttak, aztán tudtam azt is, hogy a csata ott volt – a Zentai csata, a Szavoyai mikor győzött –, tudtam a legendáról is, hogy Attila koporsóját ott temették el, és hát a kisgyermeki képzelet ebben a gondolat-körben gazdagodott. Aztán hogy, hogy nem, azt már én sem tudom pontosan, de a közeg az nagyon alkalmas volt erre, a templomban láttam meg a jóságot. Láttam, hogy ott az emberek nem veszekednek, énekelnek. Egy a nyelvük, egy a gondolatuk, egy az akaratuk, és hallottam a papot is, ahogy beszél az Istenről, és aztán már ilyen alaptermészettel könnyű volt elfogadni a hivatást. Hogy mikor szólt hozzám a jó Isten, én azt nem tudom, de azt hiszem, hogy a szívem így, lassan nyílt ki az Isten szava iránt, és aztán elkerültem a teológiára. Nagyon bölcs volt az édesapám, azt mondta: Fiam, ahogy akarod, ha nem tetszik, bármikor visszajöhetsz. És így nem éreztem a hátam mögött semmiféle kényszert, úgyhogy átadhattam önmagam ennek a hivatásnak.

– *Úgy tudom, hogy Tari atya nyugdíjasként pap itt Adorjánon.*

– Igen.

– *Nem tudja abbahagyni a munkát? Vagy nem akarja?*

– Igen . . . Már egy kis önzés is van benne, mert az öregség csak úgy szép, ha derús tud lenni és gyümölcsöző. És ez a kis község, azt hiszem, olyan nagy munkát nem igényel. Itt voltam én tizenhárom évig pap, amikor még nem volt villany, nem volt kövesút, amikor még azt a régebbi, patriarchális életet élték, és nagyon megszerettem ezt a falut. Igazi, jó, becsületes nép lakta. Nem azt mondom, hogy hibájuk nincs, de összevetve más falvakkal, azt hiszem, hogy itt is nagyon jó nép lakott, aztán ide jöttem vissza, hogy ameddig bírok mozogni, Isten ügyét szolgáljam, meg a népét.

– *Hol volt közben?*

– Ó, nagyon sokfelé voltam. Oromhegyesen kezdtem, aztán Tótfaluban voltam – Oromhegyesről még Fogadjisten is ott volt, a mostani Velebit, a

magyarok alatt –, akkor Kanizsára kerültem, onnan Moholra, Moholról Péterrévére, Péterrévéről Csantavérre, Csantavérről Nagyfényre. Ahány költözés, annyi lépés, szokták mondani. No, én elég sokszor léptem. Nagyfényről Kanizsára megint, aztán Kanizsáról ide, Adorjánra, itt tizenhárom évig voltam, aztán elkerültem Zentára – ott is voltam egypár hónapig, onnan Gunarasra, majd Fölsőhegyre – ott is nagyon szerettem –, Fölsőhegyről aztán Kanizsára – harmadszor –, és ott huszonhárom évig voltam, Kanizsán tartottam meg az aranyismeret is, s onnan jöttem ide ki nyugdíjba.

– *Nem zavarja a papokat az, hogy a püspök úr csak úgy ide helyezi, vagy oda helyezi? Nem lehet – vagy lehet – ellentmondani?*

– Én azt hiszem, kérni lehet, ellentmondani nem, mert fölborulna az egész egyházi intézmény. Én azt hiszem, hogy nem azon van a hangsúly, a püspök úr Isten nevében intézkedik, és én, amikor fölszenteltek, engedelmisséget fogadtam a püspök úrnak. Hiszen az egyháznak éppen ebben van az ereje, hogy a püspök úr rendelkezhetik a papjaival, és az ő gondolata, véleménye szerint a legmegfelelőbbet az arra alkalmas helyre teszi. Persze kérni lehet, ez természetes, hiszen az ember mégis ember, és a püspök úr, a legtöbbször, ha csak lehet, akceptálja a papok kérését, de ha nem, nem. Hát például én Fölsőhegyről Kanizsára is úgy kerültem, hogy a püspök atya megkérdezte, hogy szeretne-e Kanizsára menni. Mondom: nem, nem is akarok. Azt mondja: De ha odateszem? Hát akkor miért kérdezi, akkor odamegyek. Pedig szerettem én a kanizsaiakat, csak féltem a munkától. Rengeteg javítani való volt, és Kanizsán értem meg azt, amit talán a legértékesebbnek mondhatok, hogy a nép annyira fölkarolta az egyház ügyét, szinte csodákat tett – erről tényleg szuperlatívuszokban kell beszélni –, hogy a romlásnak indult templomot a torony tetejétől kezdve, a villámhárítótól kezdve le az aljáig a nép a saját pénzből mind megjavíttatta. Ez óriási dolog volt. Rengeteg szeretettel találkoztam Kanizsán, úgyhogy most is nagyon szeretem a kanizsaiakat, de már kénytelen voltam otthagyni, mert hiába . . . fogy az erő, fognak az évek, ki tudja, mennyi van még hátra.

– *Hány esztendő most Tari atya?*

– Hetvennyolc elmúltam a napokban.

– *Nem tudom, hogy a világi rendszer utánozni akarja-e az egyház hierarchiáját, mégis, mi a véleménye Tari atyának, mi lenne, ha a püspöki hatalomhoz hasonló rend a világi életben is működne?*

– Nem hiszek ebben, mert mindenhez lélek kell. Nézze, van a testnek embere – aki csak a testével törődik, vagy leginkább a testével: az élelemmel, a lakással, a ruházkodással, és így tovább, tehát a legszükségesebbekkel, aztán még egy kis szórakozás, és ezen túl nem is nagyon érdeklí más. Vannak azután a szellem emberei. A szellem embere már önmagán túl néz, észreveszi a másikat, észreveszi a problémákat, segít is. De ezenfölül még van a lélek embere, aki már nem önmagáért él – nemcsak önmagáért –, hanem másokért, és itt ki szeretném hangsúlyozni, ő az Isten terveit akarja véghezvinni, tehát a püspök atya vele tényleg rendelkezhetik, de ha én csak a test embere vagyok, akkor azt mondom: uram, nekem itt ez és ez van, így és így rendezkedtem be, én arra a helyre nem megyek, nem kezdem újra, és azt hiszem, hogy a világi intézmény nem azért rossz vagy jó, mert olyan a struktúrája, hanem azért lesz rossz vagy jó, mert akik szolgálják, olyanok. Tehát az embert meg kell változtatni mindenekelőtt. Addig, míg az ember nem változik, addig hiába minden intézmény, addig a demokrácia is meg az önkényuralom is, meg minden, végső soron, kiegyenlítődik a bűnben, a tragédiákban, a szegénységben, a csalásokban, a lopásokban. Önök jobban tudják, hogy miben.

– *Ezek szerint ha többen lennének a lélek emberei, esetleg a szellem emberei – ahogy ön él ezekkel a szavakkal –, akkor itt lenne a Kánaán a Földön?*

– Az nem, de egészen más világ lenne. Még nem lenne Kánaán, azért, amit a jó előbb mondtunk, mert a bűn itt él közöttünk, abban az esetben lenne itt földi mennyország, ha mindenkinek sikerülne megváltoznia. Nem bűn nélkül élni, hanem törekedni a jóra. Nem az a keresztény ember, akinek nincs bűne, hanem aki törekszik a rossz ellen, a gonosz ellen, a bűn ellen a jóra. Tehát aki iparkodik, aki keresi az Istent, az már keresztény, abban már él a lélek. No és a mennyországot tulajdonképpen itt a földön kezdjük el, tehát nem azon múlik, hogy én meg vagyok keresztelve, hanem az én döntésem. A kereszténység nem valami szirupos jóság, ami mézzel csöpög, nem keneteljes szép szavakból áll, hanem mindig a döntésen múlik. Tehát amennyiben sok olyan ember lenne, aki a jó mellett dönt, akkor az Isten országa már itt, a földön látható lenne. Tehát az Isten országát nekem itt kell megkezdenem. Ez nem olyan dolog, mint a lutri, nem olyan, hogy valamivel megnyerjük, ami ránk vár, hanem önmagunkban kell kiépíteni, fölőni addig, és ezért az embernek minden helyzetben helyt kell állnia.

Egy erdélyi írónak jut most a verse az eszembe, azt hiszem, hogy majd el tudom mondani, ez van benne: „Könnyű a vadnak, menekülhet, könnyű a madárnak, elrepülhet, könnyű a virágnak, zárhat kelyhet, könnyű a fölhnök, könnyet ejthet, könnyű a Napnak, elborulhat, a csillagnak is könnyű, elhullhat, de sorsa bármilyenre válik, az embernek állni kell mindhalálig.”

HÚSVÉTI GONDOLATOK

T. A R I J Á N O S

Keresztény gondolkodásunk s életmódunk egyik alapkérdése: melyik nappal kezdődik a hét? Az evangélium szerint a vasárnap a hét első s nem a zárónapja. Ez a zsidó gondolkodás továbbvitele lenne. A zsidók a szombatot a nyugalom, a munkaszünet napjaként ünnepelték. Ezzel szemben a keresztények számára a vasárnap az isteni, a legmagasabb szintű alkotás ünnepe, a teremtés első napja. A Biblia jelképes tudósítása szerint az Isten az eget s a földet ezen a napon teremtette.

Isten az első napon támasztotta fel Krisztust halottaiból, és ezzel kezdte az új ég s az új föld teremtését. Nem sejtett isteni erő tágtíja a végtelenségbe az anyag önmagába hulló korlátait, s ezt a mi szegény, gyarló testünket az ő dicsőséges testéhez hasonlóan fénybe, szépségbe, romolhatatlanságba öltözteti. Ez egyenértékű a világteremtés művével. Nem üres szalmacséplés tehát a kérdés: mit ünnepünk? Szombatot vagy vasárnapot? Még inkább: a vasárnapot mint szombatot, azaz a beszűkülés, lezárt sírok halotti kilátástalanságát, vagy mint vasárnapot, amikor élet születik? Amikor a sötétséget elosztó hajnali fényben az egyetlen igazi győzelem születik: a halál feletti győzelem.

Húsvét van. Krisztus legyőzte a halált, a sírból pattan elő az élet. Micsoda fényes fordulata az emberi sorsnak! Ezért ma szerte a világon zúgnak a feltámadási harangok, magasra emelt lobogókról mosolyog ránk vissza a szívek öröme, ajkunkon harsog a diadalmas ének: Feltámadt Krisztus e napon, Alleluja . . . Győzelmében bennünket hív osztozni. Minket, a nem is ok nélkül panaszkodókat, minket, akiknek fáradt szeme talán már nem is keresi a fényt, hiszen jövők egéről már a sötétség kúszik felénk.

Mennyire szükséges ez a vasárnap! Ez a csodás győzelem arannyal hinti be a hívők lelkét. Ma eltűnik minden sötétség, s a mennyei ország fehérségében fürdik a szívünk. Mennyire más a környezetünk is: az öreg föld szíve örömtől dobban, örömet kezd susogni minden. Minden madárból csalogány lett, s a hála dalát zengik. Napugár csorog végig a fákon, az apró gallyakon, s megöntözi a virágok kis fejecskéjét.

Tárjuk ki szívünk kelyhét az igézetes szépség előtt, s éljük át egész bensőnkkel azt, hogy az első húsvét reggele óta mi többé nem vagyunk legyőzöttek. Azóta az igazságot keresők nem a tudomány véges eredményei láttán kutatják az újabb igazságot, hanem az örök igazság birtokában nyugszanak meg. Azóta a betegek milliói láztól kicserepesedett ajkukkal Jézust, az Orvost hívják fájdalomai enyhítésére. Azóta szereteteink koporsója mellett nem a vaksötét borítja el lelkünket, hanem a feltámadás fényében vigasztalódunk.

Micsoda fényes fordulata az emberi sorsnak!

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A FŐLÉNY BOLDOGSÁGA

Gion Nándor: *Izsakhár*. Kortárs Kiadó, Budapest, 1994

A hetvenes évek derekán, amikorra több emlékezetes regényt és novellát publikált már, irodalmi mindennapjainkban fölmerült a kérdés, vajon realista író-e Gion Nándor, hisz műveiben, föltehetőleg valóságismeretének elégtelensége folytán, ismételten irreális mozzanatokkal fűszerezi a realitást. Amikor aztán 1976 elején *Izsakhár* címmel újabb novellát tett közzé a *Húdban*, Bányai János szerkesztői kommentárban tért ki a kérdésre, meggyőződen bizonygatva, hogy Gion Nándor ugyan a „realizmus felé hajlik”, a „realista forma felé halad”, de a „valósággal való megegyezés vagy pontos átfedés alapjain” sohasem kíván realistává válni, épp ezért prózájának irreális elemei nem a valóság próbáján állnak vagy buknak, hanem a szövegek „fiktív világának” műalkotás-próbáján. S ugyancsak Bányai János hívta föl rá a figyelmet, hogy a novellában „több szólam első akkordjai hangzanak el, de egyik szólam sem futja ki magát”: az egész szerkezet inkább esély, semmint befejezett munka.

Csaknem hűsz esztendőnek kellett eltelnie tehát, mígnem Gion Nándor úgy döntött, hogy az erővonalat meghosszabbítva regénnyé fejleszti a novellát. Az időközben gyökeresen megváltozott körülmények természetesen nyomot hagytak a mű cselekménytartományában. Míg a novellát a lassú, békés vajdasági nyarak fényei járják át, addig a regénybe erősödő intenzitással már a szomszédságunkban kirobbant háború eseményei is beáramlanak. Alacsonyán eldörgő harci gépek és helikopterek, masszívan vonuló páncélosok, szent célokról harsogó suhancok, fosztogató újgazdagok, koporsóban visszatérő „önkéntesek”, egymással leszámoló fegyverkereskedők és riadt menekültek nyomakodnak előtérbe itt, anélkül azonban, hogy Gion Nándor a téboly tüneteit az időszerdsítés intenciójával középpontba kívánna állítani.

A regény a novellában megrajzolt alaphelyzettel indul. M. Holló János huzamosabb ideje regényt készülni *Izsakhárról*, a „mostoha sorsú bibliai testvér”-ről, de mert ihlete alig pislákol, egyre halogatja a nekifutást, s inkább a külvilág jelenségeire figyel. Reggelente a szemeteskannák zörgésére ébred, egy „szép arcú asszony” hetek óta szemétre dobott kenyérdarabokat gyűjtöget odalenn az utcán. M. H. J. végül lemegy hozzá, beszédebe elegendik vele, s egy szemétből előkerült színházi látszóvet kap tőle, melynek segítségével „távlevezésbe” kezd a szemközti bérház katonai távcsövet forgató, isme-

retlen lakójával. Később elnézi és kihallgatja a két ház közötti földszintes épületen ügködő kátrányozókat, majd egyetlen lendülettel papírra veti a regény expozícióját. A megszólaltatott első akkordok után Gion Nándor a regény és a fiatalasszony szolamát teljesíti ki, a távlevezést pedig az egész mű keretévé avatja.

A címadó betétregegy, annak ellenére, hogy végül mégiscsak elkészül, s M. H. J. szerződhet rá a kiadóval, nélkülözi az autochton irodalmi alkotások ismérveit. Lépésről lépésre nyomon követhetjük Izsakhárt, amint a mostoha félsivatagi körülmények között egy emberhez méltó élet megalapozásán fáradozik, törekvéseit és cselekedeteit azonban a szöveg nem az epika, hanem az alaphelyzetre összpontosító, elnagyolt tudósítás eszközeivel rögzíti. Ez persze még nem kizökkentő, hiszen Gion Nándor szemlélatomást nem két egyenértékű regény megformálására és egybemontáztatására vállalkozott. Az viszont már kételyeket támaszt, amit az Izsakhár-vázlat egy-egy részlete M. H. J. alkotói magatartásáról elmond. Megtudjuk, hogy időnként megrettenik a vadászgépek, helikopterek és nyugat felé vonuló páncélosok, ilyenkor Izsakhár napokig tetőn bolyong a pusztaságban, általában véve azonban „nagyjából elégedett” az étellel, s „vidám szívvel” írja a regényt. Az animális félelmet keltő, de egyúttal a szellemet is roncsoló *külső* események tehát nem billentik ki tartósan egyensúlyából, annál kevésbé, mert a feltehető *belső* akadályoztatás impulzusait is könnyedén elfojtja. Egyetlen pillanatra sem töpreng el azon, hogy miként is modellálja a témát, vállalhatja-e a teljhatalmú szerzői narráció anakronizmusát, fenntarthatja-e a tárgy elbeszélhetőségébe vetett hitét. Legfőbb alkotói gondja az, hogy öszvérekről és a sivatagi földek műveléséről is írnia kell, holott életében „csak egyetlen öszvért látott”, és „keveset tudott a sivatagi és félsivatagi földek műveléséről, erre nagyon kevés szakszerű utalást talált a bibliában, idevágó szakkönyvei nem voltak, és hozzáértő emberekkel sem beszélt a sivatagi és egyáltalán a földek megműveléséről”. Minthogy végül mindkét feladatot fényesen megoldja – „igen elégedett”. Boldog fró, mondhatnám, talán az utolsó boldog vajdasági magyar fró.

És ez a boldogság természetesen a fölény boldogsága. Valahányszor magára hagyja Izsakhárt, M. H. J. cselekedetei újra meg újra az irrealitás térségén vetnek lángot. Egy ízben betörő matat a lakása ajtaján, berángatja a szobába, majd a hivatlan vendég feje mellett több méter távolból az ajtóba döndíti baltáját. Jóval később, amikor már szabadcsapatokat szerveznek a városban, s három állig felfegyverzett egyenruhás nyomul be hozzá, ámulatot ébresztőn újra elröpíti az éles szerszámot. A kellemetlenül kíváncsi távcsövező elrettentése céljából pisztolyt tart az albakpárkányon, sőt pisztolyt próbál szerezni könyve szerkesztőjének is, hogy védhesse magát az „agresszív hajlamú és gátlástalan frók ellen”. Alakjában tehát van valami a filléres képregények és a vadnyugati filmek hőseinek minden gonosz akadályt legyűrő, nyers jószágából. Ez azonban mégsem vet árnyékot a regényre. Gion Nándornak ugyanis nem az volt a célja, hogy főszereplőjének világa hasonlítson a látható és megélhető valósághoz, hogy elbírija a valósággal való szembesítést, hanem hogy egy autonóm fikció hordozója legyen. M. H. J. John Wayne-i gesztusai épp ezért maradéktalanul a helyükön vannak, akkor is, ha ilyen fróval nemigen találkozunk még.

Más kérdés, hogy M. H. J. miért nem veti le olykor választott álarcát. Egy-egy félmondatban megvallja ugyan, hogy fél, undorodik a háborútól, a belvilágában lejátszódó reakciókat azonban nem tárja föl. A szép arcú asszonnyal eltöltött számos pásztorórán „szép és okos dolgokról” beszélgetnek, anélkül, hogy a sok szépségből és okosságból az olvasó is részesedne. A fiatalasszony férjével, a háborús konjunktúrát meglóvagoló Szivárvány Ervinnel találkozgatva órák hosszat gyógyteákról és -kenőcsökről cseveg,

anélkül, hogy a „mágus” szédelgésével konfrontálná a maga tényleges nézeteit. S valójában ugyanez történik minden olyan esetben is, amikor a Szivárvány ház környékén feltűnő emberekkel dialogizálni kezd. Átmenet nélkül rákapcsol beszélgetőtársa eszmélkedésének hullámhosszára, s fáradhatatlanul visszhangozza a rendszerint másoktól hallott blőd közhelyeket. Eleinte úgy tetszik, mintha ez a papagájos pojácáság értelmiségi hivatásának durva elárulása és megcsúfolása volna, később azonban kiderül, hogy egészen másról van szó. A háborús nyereszkedők kis társasága komolyan hiszi, hogy M. H. J. mint naiv író egyszerűen képtelen eligazodni a mindennapok rejtett üzelmeiben, s ezért eszközként próbálja fölhasználni, ő viszont átlát a szitán, veszi a lapot, s oly módon őrzi meg fölényét, hogy párbeszédelési során mélyen a maga névója alá ereszkedik, minek következtében az elhangzó tirádák csaknem észrevétlenül ironikussá színeződnek. Mint például abban az epizódban is, ahol Péterfy Sándorral, a részegeskedése miatt elcsapott egykori rendőrrel, Szivárvány Ervin testőrével diskurál a háborúról:

„– Szerintem a harcoló embereknek rengeteg disznóhúst kell fogyasztaniuk – mondta M. H. J. – A disznóhústól tartósan jóllakottnak és boldognak érzik magukat, és tartósan és boldogan irtják az ellenséget.

– Szerintem a harcoló embereknek elsősorban jófajta szeszes italra van szükségük – mondta Péterfy Sándor. – Még hozzá erős és gyorsan ható szeszes italra. Ettől lesznek igazán boldogok és vakmerőek, és ennek rendszeres fogyasztása után gyilkolják boldogan ellenséges érzelmű embertársaikat.”

Nyilvánvaló, hogy ha M. H. J. ebben az álvitában történetfilozófiai érveket próbálna felsorakoztatni az ezredévek óta tartó háborúskodások indítékairól, menthetetlenül alulmaradna Péterfy Sándor profán igazságaival szemben, arról nem is szólva, hogy az esetben az önmagát óriásnak képzelő ember pondró volta sem mutatkozhatna meg a maga valós arányaiban. Mindennek ellenére kár, hogy M. H. J. nem nyitja meg bensőjét – még az íróasztala mellett sem. Némi szorongó vallomásosság révén ugyanis a szerepvállaló fölényéből táplálkozó ironia föltétlenül nagyobb súllyal érvényesülhetne.

Az *Izsakhárt* egyébként Gion Nándor helyzetteremtő tehetsége teszi igazán emlékezetessé. Akár korábbi regényeiben, itt is ragyogó érzékkel ragad meg egy-egy szituációt. Fittyet hány a hagyományos stilisztika normáinak, kerüli a nyelvi választékosságot, mondatai, bekezdései valósággal hemzsegnek az ismétlésektől, a laza köznyelviség szféráját érintő henyeségektől, végül azonban szövege mégis a szigorú megformáltság benyomását kelti. Úgy csinál irodalmat, ahogy elvben nem lehet. Helyzetrajzai alighanem épp ez okból hatnak az utánoszthatatlan egyediség varázsával, amely feledtetni tudja a regény globális koncepciójának vélt vagy valós hiányosságait.

UTASI Csaba

NÉGY ANTOLÓGIA

Szarajevó. Egy antológia. Magyar Narancs, Budapest, 1994; *Kapun kívül.* Határon túli magyar írók antológiája. Kriterion–Pelikán, 1993; *Razzia.* Pályakezdő fiatalok antológiája. Galéria, Ungvár–Budapest, 1993; *Töredék hazácska.* Galéria–Écriture, Ungvár–Budapest, 1994

Ha antológiát, azaz többszerzős könyvet veszünk kézbe, magától adódik nyilvánvaló kérdésünk: mi az az összekötő elem (milyen? miben áll?), mely egyazon cím alá sorol különböző szerzőjű műveket. Figyelmünk ezért összefüggésekre (élménybeliekre, térbeliekre, nemzedékiekre stb.) irányul, hisz az antológiákban napvilágot látott alkotások művészi jelentéstartalmukon túl mindig mást is: szívnonalat, szándékot, törekvéseket, hovatartozást képviselnek, más művekkel való összefüggésben új jelentést nyernek. Ha végigtekintünk alakuló-megújuló kis irodalmunk folyamatán, megállapíthatjuk, hogy az antologikus elrendezés szándéka a kezdetekkor (Szentelektyék is antológiákat jelentettek meg) éppúgy tért hódítottak, mint napjainkban (gondoljunk csak a fiatal költők vagy a prózaírók antológiájára). A gyűjteményes kötetek a kritikaírás számára is fontos, gazdag tárházként funkcionáló kiadványok, hisz az összegezés, az áttekintés lehetősége mellett az új összefüggések felfedezésének örömét is kínálják.

Olvasásra szánt időmet az elmúlt időszakban négy antológia töltötte ki. Közülük kettő (a *Szarajevó* és a *Kapun kívül*) „határokat átszelő” kiadvány, hisz magyarországi, erdélyi, felvidéki és vajdasági írók egyaránt jelen vannak műveikkel a két könyvben. A *Razzia* és a *Töredék hazácska* viszont egyetlen térséghez, Kárpátalja szellemi-irodalmi életéhez kötődik, arról küld vers- és prózajelentést az olvasónak.

A négy könyvcím jelképes: a kötetbe soroló alapélményt sugallja mind. Úgyhogy nem kell az alcímek közelebbi meghatározásai, az előszók részletező bekezdései felé fordulnunk, hogy megtudjuk: a *Szarajevó* című antológia verseinek, novelláinak, esszéinek élményközössége a XX. századi élet- és értékpusztítás döbbenetéből következik, a *Kapun kívül*ben a – valós és szellemi határokon is kívültre szorult – kisebbségi magyar írók jelentették meg műveiket, a *Razzia* (ugyancsak a távolság, a háttérbe szorultság perspektívájából) a szellemi összefogás vágyát közvetíti irodalmi formában, míg a *Töredék hazácska* Kárpátalja térségéről, a hazaként-otthonként átélt valóságsgzegletről közöl valomásokat.

(*Szarajevó*) A város múltjában, sorsában és a legújabb kori pusztulástörténetében kifejeződő (jellegzetesen XX. századi) valóságélmény művészi megformálásakor háttérbe szorultak a nemzedéki különbségek, hisz a hatvanas–hetvenes években új irodalmat teremtők éppúgy jelen vannak az antológiában, mint a nyolcvanas évek végén fordulatot tevő írók, vagy a kilencvenes évek legújabb magyar irodalmának művelői. Mindez a Szarajevó-élmény egyetemességéből következik, a hozzá fűződő általános érvényű jelentéstartalmakból. Szarajevó ugyanis mindenkor szimbólumként emelkedett ott, a Balkán közepén: ellentmondásos tarkaságot, másságot, különállást, furcsaságában mégis vonzó jegyeket, más kultúrát, s ugyanakkor otthonos ismeretlenséget, megtartó erőt és korlátromboló törekvéseket, évszázados hagyományokat és a modern fejlődés lehetőségét, ázsiai és európai, muzulmán és keresztényt, békét és világot perzselő indulatokat egyaránt jelentett. S épp ezért (ellentmondásaiból kifolyólag) a veszély és a veszélyeztettség jelét is magában hordozta. Unalomig hangoztatott tény vele kapcsolatban: egyszer

már volt egy világháború kiinduló pódiuma. Úgyhogy Szarajevóról írni többet jelent, mint egy végzetes sorsú városról szólni, hisz vele együtt egy mélyen emberi illúzió, a jövőbe vetett békés, modern, s mindenféle nemzeti, vallási s kulturális különbségeket meghaladó fejlődés lehetősége vérzett el.

A város képezte örök érvényű emberi tartalmakból következnek az is, hogy azok az írók, irodalmárok is átélhetik lényegét, és sajátjukként szólhatnak felőle, akiknek nincs valóságos tapasztalatuk róla (nevezetesen sohasem jártak ott), legfeljebb csak szellemiek: olvasmányélmények, történelmi ismeretek, ezeknek szomorú üzenete, keserves tanulsága. Ezen a szinten váltak kötetegészbe sorolhatóvá azok a művek is, amelyek nem Szarajevóról szólnak, korábban keletkeztek, más tematikájúak, de végső művészi jelentéstartalmaik kicsengése együtt rezdül a város „üzenetével”. S talán épp ezek, az élményt és érzést áttételesen, rejtettebb síkokon, a versformába vagy a történetre burkoltan, a konkrétumoktól elvonatkoztatva megfogalmazó művek lettek igazán értékes darabjaivá az antológiának, szemben a XX. század embertelenségét, rémtetteit sorjázó döbbenetes (az indulat síkján igazolható), de kevésbé lényegbelátó versekkel, novellákkal, más műfajú alkotásokkal.

A kötetbe foglalt szövegeket nem tudjuk – s ez talán szerkesztői céltartosság eredménye is – György Péter bevezető és egyben címadó esszéjétől függetlenül olvasni. Ebben az írásban fogalmazódnak meg azok a kérdések, melyekre a kötetegész, a benne olvasható művek adják (adnák) meg lehetséges válaszváltozataikat. Ezek pedig: Mi történik a világban? S emberként, a humánus képviselőjeként, íróként, értelmiségiként hogyan kell viselkedni, mit kell tenni? Lehet-e nyugodtan élni úgy, ha akár a közelben, akár a világ valamely távoli pontján háború dúl? Hallgatásával nem válik-e cinkosává az ember a tetteseknek, ugyanakkor mit ér az írás erejével hadakozni? Egy biztos, fogalmazódik meg a *Szarajevó* című bevezető esszéjében: ébernek kell lenni mindenkor. S bár ez egy korábbi könyvben, az antológiában is szereplő Esterházy Péter *Az elefántcsonttoronyból* című kötetében fellelhető vélemény, mégis idekívánczó megállapítás: „akik nem tudnak beszélni, azok helyett annak kell beszélni, aki tud”.

Sem felsorolni, sem ismertetni nem lehet ezen írás keretében az antológiában szereplő negyvenhat író egy vagy több művét. Az írói névtár is hiányos és esetlegesen kiragadott, amikor azt mondom, a kötetben ott van Nádas Péter egy újabb, halálperspektívából mért, de az élet érdekében teremtődött novellájával a *Mindent szétszakít* cíművel, Thomka Beáta rendkívüli szuggesztivitású, a XX. századi ember helykeresését, otthontalanságát prezentáló esszéjével, Lengyel Péter egy olyan novellával, mely látszólag távol áll a megidézett élménytől, de meséjében benne rejlik a múltban, a hagyományokban, a származásban, a nemzeti hovatartozásban gyökeredző eleve elrendeltség tapasztalata. Eörsi István, Orbán Ottó, Határ Győző versekkel vesz részt az antológia egészében, de nem hiányzik Mészöly Miklós, Grendel Lajos, Tandori Dezső, Parti Nagy Lajos, Kukorelly Endre, Kertész Imre munkája sem a kötetből. Rajtuk kívül persze még számos jeles magyar író szólalt meg az „ügy”, az emberiség érdekében.

(*Kapun kívül*) A sokat sejtető cím, a mindent magyarázó alcím (Határon túli magyar írók antológiája), s a túlságosan is egyértelmű fedőlapi fotó (rajta határ, lakat, lánc) mögött egy vegyes tartalmú, szerkesztési elveiben sem egységes könyvre lelünk. Vers, novella, kispróza egyaránt napvilágot látott lapjain. Tartalmi többszínűsége természetes, egy fiatalabb frónemzedék világlátásának összetettségét tükrözi, amelyet mégis összefűz az írói alaphelyzet, a kiinduló állapot természete, azaz a kisebbségi lét átélése, ennek hangulata. Felemás viszont az antológia szerzői névsorát meghatározó törekvés, hiszen

a Vajdaságból kizárólag pályakezdő (1993-ban még kötettel sem bíró) írók szerepelnek benne és csak prózával, addig Felvidékről és Erdélyből ismert, jelentős életművel rendelkező írók is képviseltetik magukat verssel és prózával egyaránt, gondoljunk csak a sokkötetes Grendel Lajosra (aki szerkesztőként is közreműködött a könyv létrehozásában) vagy Kovács András Ferencre, Visky Andrásra.

A vajdasági magyar irodalom színteréről Hász Róbert, Lovas Ildikó, Jódal Kálmán és Szabó Palócz Attila szerepel a *Kapun kívülben*. Lovas és Jódal azon novelláit és kisprózáit, melyekkel az antológiában mutatkoztak be, az időközben már megjelent első önálló kötetekben is viszontláthattuk, illetve olvashattuk, köztük Lovas *A haj* című Kosztolányiról szóló és a kritika részéről tökéletesnek ítélt novelláját vagy Jódal *Bakancs és fal* című kisprózáját, mely kötetének is csmadó szövege. Lovas és Jódal mellett Hász Róbert is szerepelt az 1990-es *A varázsszobor* című Újvidéken megjelent, fiatal prózaírók műveit tartalmazó antológiában. Ismertetett könyvünkben pedig *Johann* című írásával szerepel. Szabó Palócz Attila két szöveget az *Irdleberger bögyölő* és az *Irdleberger útra két* címűeket jelentette meg e kiadványban. Mint azt már tudjuk, azóta kötete is napvilágot látott, a *Ressnyire nyitva*.

(*Razzia és Töredék hazácska*) Az 1993-ban megjelent *Razzia* című antológia, mely a kárpátaljai pályakezdő irodalmárok műveit (verseket, kisprózákat, novellákat) tartalmazza, leginkább a mi fiatal írónk antológiáihoz a *Te-leírt világhoz* és a *Varázsszoborhoz* hasonlítható. Egy irodalmi pályázat „anyagából”, valamint a hozzágyűjtött írásokból áll össze méghozzá a felmérés, az „irodalomteremtés” szándékával a kilencvenes években. A kárpátaljai magyar irodalomban megmutatkozott hatvanas-hetvenes évekbeli törekvéseket, irodalmi műhelyeket ugyanis nem követték újabbak, nem alakultak ki igazi csoportok, legfeljebb magányosan működő alkotók dolgoztak. Kialakulhat-e alkotói műhely a kiadói szándék nyomán? – teszi fel a szerkesztő a kérdést a folytonosság reményének adva hangot.

Jellemző a kötet anyagára, hogy a harminc évnél fiatalabb írók elsősorban a versformát vallják magukénak, csak kevesebben írnak prózát, s műveikben a lírai vonás az uralkodó. Tizenketten kerültek be (legtöbb esetben több) alkotásukkal az antológiába, melynek egésze így a változatosság ismérvét mutatja, ám az „azonos-hasonló életélmény és az életkori együvé tartozás” jegye kohéziós erőként tartja össze az irodalmi anyagot. A formakeresés igényével, kísérletező szándékával talán Bartha Gusztáv emelkedik ki az együttesből, aki „drámát” írt, azaz inkább drámaformát alkalmazott. Emellett az elbeszélés szándéka is feltűnik *Használt idő* című novellájában, mint Kacsur Gusztávnál is, kinél ez a törekvés a legerőteljesebb az egész kötetben.

A *Töredék hazácska* versantológia. Benne kárpátaljai magyar költők vallanak szülőföldjükéről, melyhez egyszersmind a kisebbségi sors léthelyzete párosul. A *Fejem kopjafára hajtom*, a *Tövisek között*, az *Othonkereső*, a *Cinkszem-remény* és a *Csillag sincs velem* című tematikai egységekben a legkülönbözőbb korú, szemléletű költők versei kerültek, amelyeket az érzések, gondolatok, élmények egy tőről való származása köt össze: az anyagyelv, s a kicsinységében is kedves szülőföld megtört erejébe vetett hit.

Ez hát a hon . . . Ez irdatlan / hegyek közé szorult katlan./ S az út . . . kígyó vedlett bőre. / Hány népet viett temetőre. / S hozott engem, ezer éve, / Árpád török szava, vére / bélyegével homlokomon . . . – ad történelmi mélységet lírai átélésének a már halott Kovács Vilmos *Verecke* című költeményében, mely a *Testamentum* című verssel együtt a „keretét” képezi a versantológiának.

Mind a négy, ismertetett antológia túlmutat önmagán, irodalmunk kis tükrei, melyekből az „egész” látszik kivehetőnek.

BENCE Erika

TÖRTÉNETEK ESZKIMÓKRÓL, HÁBORÚRÓL

Wirth Imre: *Történetek az eszkimóháborúból*. József Attila Kör–Pesti Szalon Könyvkiadó, 1994

„Két éve történhetett, hogy az utcán megszólított egy férfi. Megragadta a karomat, és hadarva elbeszélte megaláztatása rövid történetét. Valahol, valakik valamilyen szerkezetet illesztettek a fejére, és megállapították róla, hogy grönlandi. Iszonyatát nevétségnek éreztem, sőt bántónak, annak ellenére, hogy egyikünk sem sejtette eszkimó származásomat. Igaz, ez csak az utóbbi időben vált számomra is oly fontossá. Hogy ezt érthetőbbé tegyem, a következőket szükséges elmondanom.”

Ezzel a hat mondatral kezdődik az első kötetes Wirth Imre regénye. S maga a regény e találkozás következményeinek a története. Pontosabban a regény hőse – az amerikai egyetemista fiú, Melting Ice (Olvadó Jég) – identitáskeresésének, önértelmezésének elmondása/elbeszélése. Hősünk életében, aki a találkozást megelőzően, múltját illetőleg tabula rasaként bolyong az amerikai nagyvárosban, Chicagóban, miközben „olyanok is akadtak, akik még a pelenkázót borító pokróc rojtjainak a színére is emlékeztek”, új fejezet kezdődik. Indián barátai ugyanúgy tudtára adják, hogy a találkozás nem tekinthető véletlennek, hiszen ő maga is eszkimó. Hősünk „a roppant súlyként ránehezéd szó” hatására az önmegismerés, a múlt feltárásának, a „keresés egzisztenciális izgalmával telített nyomozásnak”, a nem létezőnek/nem ismertnek tekintett eseményeknek a vizsgálata egy, a posztstrukturális szövegértelmezés szemszögéből ismerős eljárás/ módszer fejleszt ki: saját énjé, illetve nyugodtan mondhatjuk: szövege (hiszen a hős is egy helyen szöveggént/könyvként aposztrofálja önmagát: „szinte már magam is könyv voltam, egy az olvashatatlan remekművek közül”) értelmezhető/olvashatóvá tételére. A módszer: az összes relevánsnak tekinthető szöveg/kontextus figyelembe vétele, amelyek elősegíthetik önnön énjének/szövegének szemanalízisét. És hősünk maga is megdöbben, amikor azt kell tapasztalnia, hogy lépten-nyomon hasznosítható kontextusokra bukkan. Először csak anyja sárguló leveleit „újraolvasva” (és itt hadd ne utaljunk Barthes-ra) figyel fel, arra, hogy a „csak emlék voltuk miatt ki nem dobott, limlomnak hitt néhány levél szakadatlan, kétségbeesett ütemezés, morzejel, amit még nem fejtett meg senki.” hogy később már minden szövegről: a vonatkerekek zakatolásáról, a whiskys üveg címkéjéről: a végtelen holdsütötte hómezőn egy fa mögé bújó piros kalpagos vadászról, Rasmussen szövegeiről, az Embertani Intézetben olvasott mítosz-töredékről is eszkimó származása jusson eszébe. Ezek a „morzejelek” végül is nem hagynak nyugtot Melting Ice-nek, és arra kényszerítik, hogy elinduljon megkeresni az eszkimóvárost, Ühlt. S mi, naiv olvasók, a szöveg/regény továbbolvasása közben, egyszer csak azt vesszük észre, hogy eltévedtünk abban a kiüttalan labirintusban, melyben hősünk is belezavarodott saját szövege/múltja értelmezése közben. Megzavar bennünket a manapság divatos eljárás, az intertextualizmus segítségével szövegbe emelt idézetek, az Ady-, Aprily Lajos-, Urs Bitterli-, Borges-, József Attila-, Kemény István-, Kosztolányi-, Pilinszky-, Rilke-

Széchenyi-, Verne- stb. szövegek sokasága: szövegek közé kerültünk, eltévedtünk az idézőjelek között. Vigasztalhatna bennünket ugyan a felfedezés, hogy maga a szöveg elbeszélője is megzavarodik a történetmondás közben: a metonimikus szövegépitkezés metaforikussá, az én elbeszélő mindentudó narrátorrá változik. De azért mi sem vagyunk annyira naivak, hogy ne tudjuk: a szerző agyafúrt szövegteremtő eljárásáról, gondolkodásáról, gondosan felépített csapdájáról van szó, melynek egyetlen funkciója van csupán, hogy mi, gyanútlan olvasók észrevétlenül belesétáljunk, s zavartan emeljük fel fejünket, azon töprengve, hol is vagyunk: melyik szövegben? És különben is. A csapdába már akkor beleestünk, amikor a szöveg/regény olvasásába kezdtünk. És ha már belül vagyunk, ha már elkezdtük az olvasást, be is akarjuk fejezni. Mert most már tudni akarjuk, ki is ez a Melting Ice, ki White Reindeer, One Stab, Hamasoaka, Roger Burke, Liam Tomlinson, ki John és Smith, a száz éve kóborló két prédikátor, ki Alex Baranou, ki is az Északvilágvégi Emberevő, mi is volt az az eszkimóháború, kik is azok az eszkimók. S ha a regény végén ki is derül ugyan, hogy „minden mindennel összefügg”, a „megfejtés iránti vágy” miatt mi már nem hagyhatjuk abba nyugodt lélekkel a szöveg értelmezését. Most már, ahogyan a szöveg szerzője is a végletekig tágtítja a szövegbe emelhető kontextusok összességét, nekünk is végtelenfenünk kell a szövegértelmezéshez felhasználható kontextusokat, sőt mi több, ismét csak le/fel kell rombolnunk olvasói elvárásainkat. Erre ösztönöz bennünket a regény utolsó, befejezetlen mondata is: „Lehetséges tehát, hogy még mindig.” Lehetséges tehát, hogy még mindig új értelmezésekre, átlényegítésekre várva bolyongnak a regény hősei, lehetséges, hogy még mindig vannak intertextuális pszichénk mélyén rejlő kontextusok, melyek felhasználhatók a szövegértelmezés aspektusaiból, lehetséges tehát, hogy még mindig . . .

S ha a regény értelmezését nyugodt lélekkel abba nem is hagyhatjuk, azt azért elmondhatjuk: Wirth Imre regényére nem áll az, amit hősei Kari Mayról mondanak egy helyütt, ti., hogy „az örök életeszemélyt az frással, a módszer rémuralmával helyettesítette”. S habár a regény a posztmodern szövegfrás/értelmezés manifesztációjaként is olvasható, itt szó sincs a módszer rémuralmáról, sokkal inkább az örök keresés életeszemélyéről. S így azt is kijelenthetjük: érdemesült arra, hogy továbbolvassuk, hogy továbbolvassák.

WYRAGH Gábor

KOPÁCS NAGY NÉPRAJZI MONOGRÁFIÁJA

Lábadi Károly: *Kopács, a víz melletti falu*. Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége, Zágráb–Budapest, 1994

Eddig is sorjáztak széptollú Lábadi Károly drávaszögi népeletkutatónk értékes könyvei. Szerzőnk 1980-tól adja közre választott honának népismeretével foglalkozó köteteit, s csak egyszer „tévedt” bácskai szülőföldjére témaválasztásért (*Dohányosok*. A telecskai dohánytermesztés és szókinca, 1983). Ez volt a tiszteletkőr a szülőfalu előtt. „A Duna és a Dráva folyók összeszakadásában elterülő vízerek, tavak, nádasok, rétek, lágy hullámzású, szőlősorokkal befuttatott, dombok szabdalta háromszög alakú földterület” embereiről szólnak művei, felölelve népköltészetet, szociográfiát, művelődés-, iskola- és

vallástörténetet; a múltban lejegyzett és elfeledett igazságos kéziratok becsületes feldolgozását és bemutatását. Semmi se vesszen el, ami érték! – vallja drávaszögi Lábadi Károly, aki immáron távolról szemléli a laskai templomdörömböt, s időmosta nyomokon igyekszik lélekben visszatalálni az elvesztett Paradicsomba, a szívének oly kedves Drávaszögbe. Egész eddigi tudományos pályáját e térségnek szentelte, s újabb monumentális emlékműve, melyet Kopács falvának állít, legalább olyan időtállóan bizonyul majd, mint az általa teremtett laskói néprajzi gyűjtemény közelében álló *Ősök jussán* emlékmű. És ki tudja, áll-e még a szobor, hiszen a falu „lakóinak majd fele szétfutott a szélrözsa minden irányába” évtizedünk elejének szégyenletes eseményei következtében. Lábadi maga vallja: „Ezért a könyv fejfaállítás is a szétszóródott népcsoportnak.”

Néprajzi monográfiát írt Lábadi Károly Kopácsról, a víz melletti baranyai faluról, múltba néző érdeklődéssel, éber figyelemmel, mérhetetlen tisztelettel. Első nagy drávaszögi falumonográfiánk ez, sőt vajdasági párját sem nagyon találjuk hirtelen, hiszen a népelet szemszögéből megközelített teljes településmonográfia hiány mifelénk. Csak Penavin Olga kórógyi könyveit tudnánk összehasonlító példaként említeni, ha a háromkötetes *Szlavóniai (kórógyi) szótárt* a paraszti létforma ismereteinek tárházaként is szemléljük, mellékelve a Tanárú többi kórógyi könyvét is illusztrációul. Szem vajdasági témájú.

Kopács társadalomnéprajzával indul Lábadi könyve, melyben a család fontos ismérvei közül kiemeli az életkort, mint a tekintélyelvűség fokmérőjét. A falu társadalmi hierarchiájának lépcsőfokait vizsgálva szól a bíróról, a csak a víz melletti településeken ismert tóbíróról, a pincemesteri funkciót betöltő borbíróról, a már másfelé is ismert jegyzőről, bábárról, kisbíróról, az éjszaka csendjét őrző és idejének múlását jelző bakterről, az egyházi férfúkról, a tanítókról.

Az élet forrása gyűjtőcím alatt a megélhetést biztosító hasznos tevékenységeket veszi sorra a szerző, számunkra ismételtlen érdekes dolgokról szólva, mint amilyen az ősi gyűjtögetés, a nád és az erdő haszna, a méhészkedés, valamint a falu lakosaihoz közel álló vadászat és halászat. A hagyományos paraszti állattartás (ló, szarvasmarha, sertés, kecske, baromfi) és földművelés (búza, árpa, kukorica, ipari növények termesztése) alfejezetben érdekes a szőlőskertekről szóló frás, hiszen a vizenyős határú falu lakói szép számban birtokoltak szőlőföldet a Hegyalja bortermő falvainak határában: Vörösmarton, Csúzán, Sepsén, Kőben, Karancson. Itteni kapcsolataik összeházasodási alkalmakat szültek. Migráció egy kicsiny régió belül. A kertészkedésre való rátérés pedig kupuszinai eredetű, hiszen a Kopács környékére kirajzott bácskertesiek mutattak példát új szomszédainknak a primőrök termesztésében meg a piacozásban rejlő lehetőségekben.

A kopácsiak hajléka a vidék népi építészetének sajátosságait sokáig megőrizte. „A település olyan, akár az útifalu: házai lényegében két sorban alkalmazkodnak a víz széléhez. Az utcavonalas építkezés a jellemző.” Az alaprajz, a falak, a tető, a tüzelés és fűtés, a berendezés, az ajtó és ablak, a házdíszek, kerítések, kapuk jellemző sajátosságai sorjásznak e magvas, népi architektúráról szóló fejezetben.

A népi táplálkozás iránt érdeklődők a népi halételek sokaságáról olvashatnak (halpaprikás, csukapörkölt, rántott hal, csukafasírt, csukakolbász, zöldseses fokhagymás csuka, paprikás hal, töltött hal, rakott hal, sigeres savanyú hal, fokhagymás szárazhal). Micsoda választék! Természetesen ír Lábadi a kenyérsütésről is.

„A kopácsi öltözködési szokások azonosak voltak a Vörösmarttól és Siklóstól délre, valamint az Ormányságtól keletre elterülő vidékek öltözködési divatjával” – írja a szerző,

s külön-külön tárgyalja a női és a férfi viseletet, annak darabjait, a messzi földön híres, fekete alapon fehér hímezésű főkötőket.

Eleiktől örökölve fejezetcím alatt a népi hagyományok elevenednek meg: jeles napokhoz, az emberélet mezsgyéihez, a társas, a vallásos élethez, a népi hitvilághoz tartozók. A kopácsiak hit- és hiedelmvilágának bemutatásában apró részletekig merül a hagyományfeltárásban.

A kopácsi folklór majdnem kétszáz oldalon nyer bemutatást. Műfajainak sajátosságairól, gazdag variálási hagyományairól már olvashattunk a szerző korábbi kiadványaiban is. Újak talán a mondák, a káromkodások, az igaz történetek.

Lábadai Károly könyvének *Gyermekvilág* című része az egyetlen alapos jugoszláviai magyar gyermekélet- és gyermekjáték-kutató alakját idézi elénk, szépnevű Kedves Klára kollégánknak személyét, akitől még annyi újat vártunk, és nagy jövőt jósoltunk neki, joggal, régvolt nyugodtabb időkben.

A könyv újabb hozadéka a népi gyógyításokról és a régiak nyelvéről szóló fejezet is.

Lábadai Károly *Kopács, a víz melletti falu* című, mintegy hatszáznegyven oldalas, vaskos könyve sok, szép, igen régi, ritka, értékes illusztrációjával még inkább ámulatba ejt. Irodalomjegyzéke alapos, és a szerzőre jellemző pontos, precíz mutatók sem maradtak ki a műből, hiszen ekkora könyvben eligazodni nehézkes volna nélkülük.

Lábadai Károly valóban tetszetős új könyve elmúlt korok és egy rohamosan múló, változó, megállíthatatlan idő dokumentálása; meg híradás a fáradhatatlan szerző mostani foglalatosságairól. Külföldre távozását mindannyian, de mi néprajzkutatók főleg hiányként éljük meg. Épp ezért még nagyobb az örömünk új könyve s annak témaválasztása felett.

SILLING István

TANULMÁNYOK A VALLÁSI NÉPRAJZ KÖRÉBŐL

Silling István: *Templomok, szentek, imádságok*. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság–Logos, Újvidék–Tóthfalu, 1994

Silling István *Boldogasszony ablakában* (1992) című népi imádságokat és ráolvasásokat közlő kötete után újabb gyűjteménnyel gazdagítja a vajdasági vallásos néprajzot és öregbíti szülőfaluja, Kupuszina (Bácskertes) néprajzi hírnevét. A *Templomok, szentek, imádságok* című könyvének tíz tanulmánya igazolja vidékünk népi vallásosságának gazdag és sokrétű hagyományát. A Zombori Történelmi Levéltár szakmunkatársaként a dokumentumok tanulmányozása mellett szakszerző, szorgalmas gyűjtése révén olyan értékes adatokat tár fel tanulmányaiban, amire érdemes odafigyelni.

A gyűjtemény első részében (négy tanulmányban) levéltári dokumentumokat vizsgálva rávilágít Zombor katolikus vallási életének megújulására a XVIII. században, különös tekintettel a templomok, kápolnák és a zárda építésére. 1722-ben ferences rendház épült, de a barátok már 1718-tól vezettek anyakönyveket. Mint kiderül a dokumentumokból, a XVIII. század végén Zombornak három temploma (ebből kettő görögkeleti), négy kápolnája és szinte minden utcában egy alapítvánnyal ellátott fafeszülete volt.

Nyomon követhetjük a kupuszinai születésű (1791 vagy '92) Frankovics Mihály – Szent Miska – szücsmester történetét, aki „ . . . önmagát remetének és szentnek hirdetve azt

is elhithető akarja a hívekkel, hogy ő a betegeket – azok fölött imádkozva – különös isteni erővel képes meggyógyítani, s mint ilyen bizonyos előírt szabályokkal ellátott új vallási – úgymegvezett kordát-viselő társulatát – igyekszik a főmegyében létrehozni” – olvashatjuk Nagy Imre kishegyesi plébános 1818-ból keltezett följelentésében, melyet a kalocsai egyházi hatóságnak intézett, annak reményében, hogy az véget vet Szent Miska ténykedésének. A remete öltözetben jár, laikus Szent Miska, aki „kézrátétellel még áldást adni is merészkedett”, megfordult Báth-Monostoron, Koluton, Szegeden, Ludaspusztán, Szabadkán. Naponta több százan is megjelentek előtte „pényt, mindennemű baromfit és más ajándékot” vittek neki a gyógyulás reményében. 1819-ben a mozgalom már olyan népes volt, hogy egy összajánlatra 3000-nél is többen érkeztek hozzá. A lelkészek között is voltak pártolói, különösen a koluti plébános, aki igen szép hasznot húzott Szent Miska babonás imádságokkal gyógyító tevékenységéből. De végül is 1819. április 11-én éjjel az egyházi és világi hatóság közösen letartóztatta és két év börtönbüntetésre ítélte, aminek letöltése után Bács megyét el kellett hagynia. A pozsonyi irgalmasok zárdájában portás-ként fejezte be a bácskai remete rövid, de viharos pályafutását.

A továbbiakban egy 1789. november 18-án keltezett fivérpár, Bentze Pál és Bentze Ferenc levelét olvashatjuk, mely Topolyáról került a levéltárba. A levél érdekessége, hogy benne egy Erzsébet-napi névnapköszöntőt olvashatunk, melyben a katolikusok között máig gyakorolt karácsonyesti köszöntő formuláira ismerünk. A szöveg a XVIII. századi írásbeliségünk becses dokumentuma, akárcsak az a nemesmiliticsi halotti búcsúztató, aminek szövege 1825-ből való. Érdekes felfigyelni a szöveg azon vonatkozására, melyben a halotti búcsúztatást az úri rendek kiváltságának tartja, ami azt igazolja más adatokkal együtt, hogy a XIX. század elején ezen a vidéken sem volt köznépi szokás a halott ilyenféle temetése. A paraszti társadalom csak később vette át és őrizte meg a régi nemesi szokást.

Silling könyvének második részében az archaikus népi imákról ír. Ezekben az apokrif szövegekben egyszerre van jelen az ősi pogányság, az istenfélelem és a családi örökség is. Egy adatközlőtől két imát közöl, egyiket „este lefektében”, másikat „reggel fölkelésben” mondja. A bajelhárító – pogány eredet – mellett Krisztus szenvedésének jeleneivel találkozunk, hogy az imák záradéka a feloldozó megkönnyebbülő sorokkal fejeződjön be. A következő tanulmányban az *Én lefekszem én ágymba* kezdetű esti ima tizenkilenc változatát közli a kutató és motívumainak jelképrendszerét rajzolja meg. Külön tanulmányban foglalkozik az archaikus népi imádságok szereplőivel, tizenöt vizsgált imaszöveget tizenöt szent nevét mutatja ki.

A Jung Károly gyűjtéséből is ismert bajelhárító „Szent levél” „Mennyből jött levél”-hez hasonló szövegeivel ismerkedhetünk meg a továbbiakban (*Pápa imája, Tizenkét Aranyos Péntek*).

A szent ünnepeket megelőző tiszteleti forma, a szentek kultuszának eleme a Kupuszinán ma is gyakorolt ájtatosság a kilenced imádkozása. Karácsonytól halad sorban a gyűjtő és a jeles szentek (tizenkét alkalom) napjait, a hozzá fűződő imádkozási módot, helyet és imát közli, rámutatva szülőfaluja vallási hagyományainak gazdagságára.

A gyűjtemény utolsó tanulmánya Topolya és Temerin után most már a kupuszinai keresztekkel, szobrokkal ismerteti meg az olvasót Silling. Az 1751-ben telepített Kupuszin mintegy kétezeröttszáz lelket számláló magyar lakosságú falu a népi hagyományok e területén is a leggazdagabbak közé sorolható. A falu belterületén és határában huszonegy kereszt és huszonkét más szakrális jellegű szentelmény (szobor, kápolna) áll, melyeket három kivételével (a Gyúró-kereszt 1892., Mária-szobor 1877. és a Szenthá-

romság-szobor 1864.) az 1900-as években állítottak Isten dicsőségére. A szentelmények nagy száma mindenesetre mély vallásosságról tanúskodik.

Néhány dokumentum, fénykép zárja a gyűjteményt, melynek tanulmányai – egy kivételével, mely 1983-ban keletkezett –, 1989 és 1993 között jelentek meg.

A *Templomok, szentek, imádságok* értékes dokumentuma a népi vallásosság sokrétű és színes világának.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

S Z Í N H Á Z

MAJERA ELŐSZÖR, MAJERA MÁSODSZOR

Legjobb lenne nem tudni erről az előadásról. Semmit. Azt sem, hogy van. Vagy ha már ez lehetetlen, akkor elfelejteni lenne jó. Mintha sohasem történt volna meg. De ezt sem lehet. Van. Láttam. S mert Csehov, aki talán minden szerzőnél leginkább és egyre inkább kedves nekem, egyszerűen nem tehetem meg, hogy erről a *Három nővér*ről nem veszek tudomást, nem tehetem, hogy csupán egy rossz álomnak tekintem L'ubosav Majera rendezését a Szerb Nemzeti Színházban. Ott ültem ugyanis a nézőtéren, a bemutatón, és iszonyatosan szenvedtem. Holott . . . igen, holott minden a helyén volt. A kellékek, a színészek, a szavak, a gesztusok, a zene, a fény . . . Minden. S mind pont olyan volt, mint egy *Három nővér*-előadásban lennie kell. Az egész mégis végtelenül érdektelen, üres, tartalmatlan, céltalan . . . Pont olyan, mint egy pompás gyümölcs, amelynek azonban csak héja van, belseje nincs.

Az is lehetséges, s ezt szeretném leginkább, hogy csak én éreztem ilyennek, akit „megfertőztek” az eddig látott *Három nővér*-előadások, melyeket több mint harminc év távlatából is végtelenül személyeseknek, sajátomnak, korunkra, körülményeinkre vonatkozóknak érzek. Mindegyikben tudtam valakivel a szereplők közül azonosulni. Irinával, a legkisebb nővérral, aki a legnagyobb vesztes ebben az idővel folytatott játékban. Ő a jövőjét veszíti el. S ez sokkal több, mint amit Olga vagy Mása veszít, több a múltnál és több a jelennél is. De Olgát is, Mását is közelinek éreztem. Átélttem azt, ahogy a legidősebb nővér elveszíti a reményét, hogy valaha is társra talál, férjhez megy, s azt, ahogy a középső nővér, Mása, megpróbál egy szomorú házasság béklyóiból a nagy szerelem perzselésébe menekülni, azt sem bánva s talán nem is tudva, hogy az elébe került katonatiszt semmivel sem különb, mint bárki más, de . . . S megértettem Andrejt is, a fivért, aki ragyogó tudósi pálya, egyetemi karrier helyett részeges-kártyás vidéki hivatalnok lett, s azt sem bánja, hogy felesége a főnökével csalsa. Közelinek éreztem az érdes, kötekedő Szoljonijt éppen úgy, mint a líraian ellágyuló Tuzenbach bárót. Sőt Ferapontot, a hivatali szolgát, akinek csak azért önti ki a lelkét Andrej, mert süket, és úgysem hallja, úgysem érti, amit mond, a panaszait. Meg Anfiszat is, az öreg cselédet, aki bár duzzog, de készséges, aki fél, hogy miután hasznavehetetlenné öregedett, kidobják, elzavarják, s aki boldog, hogy Olga maga mellé veszi az állami lakásba. Sőt Natasát, Andrej feleségét is megértettem, ha elfogadni

nem is tudtam tenyérbe mászó modorát, férjet nyomorító viselkedését, rendelkező magabiztosságát.

Mindannyian nagyon jó ismerőseim, rokonaim voltak. Olykor önmagamra ismertem bennük.

S közeleieknek éreztem mindazokat az élethelyzeteket, melyeket az egyes *Három nővér*-előadások megfogalmaztak. Harag Györgyét, aki a megszenvedett magány változatait mutatta fel, s múltunk elvesztését juttatta eszünkbe ugyancsak itt, Újvidéken, magyaroknak. Otomar Krejčáét, akinek *Három nővér*-előadása „főszereplője” Irina elvagyódó és bánatos szeme volt. Azt a kolozsvárit, nem is tudom már, ki rendezte, amely arról szólt, hogy a Prozorov család és -ház tagjai úgy élnek egymás mellett, egy fedél alatt, mint a Kafka-hősök, árván, magányosan, védtelenül, bizonytalanságban, együtt élnek, s alig találkoznak. Ascher Tamás világot bejárt Katona József Színház-béli *Három nővér*ét, amely a tehetetlenség sikolyaként hasított belénk s maradt meg felejthetetlen emlékként bennünk. De elég lett volna a jó emlékú Milenko Šuvaković rendezését említeni, amely harminckét évvel ezelőtt ugyanebben a városban, ahol most Majera rendezését láthatjuk, az akkor még tornaterem-akusztikájú szerb színházban történt. S amely pasztell volt és bágyadt, akárcsak a friss hóval behintett újvidéki utcák, amikor előadás után kijöttünk a színházból, s amikor úgy tűnt, minden puha és nesztelen, holott végtelenül üres volt, üres, mint az életünk, amit mi gazdagnak, szépnek, reményteljesnek hittünk . . .

Mindegyikkal volt személyes kapcsolat, mindegyikkal tudtam kapcsolatot teremteni, mert az előadások ezt rám kényszerítették, mert nem szabadulhattam a hatásuk alól.

Most ez nem történt meg.

Miért?

Mindenekelőtt azért, mert – úgy érzem – a rendezőnek sem volt egyéb szándéka, mint hogy színre tegye Csehov drámáját. Nem mondani akart, nem közölni akart általa valamit is, bármit, hanem csak megrendezte. S ez mindig bűn, kivált Csehov esetében, s kivált a *Három nővér* esetében, amely mindig és mindenkinek rejt magában valamiféle aktualitást, csak tudni kell felszínre hozni, aktivizálni.

Most viszont rendezői céltalanságot, bizonytalanságot tükröz éppen úgy a színpadkép, mint a színeszi játék. Ezen a színpadon minden bútor s minden kellék ott van, aminek ott kell lennie, de nincs drámai funkciójuk, illetve aminek van, az annyira direkt, annyira várt, hogy már bosszantó. Tudjuk, hogy Szoljonij azért hoz be két téglát, hogy előttünk csapja őket össze és törje így porrá. Tudjuk, ha az elkészeredett Mása magához ölel egy öblös korsót, akkor drámaí teszi, hogy belebúgja fájdalomát. Tudjuk, hogy a szoba közepére állított bőröndöket egykor majd elviszik, csak azt nem értjük, miért kell ezeknek a szegény útiládáknak ott gubbasztaniuk az idők kezdetétől az előadás végéig. Hogy ha másból nem tudnánk, hát eszünkbe juttassák, hogy a nővérek csak átutazóban vannak ebben a kis városban, csak ideiglenesen tartózkodnak itt, mindvégig Moszkvába vágnak, ahonnan immár tizenegy éve elköltöztek? De ezeknél a „szájbarágós” ötleteknél, megoldásoknál még inkább bántó, hogy a tér beísztelezése, megszervezése ügyetlen, semmitmondó, nélkülöz mindenféle drámai funkciót.

Csoda-e, hogy a színészek sem tesznek, tehetnek egyebet, mint skáláznak. Mondják, sírják, nevetik, kiabálják, suttogják szerepüket, tökéletesen demonstrálják a játék technikáját, de közben hamisak, nincs tartalma a mondataiknak, a gesztusaiknak. Egyetlen őszinte hangszólyt sem hallottam. Elszomorító.

Üres, üres minden. Anélkül, hogy ennek az ürességnek tartalma, mélysége lenne.

Nem sokkal a *Három nővér* előadása előtt jött ki Majera másik rendezése, a *Janez* című Siniša Kovačević-dráma, amit az Újvidéki Drámai Színház nevű alkalmi színész-társulással vitt színre. Régen láttam ilyen megrázó, egyszerűségében találó, célszerűen készített előadást, mint ez. Néhány katonai vagy kórházi vaságy s néhány barna papírdoboz. Ennyi a „színpad”. De minden forr, sístereg, dübörög, él. Kovačević drámája talán az első, amely Jugoszlávia széthullásának emberi következményeiről szól. Egy kisember sorsán keresztül. Egy nyugdíjhoz érkező altisztáról, Janezről, aki harminc éven át az ország vándora volt, két évente máshová helyezték, mfg végül visszajutott szülőföldjére, Szlovéniába, de ekkor kitört a jugoszláv–szlovén háború, s ő a hadsereg tagjaként visszavonul, Belgrádba jut, hamarosan nyugdíjazták, nem kora, hanem nemzetisége miatt, családjával egyszobás kényszerszálláson tengődik. Lépten-nyomon megalázzák, legközelebbi hozzátartozói pedig szerencsétlenül járnak, elzüllenek, öngyilkosok lesznek . . . Tömény tragédia. Életzagú, mert ITT és MOST sok millió ember él(t) át hasonlókat. Kurva emberi sors, a mága nyersségében. S az előadás pont ezt a nyersséget közvetíti, mutatja meg. Kovačević már-már publicisztikusan direkt szövegét őszintén, megrázó erővel tolmácsolja a kis színészcsapat: Stevan Gardinovački, Mirjana Gardinovački, Aleksandra Pleskonjić-Ilić, Vladislav Kačanski, Vasa Vrtipražki, Novak Bilbija, a még főiskolás Srđan Timarov s a két kamaszlány, Bojana és Ivana Stevanov.

Majera semmiből csinált igazi, őszinte színházat.

Szemben a *Három nővérrel*, ahol mindene megvolt ahhoz, hogy színházat csináljon, s színház mégsem jött létre.

Ilyen a színház!

És ilyenek a rendezők.

Vagy csak mi, nézők vagyunk különösek?

GEROLD László

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

KÖTŐDÉSEK

A Terra és a vajdasági szobrászat – Vajdasági Képzőművészek Szövetségének Képtára, Újvidék

Az a jó mecénás, aki az alkotás körülményeit megteremti, de nem szól bele az alkotók munkájába. Hogy a kikindai Terrát fenntartó Toza Marković építőanyaggyár mennyire megfelelő ilyen tekintetben, azt leginkább Slobodan Kojić, a Terra megálmodója és vezetője tudná megmondani, a külső szemlélő számára mindenesetre úgy tűnik, ideális szimbiózis alakult ki a gyár és az alkotók között a Terra fennállásának közel másfél évtizedében. Ki tudja, miért, talán mert a Terra az egyedüli vajdasági művésztelep, amelynek vezetője maga is alkotóművész, Slobodan Kojićnak sikerült olyan közösségteremtő és -őrző alkotótelepet, még inkább időszerű alap- és alkalmazott kutatásokkal is foglalkozó műhelyt szerveznie, amelyben eltérő alkatú, szemléletű és felkészültségű szobrászok dolgozhatnak magas színvonalú technológiával, jó minőségű alapanyagokkal;

ahol a művészek átadhatják egymásnak saját szakmai, művészi tapasztalataikat, hagyományait, azaz szellemileg gazdagíthatják egymást, de mindenekelőtt szabadon kísérletezhetnek. A Terra, míg tehetette, idevonzotta a szobrászokat a világnak valóban minden tájáról Szöultól New York-ig, mióta viszont nem teheti, tétlen várakozás helyett összegyűjti az itteni (fiatal) alkotókat, s túlzás nélkül állíthatjuk, szobrászművészetünknek új irányt ad. A Terra a valamikori művésztelepi mozgalom legjobb hagyományainak folytatója, amely alapos odafigyeléssel, átgondolt programmal, magasra tartott esztétikai mércével jó művészgárdát toborzott, ugyanakkor az itt használatos egyedüli anyag, az agyag révén elszakíthatatlan szálakkal kötődik vidékünkhez.

És most a Terra újvidéki kiállításáról, amely ezúttal a Vajdasági Képzőművészek Szövetségéhez tartozó szobrászok munkáiból nyújt válogatást, s amely az itt bemutatott kisszámú, féltucatnyinál alig több szobor ellenére is megragadó együttesé kerekedett. Stíluszabályozó elvként, ránézésre az absztrakció és a figuralitás keveredik az alkotásokban, s ezt egészíti ki a szobroknak a régít, mondhatnánk, az ósít, a hagyományosat a modern szemlélettel ötvöző jellege. Egy különös plasztikus képzelet művészi dokumentumai a Terra agyagszobrai, de felidéznek azt az elveszettnek hitt alkotói légkört is, a változatos és sok esetben eredményes kísérletezés ízeit és hangulatát is. Egy olyan korszak után, amelyben az újítást és a hagyományt kijátszották egymás ellen, itt az a törekvés érvényesül, amely ezt a két pólust kibékíteni igyekszik egymással. E tárlat helyszőlőből adódó kicsinyége ellenére is nagy tanulsággal szolgál, nevezetesen azzal, hogy e művészek a körülmények alakulása ellenére is elsősorban önmagukba tekintenek, s művészetük képes a belülről való megújulásra. Slobodan és Miroslav Kojić, Ljubomir Denković, Mladen Marinkov, Ratko Gikić, Slobodan Bodulić, Rastislav Škulec és Zoran Pantelić művei egy alapvetőnek tűnő kérdést vetnek fel, nevezetesen azt, hogy van-e reménye, lehetősége az itt és most élő embernek arra, hogy a történelem ellentmondásait ne csak átélje, hanem a humánus értékeket megőrizve hagyja maga mögött. Az itt látottak azt sugallják, igen.

NÁRAY Éva

KRÓNIKA

A HÍD-DÍJ ÉS A FORUM-DÍJ ÁTADÁSÁN – Május hatodikán az Újvidéki Színház kistermében átadták az 1994. évi Híd Irodalmi Díjat Cs. Simon Istvánnak, az 1994. évi Forum Képzőművészeti Díjat pedig Mladen Marinkovnak. Az alábbiakban Brasnyó István és Sava Stepanov zsűrielnökök méltatásait, a Híd-díjas Cs. Simon István köszönő beszédét, a Forum-díjas Mladen Marinkov köszönő szavait, valamint Pap József versét közöljük, aki a legidősebb vajdasági magyar költő jogán köszöntötte íróársát a rendezvényen.

BONTOTT ANYAG

Cs. Simon István *Szülőfalum, Terjén című, immár Híd-díjas könyvének szövegeit bontott anyagból építi fel. Szövegei az egykor lerombolt házak fundamentumának ma már ki sem vehető körvonalain állnak.*

Mind régebbi, mind újabb történelmünk azt is igazolja, hogy egy szakadatlanul rombolás fenyegette vidéken élünk, s épp ezért a mindenkori rombolást és bontást megelőző idők állapotaiból igen keveset tudunk fölmutatni – a legjobb esetben romokat, ám általában csak a romok egykori helyét. Épp ezért régebbi történelmünknek mára úgyszólván hült helye, s legföljebb a helyi irodalom posztmodern, áltörténeti értelmezésű szárnya kutat az objektumok még valamire használhatónak vélt, egykori alap-

jai után, legalábbis létezik ilyen elképzelése a kiterjedő irodalmi jellegű régészkedésnek, az évszázadok óta kézzel nem fogható és szemmel nem látható leírásának: afféle vaktábi rekonstrukció.

Cs. Simon István könyvében még a tulajdon érzékeivel tapasztalt világról szól, egy faluról, amelynek hasonmásai százezrekre pusztultak el évszázadaink során; az újraépités lehetősége nélkül, kilátástalanul veszték: és ezt még a legnagyobb jóindulattal sem nevezhetnénk a történelem erőzójának.

Esetünkben a kemény kezű eszme demonstrálta mibenlétét, az elbizonytalanításra irányuló eszköztárának változatosságát: hogy végső soron akárkit földönfutóvá tehet, bárkit megfoszthat hovatartozásának bizonyosságától. Valójában gonosz szándékkal nyúlt az itteni népesség lelkébe, a világ egy darabjának életvitelét zúzva szét, a hagyományt. Az elképzelés elvetemültséget mutat: lebontani a más házát, ahol, amelyben él. És ebbe az elvetemültségbe bele kellett épülnie a lakosságnak, idomulnia kellett hozzá, mint a túlélés egyetlen lehetséges módzatához, az akkori viszonyok közepette. Léteznek társadalmak a történelem folyamán, amelyeknek szerveződési alapját a rémület képezi, s amelyeknek a rémületből sohasem elég, és ez az irracionális kiterjesztésével mindegyre fokozható. Hogy ennek mi a célja? Végül is az, hogy legyen miről szólnia az irodalomnak.

Próbáljunk meg úgy tekinteni erre a könyvre, ahogyan a rafinált antik klasszikusok utáni óskeresztény művészetet látnánk: a jelképrendszere egyszerűbb, önmagában eredendőségére törekvő, a mércéinek léptéke más tagolású. Ráhangolódást, beleélést kíván, azonban a kiteljesedés lehetősége adott: egy lehetőséggel több irodalmunkban. Ez irányítja magára a figyelmet.

BRASNYÓ István

Tisztelt sorstársaim!

Nem szoktam a djakhoz, hiszen arra a tájra, ahonnan jöttem, az enyészet jellemző, nem a babér, amiről Móra Ferenc az *Ének a búzamezőkről* című könyvének előszavában egyebek közt azt írja: „... Otthon az én hazámban, nem terem meg a babér, és nem fonnak belőle koszorút annak a magános énekesnek, aki az útszélien a maga dalát dúdolja maga elé az alkonyatba, amely nemsoká eltakarja. De azért csak végigdalom, amit kezdek Búzaszentelő napján, nem a babérért, hanem mert jó énekkel végezni a napot...”

Másrészt meg ha nem is jó, de akkor is feleselnünk kell a pusztulással, amíg bele nem pusztulunk.

Nagyon jó, hogy még van egy ilyen djfunk, s az is jó volna, ha derűsebb írások megírására ösztönözhetne, de sajnos olyan sok körülöttem a rom, hogy valószínű, még sokáig nem tudom kiírni magamból az enyészetet... és hát eleget szeretnék tenni annak a követelménynek, ami körülbelül így hangzik: „Csak azt írd meg, amit nem tudsz meg nem írni!”

Végül illesse köszönet mindazokat, akik lehetővé tették az elővvezett szülőfalumról szóló kötetnek a megjelenését és érvényre jutását.

Köszönöm.

C.S. SIMON István

Csóka, 1995 májusában

PAP JÓZSEF

ZAKLATOTT TÁJON

Cs. Simon Istvánnak

Rajnyi
derékban
elfűrészelt akác
után végre egy
koronástul

Ágkarjai közt
kócos
madárfészket
dajkál

Bizonyára
annak köszönheti
hogy megkímélte
a garázda fűrészt.

Mladen Marinkov húsz évvel ezelőtt indult el alkotói pályáján. Munkái a hetvenes évek közepén jelentősen megújították a vajdasági szobrászatot, koncepciója különbözött az addig megszokottól, amire nagy szükség volt, mert a festéssel ellentétben, melyben jelentős dinamikus folyamatok és változások játszódtak le, a szobrászat statikussá merevedett, és kevesen foglalkoztak vele. Mladen Marinkov művészi világának és elképzeléseinek újszerűsége abban volt, hogy szakított a tartalomközpontú megmunkálással, amelyben világosan fel lehetett ismerni az anekdotikus történetmondás elemeit, és teljes egészében az absztrakciót érvényesítette, a forma autentikusságát és hatását tartotta elsődlegesnek. Mindez sajátos alkotói eljárást tett szükségessé, a szobrokon megmaradtak a megmunkálás látható jelei, a véső nyoma, a művész ujjlenyomatai. Marinkov sajátos módon fogalmazta meg a hetvenes évek legfontosabb képzőművészeti tézisét, mely szerint a világgal folytatott művészi dialógus csak egyes szám első személyben képzelhető el, vagyis az alkotás és az azt létrehozó egyéniség egzisztenciálisan kötődik egymáshoz. Mladen Marinkov is arra tö-

rekedett, hogy érzékeltesse, egyenlőségjelet lehet tenni mű és művész közé, egész személyiségét angazsálta alkotásainak létrehozása során. Legtalálhatóbban expresszionistának nevezhetnénk egész opusát. A megformált tartalomtól függetlenül műveiben felismerjük azokat az erőket, azt a remegést, amely az alkotói lényének legmélyéről törhet fel, s egyedül az igazi műalkotások sajátja. Sajátos szobrászegyénisége, eredeti művészi elképzelései minden alkotásán megfigyelhetők, mélyen személyes viszonyulásának autentikusságát hordozzák absztrakt munkái, állatfigurái, aktjai, csodálatos és egészen különös „tájszobrai”, valamint az utóbbi időben létrehozott elképzelt világ tárgyai is. Ráillik Miodrag Protić megállapítása, miszerint az expresszionisták azok a művészek, akik a legkülönbözőbb tartalmakat és történeteket mindig egyéni képzőművészeti nyelven valósítják meg. Mladen Marinkov gyönyörű, titokzatos erdővel, csodálatos pázsittal ajándékozott meg bennünket, posztmodern motívumokat alkalmaz, ikonográfiája ugyan nehezen „olvasható”, megfajtése mégis izgalmas, dinamikus, életszerű madarai, állatai, torzói vannak.

Munkásságának legértékesebb, sajátos periódusa a mostani. Mladen Marinkov kitalált magának egy ősi kultúrát, elnevezte arkanji civilizációnak, meghatározta térbeli és időbeli koordinátáit, s mintegy ennek a képzeletbeli letűnt világnak az elemeit bányássza elő a mélyből. A lélek régésze ő ily módon, s szobrai áttételesen, eredeti módon vallanak a világról, amelyben élünk, s róla magáról is. Különleges hangulatot árasztanak szobrai, s végzetesen összefonódva látjuk benne a teljes életet, múltat és jelent egyaránt. A művész átengedi magán, idegein átszűrni a kor impulzusait, majd egyféle megszáltsággal formálja meg az agyagot, amelynek eredményeképp sűrítve látjuk minden traumánkat és reményünket, néha felrúgnak bennünket a munkák, máskor mélyen átélve mondandóját, megnyugszunk, érzékelve, hogy a művész bennünket is „megformált”.

Mladen Marinkov nemrégiben azt nyilatkozta: „Jovan Kratochvil volt a mesterem a belgrádi akadémián, az a Kratochvil, akit Sreten Stojanović tanított a mesterségre, ő pedig Párizsban a századforduló egyik legjelentősebb szob-

rásznál, Bourdelle-nél tanult, aki viszont Rodin tanítványa volt.” Úgy látszik, ismeri művészi családfáját, s minden bizonnyal imponál is neki a névsor. Nekünk pedig tetszik művészi öntudata, s úgy látjuk, hogy otthonosan mozog rokonai között, a jelentős szobrászok nagy és elévülhetetlen családjában. A Forum Képzőművészeti Díj bírálóbizottsága, amikor neki ítélte a díjat, hitt neki. De hogyan is kétkelkedhetett volna annak a szavában, aki ilyen híres ősoket tudhat magáénak?

Sava STEPANOV

Megköszönve a díjat Mladen Marinkov elmondta: „Azért örülök a kitüntetésnek, mert a Forum Képzőművészeti Díj talán az egyetlen, amely nem hódolt be semmiféle most divatos irányzatnak, politikai giccsnek, mindig a legjobb vajdasági képzőművészeknek ítelték oda, s nagyon örülök neki, hogy immár én is az ő társaságukban lehetek.”

HERCEG JÁNOS ALAPÍTVÁNY – A Herceg János Baráti Kör Emlékbizottságot és Alapítványt hozott létre, amelynek feladata, hogy ápolja a nemrégiben elhunyt neves író hagyatékát, és megőrizze emlékét. Az Emlékbizottság tagjai Vasa Relić (elnök), Zombor polgármestere, Szalai János pedagógus, Dautbegovic Zoltán újságíró, Silling István néprajzkutató, Zámbo Illés újságíró, Tóth László újságíró (az alapítvány titkára), Bence Erika kritikus, Fekete J. József kritikus, Milenko Beljanski publicista, Samu János orvos, Bogdan Kokotović és Samu Katalin ügyvéd. Az alapítvány feladata, hogy emlékházzá alakítsa Herceg János doroszlói házát és gondoskodjon karbantartásáról. A tervek szerint évente két ösztöndíjat ítélnék oda olyan szegény sorsú tanulóknak, akik az irodalom, a képzőművészet vagy az újságírás iránt érdeklődnek. Január 29-én, az író halálának évfordulóján évente publicisztikai díjat ítélnének oda, és május 11-e, az író születésnapja alkalmából képzőművészeti alkotótábor szerveznének Doroszlón. Az alapítványt a

zombori költségvetés részben pénzeli, a hiányzó összeget a tartományi és a köztársasági forrásokon kívül adományokból kívánják biztosítani, és más alapítványok pénzbeli támogatására is számítanak.

ÓTÁGÚ SÍP – Április 29-én és 30-án Szabadkán tartották meg az Ótágú síp elnevezésű rendezvényt, amelyen a Kárpát-medence magyar írói vettek részt és tisztelegtek Illyés Gyula életműve előtt. A városházán megtartott irodalmi esten Pomogáts Béla, Ágh István, Szócs Géza, Lászlóffy Csaba, Dalmay Árpád, Füzesi Magda, Kószeghi Elemér, Cs. Simon István, Lovas Ildikó, Gulyás József, Tari István, Dévavári Zoltán és Vajda Gábor Illyés szellemében fogant műveiket adták elő, illetve az író munkásságáról szóltak. Az esten Oszter Sándor budapesti színművész és szabadkai előadóművész is felléptek.

JÓZSEF ATTILA-EST AZ ÚJVIDÉKI SZÍNHÁZBAN – A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság és a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület újvidéki tagozata április 20-án József Attila-emlékestet szervezett az Újvidéki Színházban. Dr. Bori Imre akadémikus, egyetemi tanár A semmi ágán címmel tartott előadást, majd költőink egy-egy versükkel tisztelegtek József Attila emléke előtt. A szép számú közönség Ács Károly, Böndör Pál, Brasnyó István, Burány Béla, Deák Ferenc, Fehér Kálmán, Géber László, Kontra Ferenc, Pap József, Szabó Palócz Attila és Torok Csaba verseit hallhatta. Az esten a Magyar Tanszék hallgatói József Attila-verseket mondtak, a helyi zeneiskola fuvola szakos növendékei pedig egy Zempényi László-szerzeménnyel léptek fel.

MAGYARTANÁROK SZEMINÁRIUMA – A Magyar Tanszék szervezésében Újvidéken április 24-én és 25-én a köztársasági művelődési minisztérium támogatásával kétnapos szemináriumot tartottak az általános és középiskolai magyartanárok számára. Az általános iskolában dolgozó magyar szakosoknak dr. Bosnyák István *Hogyan tanítsuk a népköltészetet?*, dr. Cseh Szabó Márta *Nyelvtanoktatás az általános iskolában* címmel tartott előadást. Dr.

Utasi Csaba két vajdasági magyar költő (Fehér Ferenc, Ács Károly) költészetéről beszélt, mgr. Csányi Erzsébet pedig Lorca *Tengervíz* című balladájának elemzését mutatta be. A középiskolai tanárok számára dr. Bányai János a Régi szövegek (Biblia) irodalmi értelmezéséről szolt, dr. Utasi Csaba Sinkó Ervin *Áron szerelme* című regényének, dr. Bori Imre Juhász Ferenc *Tétközlő ország* című versének, mgr. Faragó Kornélia Márquez *Száz év magány* című regényének, dr. Gerold László pedig Domonkos István *Kormányelőrésben* című poémájának elemzését mutatta be, dr. Láncz Irén pedig a középiskolai nyelvtanítás kérdéseiről beszélt. Az előadásokat követően mindkét szekció megbeszélte a következő szeminárium témáit, s mind az általános, mind pedig a középiskolai tanárok megismertkedtek a Magyar Tanszék új könyveivel és folyóirataival, amiben dr. Csáky Piroska, Csapó Julianna és Bábi M. Tünde volt segítségükre. A középiskolai magyar szakos tanároknak alkalmuk volt elbeszélgetni a használatban levő irodalmi olvasókönyvek és nyelvtankönyvek szerzőivel, valamint szerkesztőjével, Pastyyk Ilonával. A két nap folyamán mintegy nyolcvan magyartanár vett részt a két szekció munkájában Vajdaság egész területéről. A záróbeszélgetésben továbbképzésük tekintetében a találkozást hasznosnak ítélték, s kérték, hogy ezután rendszeresen kerüljön sor hasonló tartalmas szemináriumokra. A következő értekezlet augusztus végén lesz Szabadkán.

ÉNEKELT VERSEK FESZTIVÁLJA – Május 5-étől 7-éig rendezték meg a Tisza-parti városban az Énekelt Versek I. Zentai Fesztiválját. A szervező és a házigazda a zentai Thurzó Lajos Közművelődési Központ volt.

A versenyprogramban hét együttes, illetve szólista lépett fel. A benevezés feltételeként szerepelt Fehér Ferenc Zentai hajnal című költeményének megzenesítése, továbbá három szabadon választott vers, amely éppúgy lehetett a magyar vagy a világirodalom valamely klasszikusa, illetve saját vers is. A versenyprogramban mindháromra akadt példa. A bírálóbizottság – Halmos Béla (népzene kutató, Budapest), Radványi Balázs (Kalácsa, Budapest), Kontra Ferenc (Író, Újvidék) és Verebes Ernő (Zyntha-

rew, Zenta) a szabadkai Anonymus együttest jutalmazta első díjjal, valamint egy különdíjjal, amellyel jogot szereztek arra, hogy két dalfelvételt készítsenek a Magyar Rádió budapesti rockstúdiójában. A kötelező vers legjobb megzenésítését a csóközi Jegercsik Csaba–Basa Gábor duó adta elő. A legjobb önállóan választott,

saját vers előadói és zeneszerzői a Bara-Party együttes tagjai voltak. A gálaműsorban a győzteseken kívül fellépett még Gryllus Vilmos, Sebő Ferenc, a Zyntharew, a Szélkiáltó és a Kalácska együttes. A rendezvény vasárnap délelőtt zenés áhítattal zárult, amelyen a Jézus Szíve-templomban Gryllus Dániel és Halmos Béla lépett föl.

A FORUM KÖNYVKIADÓ LEGÚJABB KIADVÁNYAI

Herceg János: Mulandóság (elbeszélések)

Kontra Ferenc: Úgy törnek el (novellák)

Bordás Győző: Csukódó zsilipek (regény)

Bányai János: Talán így (Könyv és kritika III.)

Németh István: Jegykendő (vasárnapi írások)

Silling István: Kínján esék esete (vajdasági archaikus népi imádságok)

Tündér Ilona kertje (Mondavilágunk, IV.)

Géza Juhász–János Kovács: Lako i brzo mađarski (nyelvkönyv)

Előkészületben:

Kalapis Zoltán: Történelem a föld alatt (helytörténeti tanulmányok)

Penavin Olga: Jugoszláviai magyar diakrón népmesegyűjtemény II.

Szenteleky Kornél: Szerelem Rómában (összegyűjtött írások)

Fehér Ferenc: Erdőtlen erdő (válogatott versek és kommentárok)

Csapó Julianna: A jugoszláviai magyar irodalom 1991. évi bibliográfiája

- Barácius Zoltán: Öt dinár a souvenir (D. Juhász Zsuzsáról, a nagybecskereki magyar színház színésznőjéről – több mint negyven esztendő után)* 326
- Kunkin Zsuzsanna: Ismeretlen dokumentumok Mikszáth Kálmán Különös házasság című regényének valós szereplőiről* 336
- Cseh Márta: „Rózsa Sándor olyan volt . . .”* 341
- Molnár Csikós László: A vajdasági magyar diáknyelv napjainkban* 347
- Jódal Kálmán: Bada Dada, a szubkulturális médiasztár és alkotásai* 352

EMBERI DOKUMENTUM

- Faggató – Rácz József interjúja Tari János plébánossal* 355
- Tari János: Húsvéti gondolatok* 362

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Utasi Csaba: A fölény boldogsága (Gion Nándor: Izsakhár)* 363
- Bence Erika: Négy antológia (Szarajevó; A kapun kívül; Razzia; Tördék hazácska)* 366
- Wyragh Gábor: Történetek eszkimókról, háborúról (Wirth Imre: Történetek az eszkimóháborúból)* 369
- Silling István: Kopács nagy néprajzi monográfiája (Lábadi Károly: Kopács, a víz melletti falu)* 370
- Sárvári V. Zsuzsa: Tanulmányok a vallási néprajz köréből (Silling István: Templomok, szentek, imádságok)* 372

S z í n h á z

- Gerold László: Majera először, Majera másodszor* 374

K é p z ő m ű v é s z e t

- Náray Éva: Kötődések (A Terra és a vajdasági szobrászat)* 376

KRÓNIKA

A Híd- és a Forum-díj átadásán; Herceg János Alapítvány; Kárpát-mendencei írók találkozója; József Attila-est az Újvidéki Színházban; Magyar tanárok szeminárium; Énekelt versek fesztiválja 378

A 281. oldalon Csernik Attila szövegrajza

E számunk megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma támogatta

1995. április–május. Kiadja a Forum Könyvkiadó. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 603-as mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–601–3–14861-es zsíroszámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belsőleg egy évre 50 dinár, fél évre 25 dinár. Egyes szám ára 5, kettős szám ára 10 dinár; külföldre egy évre 100 dinár, fél évre 50 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. Magyarországon előfizethető a Libro-Trade Kft.-nél (1656 Bp., Pf. 126). Szedés: Szántai Szerénke. – Készült az újvidéki Dániel Print Nyomdában.